

ISSN 2410-5333 (print)
ISSN 2522-1132 (online)

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник
Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Scientific Journal

За загальною редакцією А. А. Соляник
Editor-in-Chief A. A. Solianyuk

Засновано в 1999 р.
Founded in 1999.

Випуск 57
Issue 57

Харків, ХДАК, 2020
Kharkiv, KhSAC, 2020

УДК [008+316.77+378](062.552)

В 53

Засновник і видавець — Харківська державна академія культури

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради

Харківської державної академії культури (протокол № 11 від 11.06.2020)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13567-2541Р від 26.12.2007 р.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексується в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), «PIHЦ» та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Founder and publisher — Kharkiv State Academy of Culture

Recommended for publication by the decision of the Academic Board
of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 11, 11.06.2020)

Certificate of state registration of printed mass media, series КВ №13567-2541Р of 26.12.2007

The journal is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource “Scientific Periodicals Ukraine”, in bibliographic databases “Ukrainika scientific” and “Dzherelo”. Indexed in the bibliographic databases “WorldCat”, “Index Copernicus International”, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), “Russian Science Citation Index” and in academic search engines “Google Scholar”, “BASE”. KhSAC is the Sponsored Member of PILA.

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com

Веб-сайт збірника: <http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

В 53 Вісник Харківської державної академії культури. Серія : Соціальні комунікації : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. А. А. Соляник. — Харків : ХДАК, 2020. — Вип. 57. — 102 с.

У науковому збірнику розглядаються методологічні, історичні, теоретичні, методичні й організаційні проблеми інформаційної, бібліотечної діяльності; сучасні тенденції розвитку інформатики та наук соціально-комунікаційного циклу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності.

In a scientific journal discusses the methodological, historical, theoretical, methodological and organizational problems of information, library operation; current trends in the development of Informatics and Sciences of social communications.

For researchers, teachers, graduate students, postdoctoral students, employees of fields of information and social communications activities.

УДК [008+316.77+378](062.552)

ISSN 2410-5333 (print)

ISSN 2522-1132 (online)

© Харківська державна академія культури, 2020

Головний редактор

Соляник А. А., доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури

Заступник головного редактора

Давидова І. О., доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Відповідальний секретар

Мар'їна О. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури

Редакційна колегія

Бездрабко В. В., доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв;

Білушак Т. М., кандидат історичних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка»;

Войцеховська М., доктор габлітований, Гданський університет (Польща);

Гранчак Т. Ю., доктор наук із соціальних комунікацій, ст. наук. співробітник, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

Коробійчук І., доктор технічних наук, професор, Варшавський політехнічний університет, Польща;

Кушнарєнко Н. М., доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури;

Лоренз Б., доктор філософії, доцент, Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань (Німеччина);

Мазур П., доктор педагогічних наук, професор, Державна вища професійна школа в Холмі (Польща);

Пелещишин А. М., доктор технічних наук, професор, зав. кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка»;

Столяров Ю. М., доктор педагогічних наук, професор, голов. наук. співробітник Наук. центру досліджень книжкової культури Російської акад. наук, Росія.

Editor-in-Chief

Solianyuk A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Deputy Editor-in-Chief

Davydova I. O., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Executive Editor

Marina O. Yu., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Editorial Board

Bezdrabko V. V., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Art;

Bilushchak T. M., Candidate of Historical Sciences, Assistant of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University;

Wojciechowska M., Dr hab., Professor, University of Gdansk (Poland);

Hranchak T. Y., Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine;

Korobiichuk I., Prof, DSc, Politechnika Warszawska, Warsaw, Poland;

Kushnarenko N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture;

Lorenz B., Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences (Germany);

Mazur P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chełm (Poland);

Peleshchyshyn A. M., Doctor of Technical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Communications and Information Activities, Lviv Polytechnic National University;

Stoliarov Yu. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Scientific Center for the Study of Book Culture of the Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia.

Зміст

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

Part 1. Theory and history of social communications

- Н. І. Кучина (N. I. Kuchyna), Е. В. Манелюк (E. V. Manelyuk)**
ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ (PROBLEMS OF YOUTH LEISURE IN UKRAINE
AND WAYS OF THEIR SOLUTION) 6
- В. М. Шейко (V. M. Sheyko)**
ФАКТОРИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВЗАЄМИН ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ТА ВЛАДИ
УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ
(THE FACTORS OF DIVERSIFICATION OF RELATIONS BETWEEN
THE INTELLIGENTSIA AND THE AUTHORITIES OF UKRAINE
IN THE FIRST HALF OF THE 1920S) 20

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Bibliography

- Т. О. Скороход (T. O. Skorokhod)**
НАРАТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕДИЧНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ВИДАНЬ
(NARRATIVE REPRESENTATION OF MEDICAL STUDENT PERIODICALS) 50

Розділ 3. Журналістика та засоби масової інформації

Part 3. Journalism and Mass Communication

- Н. В. Драган-Іванець, В. В. Чуревич (N. V. Dragan-Ivanets, V. V. Churevich)**
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПРО МОДУ
В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ (SOCIOCULTURAL PECULIARITIES
OF TEXTS ABOUT FASHION IN UKRAINIAN MASS MEDIA) 60
- О. І. Романюк, І. П. Коваленко (O. I. Romanuk, I. P. Kovalenko)**
POLITICAL JOURNALISM AS A DIRECTION OF INFORMATION ACTIVITY
(ПОЛІТИЧНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК НАПРЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ) 70

Розділ 4. Прикладні соціокомунікаційні технології

Part 4. Applied Communication Technologies

- І. А. Гардабхадзе (I. A. Hardabkhadze)**
ІМІДЖ ОСОБИСТОСТІ В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
В ЦИФРОВІЙ ТА ПОСТЦИФРОВІЙ ФАЗАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА (PERSONALITY IMAGE IN THE DISCOURSE OF SOCIAL
ADAPTATION IN THE POST-DIGITAL PHASE OF INFORMATION SOCIETY) 79

Розділ 5. Рецензії

Part 5. Reviews

- Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник (N. M. Kushnarenko, A. A. Solianyk)**
НОВІ ГРАНІ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ОЛЕКСАНДРОВИЧА РУБАКІНА
(NEW DISCOVERIES IN THE WORKS OF MYKOLA OLEKSANDROYCH RUBAKIN) 91

- Правила оформлення авторських оригіналів для наукових збірників**
та умови їх опублікування 100

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

Part 1. Theory and history of social communications

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.01>

УДК 379.8-053.6(477)045

Н. І. Кучина, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, кафедра культурології та музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

kotyuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4556-4574>

Е. В. Манелюк, викладач, кафедра хореографії, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

maneluk_d@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7773-3171>

ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ¹

Узагальнено проблеми сучасного молодіжного дозвілля в Україні. Визначено роль людського чинника у формуванні і вирішенні проблеми сучасного молодіжного дозвілля. Розглянуто людський чинник крізь призму триади: державні діячі (законотворці й управлінці) — фахівці (працівники сфери культури) — власне молодь з її світоглядом, ціннісними орієнтаціями, потребами й інтересами.

Розроблено рекомендації та конкретні пропозиції щодо вирішення проблем молодіжного дозвілля за напрямками «державне управління», «інформація» та «фінансування».

Ключові слова: *молодіжне дозвілля, проблеми молодіжного дозвілля, шляхи вирішення проблем молодіжного дозвілля в Україні.*

Н. И. Кучина, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, кафедра культурологии и музееведения, Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

Э. В. Манелюк, преподаватель, кафедра хореографии, Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

ПРОБЛЕМЫ МОЛОДЕЖНОГО ДОСУГА В УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Обобщены проблемы современного молодёжного досуга в Украине. Определена роль человеческого фактора в формировании и решении проблемы современного молодёжного досуга. Рассмотрен человеческий фактор сквозь призму триады: государственные деятели (законотворцы и управленцы) — специалисты (работники сферы культуры) — собственно молодежь с её мировоззрением, ценностными ориентациями, нуждами и интересами.

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Разработаны рекомендации и конкретные предложения по решению проблем молодёжного досуга по направлениям «государственное управление», «информация» и «финансирование».

Ключевые слова: *молодёжный досуг, проблемы молодёжного досуга, пути решения проблем молодёжного досуга в Украине.*

N. I. Kuchyna, Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor of Department of Cultural Studies and Museology, RSHU, Rivne

E. V. Manelyuk, lecturer of the Choreography Department, Rivne State Humanitarian University, Rivne

PROBLEMS OF YOUTH LEISURE IN UKRAINE AND WAYS OF THEIR SOLUTION

The aim of the article is to summarize the problems of youth leisure and to identify the ways of solving them at the state and regional levels.

Research methodology. Methods of analysis, synthesis and modeling were used in the research process.

Results. In the process of reviewing the issue, all problems are intelligently divided into three groups — global or state, local or regional and sectoral and individual. Global problems of youth leisure have been examined in the context of the imperfection of the communication process; the policy area in force in the current legislation of the sphere of culture and the financial support of cultural heritage. Local problems of youth leisure are directly dependent on regional and sectoral factors. Thus, the individual problems of leisure of the modern youth are formed under the influence of changes in value orientations, needs and interests. The basic individual problems of youth leisure recognized the inability to plan and rationally use free time and support the forms and manifestations of mass culture. The author develops the recommendations and concrete proposals for solving youth leisure problems in the areas of “public administration”, “information” and “financing”.

Novelty. The problems of modern youth leisure in Ukraine are generalized. The role of the human factor in shaping and solving the problem of contemporary youth leisure has been determined. The human factor is considered in the context of the triad: state figures (lawmakers and managers) — specialists (cultural workers) — their own youth with their outlook, values, needs and interests.

The concept of the Internet portal of information resources of cultural and leisure life of young people has been developed and described in detail, with the purpose of creating a single cultural and leisure information network.

The practical significance. The main findings and conclusions of the study are the contribution to the development of applied cultural studies. It is possible to use the results of the research in the practical activities of cultural and leisure activities and management of issues of youth and culture.

Keywords: *youth leisure, problems of youth leisure, ways of solving problems of youth leisure in Ukraine.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть в Україні відбулися радикальні зміни усіх сфер життя суспільства, що є причиною

виникнення кількох нагальних проблем, окреме місце серед яких посідають проблеми молоді як особливої соціально-демографічної групи. Одією зі сфер життєдіяльності молоді, де найяскравіше проявляються наслідки цих трансформацій, нині є дозвілля. Проблеми і завдання, які вирішуються у сфері молодіжного дозвілля, настільки масштабні і різноманітні у своїй соціальній спрямованості, що це дозволяє досліджувати дозвілля як значну частину соціальної системи і багато в чому визначає зміст усіх інших сфер суспільного розвитку.

Як сфера, що акумулює й реалізує значні можливості для формування моральних орієнтирів як окремої молоді особистості, так і різних соціальних груп сучасного суспільства, дозвіллева сфера активно впливає на суспільну свідомість, формуючи в ньому цінності, схвалювані суспільством і, як правило, ним же заохочувані; вона має у своєму розпорядженні безмежні можливості для реалізації різноманітних духовних потреб як суспільства загалом, так і кожної особи зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи проблеми молодіжного дозвілля у XXI ст. можемо стверджувати, що вони перебувають у полі зору представників науки — як вітчизняних (Бабенко, 2015; Максимовська, 2015; І. Петрова, Н. Цимбалюк та ін.), так і зарубіжних дослідників (Е. Бабосова, Ю. Донецький, С. Мойсейчук, І. Смарговіч та ін.) та ініціативних груп.

Мета статті — узагальнити проблеми молодіжного дозвілля та виокремити шляхи їх вирішення на державному й регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує філософське висловлювання, згідно з яким всі проблеми зумовлені людьми. Проблеми молодіжного дозвілля не є винятком. Водночас «люди», які беруть участь у цьому процесі, перебувають на різних рівнях соціальної стратифікації. Саме тому всі проблеми умовно можемо поділити на три групи — глобальні або державні, локальні або регіонально-галузеві та індивідуальні.

Ключовою проблемою молодіжного дозвілля на державному рівні є слабкий рівень законодавчого забезпечення: нормативно-правова база не відповідає реальним проблемам сфери культури.

Негативними наслідками таких процесів є обмеження діяльності у сфері культури загалом та молодіжного дозвілля зокрема; надмірна централізація і зарегульованість сфери культури; гальмування ініціатив щодо розвитку молодіжного дозвілля на законодавчому рівні.

Законодавче забезпечення є тією основою, яка формує тенденції розвитку всіх складових сфери молодіжного дозвілля — фінансове, кадрове та матеріально-технічне забезпечення.

Фінансове забезпечення як проблема може бути розглянуто крізь призму таких трьох напрямів, як:

1. Недостатнє різноманіття джерел і можливостей для стабільного фінансування діяльності інституцій культури. Наслідками ситуації, що склалася у сфері фінансового забезпечення, є застосування працівниками сфери культури логіки виживання, замість логіки розвитку та змін. Занизький рівень забезпеченості матеріальними ресурсами гальмує розвиток:

- матеріально-технічної бази установ культури, що нині перебуває на дуже низькому рівні (особливо в районних центрах та сільській місцевості);
- молодіжних інновацій;
- культурного продукту (нині цей вітчизняний продукт молоді у сфері культури, переважно не є конкурентоспроможним, порівняно з аналогічними іноземними продуктами);
- ринку праці в культурній сфері (втрата спадковості на рівні інституцій);
- креативної економіки.

2. Дисфункція системи державних (місцевих) фінансів. Основною причиною є зарегульованість і ручний режим роботи держказначейства, недостатній тиск бюджетних інституцій культури на органи влади з метою зміни фінансової системи, інструментарію та усталеної практики фінансового менеджменту, які не відповідають вимогам часу.

3. Недостатньо прозора система розподілу бюджетних коштів між інституціями сфери культури. Йдеться про відсутність офіційно опублікованої інформації, яка має статус публічної, щодо державного фінансування установ сфери культури та дозвіллевих заходів.

Проблеми комунікативного та управлінського аспектів належать як до глобальних, так і до локальних проблем молодіжного дозвілля. Блоку комунікативних проблем стосуються неефективні вертикальні та горизонтальні комунікації й слабка внутрішня комунікація між сферою культури і суспільством.

Під неефективною вертикальною і горизонтальною комунікацією слід розуміти недостатньо результативну комунікаційну взаємодію по вертикалі між органами державної влади і представниками закладів культури, а по горизонталі така взаємодія відбувається на рівні міждисциплінарних зв'язків між закладами культури різного підпорядкування та громадськими організаціями. Слабка внутрішня комунікація між сферою культури і суспільством виявляється у використанні обмеженого інструментарію ділових комунікацій й відсутності діалогу між владними органами сфери культури, зокрема апарату управління закладів культури й безпосередніми споживачами продуктів. Усе це призводить до:

- уповільнення швидкості комунікації між представниками сфери культури і суспільством й процесу ухвалення рішень;

- недоступності конкретної інформації про реальний стан речей у сфері культури;
- відсутності співпраці і повільного зворотного зв'язку як по горизонталі, так і по вертикалі;
- створення комунікаційного розриву між столицею і регіонами, містом і сільським середовищем, розриву поколінь.

Серед загальносоціальних проблем сфери молодіжного дозвілля слід виокремити: соціальну ригідність громадян і пов'язану із нею низьку активність молоді; міжгрупові конфлікти та ін.

Блок індивідуальних проблем охоплює лише молодь з її світоглядом, ціннісними орієнтаціями, потребами й інтересами. Узагальнюючи підходи вітчизняних (Бабенко, 2015; Максимовська, 2015, с. 120) і зарубіжних дослідників щодо проблемних аспектів молодіжного дозвілля, зумовлених самою молоддю, та використовуючи результати власних спостережень, можемо з-поміж значного розмаїття виокремити найзначущі, а саме:

- невміння раціонально використовувати вільний час;
- пасивність та небажання долучатися до активних форм дозвіллевої діяльності;
- зростання обсягу пасивно-споживацьких видів дозвіллевої діяльності;
- зміна пріоритетів духовного на матеріальний;
- низький рівень матеріального забезпечення, а відтак й фінансової спроможності;
- маргінальність духовно-творчої діяльності: з одного боку, духовні цінності попередньої епохи втрачають актуальність, а з іншого — експансія зразків чужих культур досить потужно і агресивно поширюється на українських теренах;
- формування поведінкових стереотипів інформаційного суспільства, у якому процес комунікації відбувається не «наживо», а з використанням технічних засобів, що призводить до неадекватної асоціальної поведінки;
- формування дозвіллевих стереотипів у поведінці молоді, що сформовані під впливом глобальних кроскультурних маркетингових концепцій, які використовуються в рекламі, засобах масової інформації;
- підтримка форм і проявів масової культури, які спрямовані на утвердження лише споживання та ін.

Зважаючи на те, що всі проблеми молодіжного дозвілля зумовлені людською спільнотою і прямо від неї залежать, — їх вирішення також залежить від людського чинника. Як і людський чинник, шляхи (пер-

спективи) вирішення проблем молодіжного дозвілля слід розглядати за трьома основними напрямками — державний, регіональний та рівень громади.

Документи щодо молодіжної та культурної політики, які затверджені на державному рівні, не містять у переліку пріоритетів молодіжне дозвілля. Так, згідно з Указом Президента «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» основними пріоритетами є: 1) забезпечення доступної освіти; 2) формування здорового способу життя молоді; 3) забезпечення зайнятості молоді на ринку праці; 4) надання молоді житла; 5) активізація участі молоді в суспільно-політичному житті; 6) сприяння інтеграції української молоді в європейське молодіжне співтовариство. На нашу думку, саме цей факт є основним недоліком, усунення якого зумовить позитивну, так звану «ланцюгову реакцію» у законодавчих документах різного рівня — від державної стратегічної програми до регіональних і селищних програм.

Означивши пріоритети в основних стратегічних документах держави в сприянні організації змістовного дозвілля молоді, держава, в особі законотворців, сприятиме активізації роботи державних установ і громадських об'єднань дозвіллевої сфери. Так, з метою виконання розпоряджень Адміністрації Президента, представники обласних і районних органів влади активізуватимуть роботу за такими напрямками:

- управління сферою культури й дозвілля;
- збільшення фінансування закладів культури;
- сприяння організації змістовного дозвілля молоді;
- повноцінне фінансування заходів, призначення та змістовна наповненість яких спрямовані на виконання державної програми;
- активізація проведення моніторингу та різновекторних досліджень щодо дозвілля молоді тощо.

Відтак шляхами вирішення проблем молодіжного дозвілля на рівні держави є:

- реформування законодавчої бази в результаті надання фінансових пільг для меценатів і спонсорів сфери культури;
- долучення питання молодіжного дозвілля до пріоритетних завдань державної політики щодо культури і молоді;
- чітке розмежування повноважень і відповідальних у сфері проведення культурної та молодіжної політики між управлінськими структурами;
- розроблення доктрини культурного розвитку та концепції довгострокової державної молодіжної політики;
- створення дієвої моделі фінансового та організаційного забезпечення розвитку молодіжної культури та дозвілля;

- забезпечення вітчизняних культурних індустрій дієвим протекційно-ністським законодавством;
- враховуючи світовий досвід проведення реформ, здійснити реформування вітчизняного законодавства щодо врегулювання процедури одержання власних доходів державних (зокрема комунальних) закладів культури і дозвілля, податкових пільг із метою стимулювання меценатства та спонсорства.

Важливим чинником під час упровадження реформ у сфері молодіжного дозвілля є відповідність нововведень особливостям української культури. У цьому випадку йдеться про те, щоб культурні індустрії не розвивали і не пропагували серед молоді ідеали, непритаманні та небажані для українського суспільства, тому що, поруч з економічним розвитком та бажанням максимізувати прибутки від надання культурних благ, потрібно підтримувати певний естетичний та моральний рівень. Це також є запорукою культурного розвитку держави. Переваги від активної участі молодіжної спільноти в управлінні полягають у тому, що місцеві представники громади володіють достовірнішою інформацією щодо проблем та потреб молоді краю (населеного пункту). Відтак, їх повноцінна участь в управлінні культурними процесами регіону дозволить уникнути маргіналізації деяких соціальних груп. На відміну від вищезазначеного, держава в особі уповноважених представників, зазвичай, не має таких переваг, унаслідок чого не здатна задовольнити вимоги місцевих громад, і молоді зокрема. Тому участь місцевих громад, до складу яких входить ініціативна молодь, наділених повноваженнями та достатніми ресурсами, є обов'язковою умовою ефективного управління культурним розвитком як окремого регіону, так і держави загалом.

На регіональному рівні підґрунтям процесу вирішення проблем молодіжного дозвілля в сучасних умовах децентралізації є активізація діяльності місцевих органів влади щодо формування культурної політики регіону, невіддільною частиною якої є дозвілєва сфера. У цьому контексті основними напрямками вирішення проблем молодіжного дозвілля на регіональному рівні є:

- розробка пріоритетних напрямів регіональної культурної політики з огляду на особливості культурного потенціалу територій регіону;
- комплексний аналіз культурного потенціалу регіону;
- розробка взаємопов'язаних, не дублюючих одна одну, програм розвитку регіону, оснований на використанні культурного потенціалу;
- формування культурного та інформаційного іміджу регіону;
- моніторинг реалізації стратегічної програми розвитку та молодіжних програм регіону;
- розробка програми, спрямованої на поліпшення рівня привабливості культурної інфраструктури для інвесторів;

- розробка конкретних механізмів залучення молоді в культурну діяльність;
- сприяння розвитку культурних індустрій та різних культурних ініціатив тощо.

Першим напрямом поліпшення сучасного молодіжного дозвілля є вдосконалення «інформаційного блоку». У цьому випадку інформацію слід розглядати як комунікацію, стратегічний та інформаційний ресурс. Тому основними шляхами вирішення проблем молодіжного дозвілля, що входять до блоку «інформація», є:

- сприяння розвитку і використанню інформаційних технологій у культурній політиці регіону;
- поліпшення інформаційно-аналітичного забезпечення культурної політики;
- збільшення кваліфікованих кадрів з комунікації в управлінні та в культурно-дозвіллевих установах;
- налагодження ефективної вертикальної та горизонтальної комунікації (по вертикалі: органи державної влади — культурні заклади, по горизонталі: заклади культури різного підпорядкування — громадські організації, міждисциплінарні зв'язки);
- налагодження двосторонньої комунікації між представниками державних органів влади й установ культурно-дозвіллевої сфери та молоддю;
- висвітлення результатів роботи установ культурно-дозвіллевої сфери краю в місцевих засобах масової інформації;
- популяризація активного і змістовного дозвілля в засобах масової інформації, телепередачі, статті в місцевих друкованих виданнях, розміщення інформації на сайтах районних та обласних держадміністрацій;
- акумулювання інформації, що цікава молодіжному середовищу, зокрема про активне і змістовне молодіжне дозвілля та постійне продукування ідей щодо його проведення в мережі Інтернет;
- створення і підтримка сторінки для молоді в соціальних спільнотах;
- забезпечення відкритості й доступності інформації щодо видів та рівня якості дозвіллевих послуг, що надаються закладами культурно-дозвіллевої сфери краю;
- сприяння культурній «відкритості» регіону, долучення культурних послуг регіону до світового ринку культурних продуктів та послуг;
- розробка, на обласному (місцевому) рівнях, інформаційного ресурсу, який би акумулював інформацію про діяльність закладів культури, що функціонують на території району, відомості про працівників закладу, із зазначенням видів культурних і дозвіллевих послуг, які надаються закладом; забезпечити до неї публічний доступ (наприклад,

- розміщувати електронний варіант документів на сайтах установи — клубу, районного відділу культури, обласного відділу культури);
- створення, на державному рівні, інформаційного ресурсу (сайту), завдяки роботі якого працівники культурно-дозвіллевих установ матимуть можливість обмінюватись досвідом, оприлюднювати власні методичні розробки, використання яких у практичній діяльності сприятиме підвищенню результативності діяльності та впровадженню інноваційних методів роботи з молоддю;
  - створення інформаційного порталу (сайту), основним призначенням якого є наповнення дозвілля молоді змістовною складовою із використанням сучасних технологій.

Концепція інтернет-порталу інформаційних ресурсів культурно-дозвіллевого життя має на меті створення єдиної культурно-дозвіллевої інформаційної мережі, до змістовного наповнення якої долучилися установи та організації системи культури, освіти, дозвілля різних видів діяльності та форм власності, зацікавлені в безпосередньому інформаційному обміні з освітньою мережею.

Згідно з нашою концепцією, інформаційний портал повинен містити наступні основні конструктивні елементи: головна сторінка, модуль «Новини», модуль «Музичне життя», модуль «Розваги», модуль «Спортивне життя», модуль «Культурно-мистецьке життя», модуль «Освіта і навчання», модуль «Голосування та форуми», модуль «Динамічні каталоги ресурсів», модуль «Моніторинг», систему реєстрації користувачів та систему пошуку в інтегрованому інформаційному середовищі зареєстрованих інтернет-сайтів.

Модуль «Новини» повинен складатися з частини відображення інформації та частини поповнення, у якій оприлюднюватимуться опубліковані новини в хронологічному порядку.

У спеціалізованих модулях «Музичне життя», «Спортивне життя», «Культурно-мистецьке життя» повинно бути розміщено інформацію про:

- навчальні заклади системи позашкільної освіти, що працюють із молоддю (напрями та форми роботи, контактну інформацію, відомості про кількість вакантних місць тощо), їхню роль і значення в культурно-мистецькому житті краю, перспективи діяльності тощо;
- досягнення молодих аматорів краю (музикантів, митців, спортсменів та ін.);
- новини та модні тенденції спортивного, музичного та культурно-мистецького спрямування.

Модуль «Освіта та навчання» повинен містити інформацію:

- про навчальні заклади краю (школи, зокрема спеціалізовані та вищі) із можливістю переходу на їхні сайти;

- відомості про напрями підготовки та спеціальності навчальних закладів, їхній рівень акредитації та контактну інформацію;
- інноваційні освітні технології (наприклад, щодо вивчення іноземних мов або самостійної підготовки до ЗНО з історії тощо) із переходом на сайти та інтернет-портали;
- форум-обговорення проблемних питань.

Модуль «Розваги» повинен бути насичений різноманітною інформацією щодо:

- можливих варіантів розваг для молоді, що спрямовані на відновлення сил та зміцнення здоров'я (приміром спортивний альпінізм у спеціалізованому приміщенні);
- перелік закладів сфери дозвілля всіх форм власності із зазначенням спеціалізації та видів дозвіллєвої діяльності;
- банк сценаріїв молодіжних вечірок та святкових заходів для невеликих компаній, банк ігор для молоді;
- фотогалерея, де зареєстрований користувач порталу публікує фотопідбірку, або відеопрезентацію.

Модуль «Голосування та форуми» реалізує спілкування аудиторії користувачів та статистичну обробку результатів голосування і складається з підсистеми відображення та підсистеми адміністрування. Динамічні каталоги ресурсів дозволяють інтерактивно (за участі користувачів) формувати електронні ресурси порталу. Також на порталі повинна працювати система реєстрації користувачів, яка реалізує можливість реєстрації нових користувачів.

Основним завданням модуля «Моніторинг» є вивчення, використовуючи інтернет-опитування, соціокультурної ситуації в молодіжному середовищі. Зручність такого виду моніторингу полягає в отриманні достовірної інформації із мінімальними витратами ресурсів (як людських, так і фінансових).

Окрім поліпшення інформаційного середовища дозвілля молоді, представники державних органів та громадських організацій, повинні забезпечити високий рівень якості культурно-дозвіллєвих послуг. Зважаючи на те, що якість — категорія відносна й оцінити рівень якості в дозвіллєвій сфері можливо лише використовуючи оцінки експертів, нами розглянуто «якість» як напрям поліпшення організації дозвілля молоді. У цьому контексті шляхами вирішення проблем молодіжного дозвілля є наступні:

- реформування регіональної культурної політики, зокрема в результаті запровадження системи державних норм і стандартів надання культурно-дозвіллєвих послуг населенню (зокрема молоді);
- розвиток партнерства з недержавними організаціями, що діють у культурно-дозвіллєвій сфері;

- виконання моніторингу щодо якості надання культурно-дозвіллевих послуг закладами культури;
- запровадження системи моніторингу якості соціокультурних послуг для всіх груп населення: соціологічні опитування, що спрямовані на вивчення інтересів та запитів населення із використанням прямих методів (анкетування, інтерв'ювання тощо) та комунікативних й інтерактивних засобів;
- розробка вмотивованих критеріїв щодо оцінки якості виконуваної роботи співробітників та критеріїв оцінки рівня ефективності діяльності культурно-дозвіллевої сфери;
- оцінка рівня якості виконання функціональних обов'язків працівників культурно-дозвіллевої сфери, котрі обіймають посади в державних закладах;
- вирішення проблеми кадрового забезпечення культурно-дозвіллевої сфери;
- аналіз кадрового потенціалу у сфері культури регіону;
- сприяння в підготовці необхідних фахівців для роботи у сфері культури не лише художніх спеціальностей, а й спеціально підготовлених управлінських кадрів для роботи як в установах сфери культури, так і в органах управління культурою різних рівнів;
- підвищення ефективності управління процесами у сфері культури за допомогою налагодження зв'язків між закладами культури та вузами, які готують спеціалістів для закладів культури;
- упровадження позитивного досвіду управління закладами культурно-дозвіллевої сфери;
- формування сучасної системи підвищення кваліфікації працівників;
- спрямування діяльності державних органів та уповноважених представників на організацію змістовного дозвілля молоді як краю загалом, так і окремих територіальних громад;
- розробка переліку реальних перспектив творчого зростання працівників закладів культурно-дозвіллевої сфери;
- залучення молодих фахівців (із спеціальною базовою освітою);
- створення «прозорої» системи працевлаштування молодих фахівців до закладів культурно-дозвіллевої сфери краю;
- вивчення уподобань і потреб молоді щодо організації дозвілля з метою хоча б часткового їх задоволення;
- спрямування об'єднаних зусиль представників державних органів, закладів культури та громадськості щодо створення якісного культурного продукту для молоді;
- підтримка громадських ініціатив щодо форм та змістового наповнення культурно-дозвіллевих заходів для молоді;

- використання працівниками культурно-дозвіллевої сфери наукових підходів під час організації змістовного дозвілля молоді;
- упровадження системи інформування громади про діючі грантові та благодійні проекти в культурно-дозвіллеву сферу з метою активного залучення креативних та ініціативних людей до розвитку цієї сфери краю.

Усі перелічені вище шляхи усунення проблем є дієвими лише тоді, коли забезпечується вирішення основного питання – питання фінансової підтримки галузі.

Слід зазначити, що питання державної підтримки культури загалом та культурно-дозвіллевої сфери зокрема надзвичайно актуальне в багатьох країнах світу, і Україна не є винятком. Проте негативним є той факт, що у нас найнижчий рівень фінансування культури порівняно не лише з європейськими, а й з країнами-сусідами (Російською Федерацією, Республікою Білорусь). Таке фінансування культури в Україні повністю знищує основні засади відтворення та збереження національних культурних цінностей, формування національної ідентичності громадян України, і тому може розцінюватись як пряма загроза національній безпеці.

Основними шляхами фінансової підтримки культурно-дозвіллевої сфери загалом та молодіжного дозвілля зокрема є:

- збільшення обсягу фінансування галузі з державного або місцевого бюджетів;
- субсидування креативної економіки;
- сприяння розвитку меценатства та спонсорства;
- збільшення кількості фондів, що підтримують заклади культурно-дозвіллевої сфери;
- перехід на програмно-цільовий метод формування та виконання бюджету, що збільшить можливості ефективного використання фінансових ресурсів.
- спрямування фіксованої частки фінансових ресурсів на підтримку молодіжних ініціатив у культурно-дозвіллевій сфері;
- розробка і фінансування програми поліпшення матеріально-технічної бази установ культурно-дозвіллевої сфери;
- налагодження ефективного управління майном державних (комунальних) установ культурно-дозвіллевої сфери (йдеться про раціональне використання майна з метою отримання додаткових фінансових ресурсів за допомогою розміщення реклами на території закладу, надання приміщень у тимчасову оренду тощо);
- розширення переліку культурних послуг державних установ культурно-дозвіллевої сфери;

- субсидіювання творчої та обдарованої молоді. Наприклад, за високої досягнення в мистецькій сфері молода людина отримує квитки або абонемент у приватні дозвілєві структури – кінотеатри, розважальні центри тощо;
- перейняття досвіду державними (комунальними) установами найзатребуваніших у приватному секторі видів розваг для молоді із повноцінною фінансовою підтримкою держави.

Фінансування культурно-дозвілєвої сфери слід розцінювати як інвестування в майбутнє нації та держави, проте слід пам'ятати, що всі проблеми зумовлені людською спільнотою і їхнє вирішення також залежить від людського чинника.

Висновки. Отже, проблеми сучасного молодіжного дозвілля є результатом діяльності або бездіяльності всіх суб'єктів, які стосуються цієї сфери. Людський чинник у такому випадку слід розглядати крізь призму тріади: 1) державні діячі, які є законотворцями та управлінцями й саме від них залежить вирішення стратегічних питань розвитку молодіжного дозвілля; 2) фахівці – працівники сфери культури, які безпосередньо контактують з молоддю під час організації молодіжного дозвілля; 3) власне молодь з її світоглядом, ціннісними орієнтаціями, потребами й інтересами.

Шляхи вирішення проблем молодіжного дозвілля залежать від законодавчого, кадрового й інформаційного забезпечення галузі та рівня її фінансування.

Перспективи подальших досліджень. Динамічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, щоденно вносять корективи як у діяльність закладів сфери культури, так і в молодіжні «настрої». Тому перспективними напрямками дослідження є вивчення трансформаційних перетворень сучасних форм молодіжного дозвілля.

Список посилань

- Указ Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року». Відновлено з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>.
- Бабенко, Ю. А. (2015). *Вільний час і дозвілля української молоді в умовах нової соціокультурної реальності*. Відновлено з <http://2008.dif.org.ua/ua/analit/rkfej>
- Максимовська, Н. О. (2015). Соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді в інформаційному суспільстві. *Педагогіка та психологія*, 48, 119–129.

References

- Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Strategiju rozvytku derzhavnoi molodizhnoi polityky na period do 2020 roku» [Presidential Decree “On the Strategy for the*

-
- Development of the State Youth Policy for the Period up to 2020*”]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>. [in Ukrainian].
- Babenko, Yu. A. (2015). *Vilnyi chas i dozvillia ukrainskoi molodi v umovah novoi sociokulturnoi realnosti [Leisure and leisure of Ukrainian youth in the context of a new socio-cultural reality]*. Retrieved from <http://2008.dif.org.ua/ua/analit/rkjej>. [in Ukrainian].
- Maksymovska, N. O. (2015). Socialna pedagogika dozvillia studentskoi molodi v informaciinomu suspitstvi [Social pedagogy of student youth leisure in the information society]. *Pedagogika ta psykholohiia*, 48, 119–129. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.11.2019 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.02

УДК 94:316.343-057.85:321](477)“192”(045)

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

rector-2@ic.ac.kharkov.ua

http://orcid.org/0000-0002-3532-7439

ФАКТОРИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВЗАЄМИН ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ТА ВЛАДИ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ¹

Розглядаються фактори поліпшення більшовицьким режимом умов праці та відпочинку старої інтелігенції України в першій половині 20-х рр. ХХ ст. з метою залучення її на свою сторону. Головною метою владних структур режиму було зацікавлення та ідеологічне «перевиховання» буржуазної інтелігенції на основі догматів марксизму-ленінізму. Водночас основна увага приділяється процесам диверсифікації взаємин старої інтелігенції щодо радянського режиму.

Ключові слова: *українська культура, стара інтелігенція, фактори диверсифікації взаємин інтелігенції та влади України, радянський режим, ідеологічне «перевиховання» інтелігенції.*

В. Н. Шейко, доктор исторических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ФАКТОРЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ОТНОШЕНИЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ И ВЛАСТИ УКРАИНЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 20-Х ГОДОВ ХХ ВЕКА

Рассматриваются факторы улучшения большевистским режимом условий труда и отдыха старой интеллигенции Украины в первой половине 20-х гг. ХХ в. с целью привлечения её на свою сторону. Главными заданиями властных структур режима были интерес и идеологическое «перевоспитания» буржуазной интеллигенции на основе догматов марксизма-ленинизма. В то же время основное внимание уделяется процессам диверсификации отношений старой интеллигенции относительно советского режима.

Ключевые слова: *украинская культура, старая интеллигенция, факторы диверсификации отношений интеллигенции и власти Украины, советский режим, идеологическое «перевоспитания» интеллигенции.*

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE FACTORS OF DIVERSIFICATION OF RELATIONS BETWEEN THE INTELLIGENTSIA AND THE AUTHORITIES OF UKRAINE IN THE FIRST HALF OF THE 1920s

Relevance. The article analyses topical issues of improving the working and leisure conditions of the old intelligentsia in the first half of the 1920s by the

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Bolshevik regime in Ukraine in order to win them over to the side of the Bolsheviks and with the aim of ideological “re-education”. The relevance of the issues is confirmed not only by the fact that they are little-investigated, but also by the need to confirm the idea of using forcible methods and the real destruction of the old intelligentsia.

Research methodology. Culturological principles and methods are the methodological basis of the study. They make it possible to identify the issues of improving the working and leisure conditions of the old intelligentsia in the first half of the 1920s. The author managed to show the diversification of the views of the old intelligentsia concerning their attitude to the Soviet power of the Bolshevik regime in Ukraine. The authorities of the Soviet regime aimed at the ideological “re-education” of the bourgeois intelligentsia on the basis of the principles of Marxism-Leninism.

Results. The author has studied a lot of archive information and periodical editions of that time. The paper shows how the Soviet authorities tried to attract the old intelligentsia to their side by improving the material conditions of work and rest and providing advance training. The power structures of the Bolshevik regime forced the old intelligentsia to study their dogmatic ideology and tried to ideologically “re-educate” their representatives.

Novelty. Drawing on culturological principles and methods the author analyses the forms of improving the working and leisure conditions of the old Ukrainian intelligentsia, which the Bolshevik regime in Ukraine was forced to promote in order to attract them to their side as well as their gradual ideological “re-education” on Marxism principles.

The practical significance. The results of this study can be used for further research of the issues mentioned above as well as in the process of studying the courses of history and theory of Ukrainian culture.

Keywords: *Ukrainian culture, the old intelligentsia, the factors of diversification of relations between the intelligentsia and the authorities of Ukraine, the Soviet regime, ideological “re-education” of the intelligentsia.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що історіографічний аспект цієї тематики досить детально висвітлено автором у кількох оприлюднених ним до цього статей (1. Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: історіографія за окремими сферами культури. Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації. Збірник наукових праць. Вип. 54, 135–149. Харків; 2. Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 років: персоніфікована історіографія. Культура України. Серія: Культурологія. Збірник наукових праць. Вип. 64, 95–114. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків; 3. Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: галузева історіографія. Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації. Збірник наукових праць. Вип. 55, 26–44. Харків; 4. Шейко, В. М. (2019). Українізація та інтелігенція в часи Української

революції 1917–1921 рр.: історіографічний аспект. Культура України. Збірник наукових праць. Вип. 65, 18–34. Міністерство культури, молоді та спорту України, Харківська державна академія культури. Харків; 5. Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: узагальнена історіографія. Культура України. Збірник наукових праць. Вип. 66, 9–29. Міністерство культури, молоді та спорту України, Харківська державна академія культури. Харків.

Історія і доля старої інтелігенції України, яка здобула освіту й виховання в умовах царату та буржуазного ладу в Україні, наповнені кривавими і повними трагедійних ситуацій сторінками. Адже буржуазна інтелігенція в першій половині 20-х рр. ХХ ст. перебувала в смертельно небезпечних умовах, які склалися в тенетах більшовицького режиму в Україні. З одного боку, радянсько-більшовицька влада була прямо зацікавлена в збереженні й залученні на свою сторону старої інтелігенції, від того залежала її доля, з іншого, — так звана класова ненависть радянської влади і її керманичів до буржуазної інтелігенції та спроба її «перевиховання» на основі марксистських догматів призвели до повної ліквідації старої інтелігенції після насильницького її використання в інтересах так званих робітничо-селянської влади і диктатури пролетаріату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, лідер більшовиків В. І. Ленін приділяв надзвичайну увагу справі боротьби за стару інтелігенцію заходам поліпшення її матеріального становища та умовам підвищення рівня їхніх науково-технічних знань. Радянський режим в Україні в листопаді 1921 р., наприклад, затверджує постанову «Про заходи до підвищення рівня інженерно-технічного знання в країні і до поліпшення умов життя інженерно-технічних працівників» (Про заходи до підвищення, 1921; ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 167, арк. 34). У постанові передбачалися пільгові умови товариствам інженерів і техніків для підвищення рівня їхніх знань, також намічені заходи щодо можливого поліпшення матеріальних і побутових умов життя інженерно-технічних робітників та їхніх сімей. Водночас вирішено урівняти інженерів і техніків, які входили в профспілки, у всіх правах з робочими та членами профспілки. До того ж, профспілковим органам доручалося розробити питання щодо застосування означених пільг до агрономів, лікарів та інших висококваліфікованих робітників.

У справі виконання цієї постанови важливу роль відіграло рішення президії Всеукраїнської ради народного господарства (ВУРНГ) у листопаді 1921 р. щодо створення спеціальної комісії з перегляду ставок спеціалістів з метою їх підвищення. Наркомат внутрішніх справ, зі свого боку, видав циркуляр про надання інженерам та технікам прав на володіння квартирою нарівні з робочими і на додаткову кімнату-кабінет. А у

січні 1922 р. відділ нормування праці Всеукраїнської центральної Ради професійних спілок (ВЦРПС) увів на підприємствах і закладах поза-категорійні ставки для додаткової оплати висококваліфікованих спеціалістів. Ставки спеціалістів мали піднятися до 150–275 руб. (Литвинова, 1972). Якщо ж врахувати, що чорноробочий заробляв 35 руб. в місяць, а кваліфікований — близько 100 руб., то необхідно визнати намічені ставки доволі високими (Федюкин, 1972). Слід зауважити, що скрутні умови, у яких перебувала на той час Україна, часто не давали змоги реалізувати намічені заходи з поліпшення матеріальних умов існування старої інтелігенції.

У вересні 1925 р. ЦК РКП(б) у постанові «Про роботу спеціалістів» був змушений також звернути особливу увагу на необхідність поліпшення умов побуту і роботи спеціалістів, підвищення рівня їхніх професійних знань (Ленин, 1979). Про необхідність виконання цієї постанови при УРНГ УРСР свідчить те, що було в 1925 р. намічене створення комісії з розробки заходів з поліпшення становища спеціалістів. До них мали увійти представники профспілок, Наркоматів праці і Робітничо-селянської інспекції (РСІ). Питання про гірничих інженерів, до речі, обговорене і на пленумі Центрального Бюро інженерно-технічних секцій (ЦБ ІТС) Союзу гірничоробочих. У проєкті постанови передбачалася можливість присвоєння звання гірничого інженера з гірничої спеціальності. Технікам із закінченою середньою гірничотехнічною освітою і 10-річним стажем роботи за умови цінності останнього теж надавалась можливість участі в процедурі присвоєння. Тоді ж, наприкінці 1925 р., між Всеукраїнським центром Союзу гірничоробочих з Головною профосвітою УРСР, з трестом Донвугілля і південстали укладено угоду щодо відкриття для штейгерів і гірничих техніків зі стажем не менше 5 років 2-х річних курсів при Катеринославському гірничому інституті. Їх слухачі після захисту проєкту мали право на отримання звання гірничих інженерів. Слухачі на час курсів звільнялися від роботи. Курси мали відкритися з 1 січня 1926 р., де передбачалося навчання 40 осіб («Професиональная хроника», 1925).

У процесі вирішення питань поліпшення матеріального становища спеціалістів важливу роль відіграла угода між Укрбюро ІТС Союзу гірничоробочих, з одного боку, і Донвугілля, — з іншого. Водночас оплата інженерно-технічного персоналу на підприємствах Донвугілля проводилася за новою системою. Мінімальна ставка за нижньою групою — 100 руб. і максимальна за вищою — 400 руб. Передбачалося подібну схему ставок запровадити і для спеціалістів інших трестів («Професиональная хроника», 1925).

На початку 20-х рр. XX ст. дещо зросли державні витрати на народну освіту. Так, якщо в 1922–1923 р. на народну освіту з держбюджету виділено 6288000 руб., то в 1924–1925 навчальному році — уже 19200000 руб., тобто розходи передбачалося збільшити більше ніж утричі. Однак, якщо врахувати всі витрати на народну освіту в середині 20-х рр. XX ст., то в сукупності вони дорівнювали 83% від довоєнних. Якщо ж враховувати різницю у вартості курсу рубля, то означені розходи на народну освіту становили лише 37% від довоєнних. Щоправда, ці витрати постійно зростали. Так, за держбюджетом середня ставка професора в 1922 р. дорівнювала 52 руб., а в 1923 — 81 руб. 70 коп., наприкінці 1924 р. — 112 руб.; учителі профобру — відповідно — 29 руб. 46 руб. і 63 руб.; соцвиху — 24, 38 і 50 руб. Оплата вчителю за місцевим бюджетом являла собою строку картину — від 17 руб. в Подільській губернії, 15 руб. 75 коп. — у Чернігівській і до 31 руб. 25 коп. — в Донецькій. Середня ж зарплата вчителя по Україні була: у 1922 р. — 11 руб. 10 коп.; у 1923 р. — 26 руб. 95 коп.; у 1924 р. — 28 руб. 70 коп.; по селах — відповідно — 8 руб. 30 коп., 18 руб. і в 1924 р. — 22 руб. 45 коп. (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 261). У 1925 р. професор у середньому по Україні залежно від зони і групи отримував від 120–145 руб., в п'ятій зоні — до 170–200 руб. у Харкові, а викладач — відповідно — від 85–110 руб. до 120–145 руб (Народний учитель, 1925, 6 червня).

Були спроби більшовицької влади в Україні, яка розуміла важливість залучення на свою сторону старої інтелігенції, турботи й про пенсійне забезпечення учительства. Так, педагоги перших чотирьох груп трудової школи отримали право на пенсію з 1922 р. (Про надання чинності Кодексу Законів, 1922). Учителі ж першого ступеня сільських і міських шкіл та інші робітники освіти в селі отримали таке право з січня 1925 р. за постановою Центрального виконавчого комітету (ЦВК) і Раднаркому СРСР (СЗ ССРСР, 1925), порядок застосування якого в УРСР визначений постановою Раднаркому СРСР на початку 1926 р. (СЗ ССРСР, 1926). Положенням передбачалися також виплати пенсій сім'ї вчителя після його смерті. Учительська преса з радістю вітала цей документ, як і самі вчителі (Див., наприклад, газету «Народний учитель», 1925, 23 січня).

Попри значне підвищення заробітної плати, поліпшення житлових та правових умов інтелігенції України, становище її, особливо вчительства села, як матеріальне, так і політично-моральне, ще тривалий час залишалося складним і нетривким. Влада вимушено робила кроки з формального поліпшення положення інтелігенції, але фактичне становище старої інтелігенції України продовжувало бути катастрофічним.

Слід зауважити, що поряд з вимушеною турботою радянського режиму щодо матеріального стану інтелігенції, він, все ж таки, головною

метою вбачав залучення її на свою сторону, передусім, в ідеологічній галузі, тобто досягти ідеологічного її «перевиховання». Адже турбота влади щодо матеріального становища старої інтелігенції давала їй надію лише на поліпшення професійної співпраці з нею.

В означеному напрямку влада покладала серйозні надії на культурно-освітню, громадсько-політичну та профспілкову роботу. Нагадаємо, що питання зацікавлення буржуазної інтелігенції було доленосним для більшовицького режиму в Україні. Про це неодноразово зазначали урядові і партійні органи України та Росії. На це, зокрема, націлене рішення VIII з'їзду РКП(б) — у розділі про народну освіту, а також у резолюції «Про політичну пропаганду і культурно-освітню роботу на селі» (Резолюції і постанови з'їзду: восьмий з'їзд РКП(б), 1979). Про це також ішлося і у зверненні Наркомосу УРСР у 1920 р. до робітників культурного фронту; у циркулярі ЦК КП(б)У в травні 1921 р. до всіх партторганізацій «Про залучення і використання спеціалістів» та ін. (Известия ЦК КП(б)У, 1921, №1). У цих та інших радянсько-партійних документах містився заклик до старої інтелігенції взяти активну участь у поновленні та будівництві народного господарства, нової культури. Водночас підкреслювалася важливість в означеному процесі культурно-освітнього аспекту (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 937, арк. 197).

Однак складність політичної ситуації в Україні, введення НЕПу, голод, епідемії, які охопили республіку на початку 20-х рр. ХХ ст., негативно віддзеркалилися на настроях різних груп інтелігенції і самого процесу культурно-освітньої роботи. Остання змогла розгорнутися лише на початку 20-х рр. ХХ ст., коли дещо стабілізувалося політичне становище, встановився більшовицький режим в Україні, поліпшилася матеріальна база загалом і в галузі культури зокрема, розпочалася вимушена з різних причин ділова професійна співпраця інтелігенції з радянським режимом.

«Систематична культурно-освітня робота Наркомосу, — підкреслювалося у звіті Наркомату освіти УРСР за 1924–1925 роки, — розпочалася тільки у 1920 році, після остаточного закріплення радянської влади... 1920–1923 роки були для освіти УРСР важким періодом боротьби за існування» (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 2, арк. 7, 8). Це було зрозумілим, адже, як підкреслювалося на п'ятій конференції КП(б)У в листопаді 1920 р.: «... господарський розпад ніде не досягав такого величезного розмаху, як в Україні, що явилось тут наслідком нечувано частой зміни влад, надзвичайної жорстокості громадянської війни і багатьох інших чинників» (Коммунистическая партия Украины в резолюциях..., 1976, с. 102).

Значення політико-виховної, культурно-освітньої роботи серед інтелігенції та за її участі особливо зросло після завершення громадян-

ської війни. Так, Раднарком і ВУЦВК УРСР у зв'язку з величезними матеріальними труднощами у сфері культури постановами від 19 жовтня 1921 р. і від 22 вересня 1924 р. та іншими передбачали одноразові грошові збори на потреби культурно-освітньої справи (Збір законів і розпоряджень, 1921; Про порядок переведення, 1924). У директивах пленуму ЦК КП(б)У з національного питання наголошувалося, що українська контрреволюція, яка зазнала поразки у відкритому бою з пролетаріатом і сільською біднотою України, начебто прагнула оволодіти культурним життям республіки (Известия ЦК КП(б)У, 1922, №12). Насправді стара інтелігенція не була однорідною і її різні верстви реагували на нову владу по-різному. Щоправда, частина її дійсно відверто ворогувала з більшовицьким режимом в Україні, але основна маса інтелігенції дотримувала очікувальної позиції, не визнавала радянську владу і була змушена співпрацювати з нею, сподіваючись на її тимчасовість. З іншого боку, з метою виживання і у зв'язку із захопленістю своєю професією основна маса змушена була працювати за будь-якої влади, яких за роки громадянської війни змінилося більше чотирнадцяти. Тому ділову співпрацю старої інтелігенції з радянським режимом, який здобув остаточну перемогу на 1920 р., не слід уважати заслугою цього режиму.

Участь старої інтелігенції в культурно-освітній роботі в ті роки теж не слід оцінювати як заслугу нової влади. Адже цією роботою, яка до революції, зазвичай, називалась «позашкільною роботою», основна маса старої інтелігенції захоплювалася і займалася протягом усієї історії свого існування. На той час вона велася, головним чином, через профспілки і секції наукових робітників (СНР), які входили в Союз робітників освіти і культури (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 29, арк. 2). Окрім того, культурно-освітня робота СНР проводилася і в будинках робітників освіти та мистецтва, будинках і куточках учених (Ніколаєнко, 1965).

Про важливість на той час роботи інтелігенції у складі СНР свідчить і той факт, що ЦК РКП(б) у листопаді 1923 р. зобов'язав усіх комуністів — наукових робітників ЗВО долучитися до складу місцевих СНР і організувати комуністичні фракції при них (Справочник партійного работника, 1924).

Слід підкреслити, що партійно-урядові структури більшовицького режиму в Україні прагнули за допомогою політико-освітньої роботи серед старої інтелігенції, залучення її до активної культурно-освітньої роботи та створення для неї кращих матеріально-правових умов роботи і відпочинку досягти не лише посилення ділової співпраці зі старою інтелігенцією, а й її ідеологічного «перевиховання» на основі догм марксизму-ленінізму. Про спробу конкретизації та реалізації подібних надій і прагнень свідчить, наприклад, циркуляр ЦК КП(б)У від 7 лютого

1923 р. «Про підняття політрівня учительства і про посилення Союзу Робос» (О подняттии политуровня учительства, 1923). Подібні постанови стосувалися всіх представників різних верств інтелігенції, які входили в Союз робітників освіти, зокрема науковців, яких лише в складі Харківської СНР налічувалося станом на листопад 1925 р. 715 осіб (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 3, од. зб. 18, арк. 7, 8).

До того ж, у 1923 р. на місцях розпочалась робота з організації, переважно при будинках робітників освіти та будинках учених, гуртків і курсів політграмоти (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54, 55, 57). Подібні гуртки створені і при Наркомосі УРСР, Держвидавництві, Суспільній бібліотеці, у мережі ЗВО та інших закладах і організаціях, де працювала інтелігенція, передусім наукова (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82, арк. 383, 384).

Зауважимо, що курси і гуртки політграмоти функціонували під орудою і за безпосередньої участі партійних осередків, зокрема агітаторів губкомів партії та студентів Всеукраїнського комуністичного університету ім. Артема (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54, 55). Усе це, на думку керманічів більшовицького режиму в Україні, мало позитивно вплинути на фактори диверсифікації настроїв старої інтелігенції і наблизити її до ідеології і практики побудови нового суспільства радянською владою.

Водночас цьому владні структури приділяли особливу увагу роботі з Всеукраїнською Академією наук (ВУАН), яка стала центральним науковим закладом республіки (Патон, 1967). Колектив ВУАН, безумовно, ніяк не міг ухилитися від участі в політико-освітній роботі, яка нав'язувалася партійно-державними інституціями. І, як свідчать матеріали досліджень роботи ВУАН Наркоматом робітничо-селянської інспекції, у ній начебто розпочалась систематична робота гуртків марксизму й політичних знань.

Владні структури радянського режиму, добре розуміючи неможливість їх подальшого існування без старої інтелігенції, вживали будь-яких можливих заходів щодо залучення її на свою сторону та «перевиховання» на засадах ортодоксальних догм марксизму-ленінізму. З цією метою серед інтелігенції, особливо її провідної верстви — науковців, виконувалась активна громадсько-політична робота, зокрема через систему семінарів. У 1924 і 1925 рр., наприклад, членами таких семінарів прочитаний цикл лекцій на теми «В. І. Ленін як критик реакційної буржуазної філософії», «Про характер зв'язку між базисом і надбудовою» та ін. На цих семінарах нав'язувалося, зокрема, і вивчення питань критики буржуазної філософії (ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 13-зв., 119).

Отже, більшовицький режим в Україні прагнув через гуртки і курси марксизму, політграмоти, філософські та інші семінари вплинути на світогляд інтелігенції, наблизити її до ідеології комуністичної партії і політики радянської влади. І слід визнати, що владній партійно-урядовій верхівці вдалося дещо активізувати частину старої інтелігенції в її вимушеній згоді на ділову, професійну співпрацю з новою владою. Однак щодо фактичного визнання догматів комунізму основною масою старої інтелігенції не могло на той час йтися.

В означеному контексті влада надавала важливого значення таким політико-масовим заходам, як святкування річниць Жовтневого перевороту, ленінських днів тощо. На них запрошували відомих представників інтелігенції, учених, провідні партійні і державні діячі УРСР. На подібні «свята» окремим науковцям доручали прочитати доповіді на тему: «Ленін як філософ», «Ленін як економіст», «1905 рік в Україні» та ін. (ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 73-зв., 77).

Більше того, владні структури більшовицького режиму почали доручати окремим науковим установам України проводити політико-освітню та культурно-масову роботу як серед інтелігенції, так і серед населення, що, на думку влади, мало сприяти ідеологічному перевихованню інтелігенції та активізації її участі в громадському житті республіки. Саме таке доручення на той час отримали і співробітники ВУАН.

Так, лише за квітень-листопад 1924 р., за рознарядкою партійно-радянських органів, учені ВУАН в межах Києва і губернії організували та провели 6 клубних, 4 літературних вечори і 3 вечори книги. На літературних вечорах, наприклад, виступали представники різних верств інтелігенції — як учені ВУАН і професура Київської консерваторії, так і вчені та представники літературних об'єднань «Плуг», «Гарт» і «Ланка». На такі заходи партійно-радянські керманічі залучали не лише інтелігенцію, але й широкі кола населення. Слід зазначити, що тільки 3 таких вечори зібрали близько 1000 учасників.

Про деяке підвищення соціальної активності інтелігенції і, передусім, — науковців, свідчить і те, що колектив ВУАН при жебрацькому кошторисі і під тиском владних структур узяв у 1924 р. матеріальне і культурне шефство: над 1-м загonom піонерів із закріпленням для цього відповідальних учених; над одним із дитячих будинків і, нарешті, разом з губкомом Союзу Робосу, — над будинком Червоної армії Києва. І це шефство здійснювалося до середини 20-х рр. ХХ ст. (ЦДАГО України, ф. 539, оп. 1, од. зб. 1425, арк. 71-зв., 77-зв.). Якщо ж врахувати, що в 1921–1925 рр. вчені ВУАН через засади політико-виховної і культурно-масової роботи змушені були брати участь у роботі осередків МОДРу, Доброхіму, товариства «Друзі дітей», допомоги безробітним та ін., то

можна погодитися з думкою, що частина інтелігенції, зокрема наукової, дещо активізувала свою участь у громадсько-політичній і особливо — культурно-масовій роботі як серед самої інтелігенції, так і серед населення в означений період (ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 71-зв.).

Отже, науковці ВУАН під тиском більшовицького режиму вимушені були долучитися до масово-політичної і культурно-освітньої роботи серед як інтелігенції, так і населення. Така робота СНР у республіці реалізувалася в трьох напрямках: по-перше, — серед членів СНР, де передбачала ознайомлення з основами політичного і господарчого будівництва тих років та активізацію культурно-освітньої роботи через мережу клубів, бібліотек, будинків учених тощо; по-друге, — робота серед членів Союзу Робосу особливо серед її наймасовішої верстви — учительства. Вона здійснювалася, переважно, в науково-популярних формах лекційної пропаганди. І, нарешті, активізувалася діяльність учених серед широких мас трудящих і червоноармійців. Останнє проводилося в межах таких суспільних кампаній, як «Неділя електрифікації», «Міського благоустрою», «Тижня повітряного флоту» та ін. (ЦДАГО України, ф. 29, оп. 1, од. зб. 1187, арк. 83.).

Культурно-освітня і політико-масова робота вчених УРСР велась СНР разом із культвідділами губробосів. За ініціативи Київської СНР, наприклад, організовано курси-конференції з питань методики екскурсивної роботи, зокрема для вчителів і культурно-освітніх робітників, які повинні були здійснювати керівництво екскурсійною справою в шкільних і позашкільних закладах (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 196, арк. 126-зв.).

З іншого боку, СНР брала участь у роботі з організації екскурсій для членів Союзу Робосу при будинках робітників освіти. Вони розробляли плани екскурсій для трудящих. Подібні напрями особливо чітко проявилися в діяльності Харківської СНР (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 228, арк. 102).

Агітаційно-пропагандистську роботу, передусім, наукової інтелігенції пошквалила і участь її в організації доповідей та лекцій з різних питань науково-теоретичного і практичного спрямування. Так, лише за друге півріччя 1925 р. Київська СНР, наприклад, у відповідь на заявки рекомендувала 57 лекторів.

Представники інтелігенції, особливо наукові робітники, активізували культурно-освітню роботу через культурно-освітні комісії при бюро СНР. Така комісія при Харківській СНР, наприклад, провела за період з листопада 1923 р. по травень 1924 р. значну культурно-освітню роботу, особливо в справі культгшефства над Червоною армією. За означений

період 12-ма видатними вченими прочитано по 24 лекції по актуальній тематиці. До того ж, комісія закріпила 3-х учених для постійної культурно-масової роботи серед червоноармійців, які наприклад, організували допомогу червоноармійцям у їхній самоосвіті. Загальне керівництво клубною роботою, координацію її між військовими частинами губернії здійснював спеціальний представник Харківської СНР, котрий був членом шефської комісії при губвідділі Робосу (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 228, арк. 102, 111). Отже, представники наукової інтелігенції брали участь і в шефських комісіях, які діяли при губвідділах Союзу Робосу (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 196, арк. 126-зв.).

Культурно-освітня комісія Харківського бюро СНР, наприклад, надавала допомогу і населенню периферійної зони, за якою було закріплено 7 учених у ролі доповідачів та лекторів. Вони брали активну участь і в обслуговуванні сільбудів, у яких за період з листопада 1924 р. по травень 1925 р. прочитано 9 доповідей та лекцій (у Золочеві, Чугуєві, Охтирці та ін.). Водночас тематика була найрізноманітнішою – від історико-революційної до спеціально-медичної. Для робочих мас читалися лекції переважно з питань науки і техніки, а для працівників села – агрономії (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 228, арк. 102, 111).

Отже, наукова інтелігенція в першій половині 20-х рр. ХХ ст. активізувала свою культурно-масову і частково агітаційно-пропагандистську роботу з членами Союзу Робосу. Однак ця робота значно активізувалася з другої половини першого п'ятиріччя 20-х рр. ХХ ст., коли почали функціонувати будинки вчених.

Так, за положенням одного з найстаріших – Одеського будинку вчених, затвердженого в 1924 р., основним його завданням було об'єднання робітників науки і мистецтв у результаті організації в їхньому середовищі суспільно-політичної і культурно-масової роботи. Водночас вона мусила вестися серед якомога ширших мас населення і, передусім, – освітянських. Будинок учених мав на меті й поширення та популяризацію наукових і науково-технічних знань серед трудящих.

Слід зауважити, що будинки вчених стали центрами, де зосереджувалася вся культурно-масова, суспільно-політична і громадсько-пропагандистська робота вчених. У них працювали, зазвичай, читальні зали, бібліотека, медпункти, їдальні, проводилися всі збори наукової інтелігенції, наукові конференції, обговорення найважливіших питань науки і техніки. Будинки вчених сприяли об'єднанню й згуртуванню представників різних галузей знань. При будинках вчених функціонували найавторитетніші комісії та асоціації вчених.

Одеський будинок учених, наприклад, формально відкрито ще 1923 р. Однак його діяльність розпочалася після серії спеціально-організованих музично-літературних вечорів і більше 20 доповідей з різних

питань науки та суспільно-політичної думки. Означені та кілька інших заходів сприяли об'єднанню значної частини наукових і літературно-художніх представників Одеського будинку вчених, що, водночас, сприяло підготовці до відкриття пролетарського університету (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 197, арк. 29, 33).

У 1924 р. Одеський будинок учених, під тиском рішень партійно-урядових структур більшовицької влади, здійснював організацію гуртків марксизму-ленінізму, методології і методики викладання, вивчення української та іноземної мови тощо. Водночас ставилося завдання залучення в гуртки марксизму-ленінізму не лише вчених, але й випускників ЗВО (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 197, арк. 23, 33).

Слід зазначити, що культурно-освітню і науково-освітню роботу серед населення представники інтелігенції вели постійно й систематично ще задовго до приходу радянського режиму, а за роки його існування лише продовжували її. Так, на той час значну лекційну роботу вели, наприклад, наукова і художня інтелігенція через спеціальне лекторське бюро, яке функціонувало при Одеському будинку вчених. У цьому контексті проводилися диспути і дискусії, так звані вечори інформації, переважувала суспільно-політична і літературно-художня тематика. Лише в 1924 р. членами Одеського будинку вчених прочитано близько 84 лекцій, які охопили майже всі галузі знань (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 197, арк. 29, 33).

Одеський будинок учених вів тогочас значну культурно-освітню роботу і серед працівників освіти. Так, у тому ж 1924 р. наукові робітники прочитали кілька лекцій у будинку освіти Одеси. Їхня тематика охопила питання науки, мистецтва, освіти, медицини тощо. Окрім того, будинок учених і будинок освіти організували декілька літературно-художніх вечорів, кошти за які передано на потреби вирішення питань лікбезу й учителів. Наукова інтелігенція Одеси внесла свій внесок і в активізацію культурно-масової роботи серед червоноармійців. Особливо поширеними були лекції з різноманітною науково-популярною тематикою (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 197, арк. 34, 35-зв.).

Найпозитивнішими, з точки зору владних партійно-державних структур, була робота інтелігенції з підготовки і відкриття суспільного пролетарського університету. Влада вважала цей факт важливим кроком «в єднанні науки і праці». Цикл суспільних наук мав охоплювати: історію революційного руху, релігії, держави і права, біолого-медичний, літературний і аспект мистецтва (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 197, арк. 41, 42, 45, 51).

І вже в 1925 р., як свідчить у своєму звіті Агітпроп Одеського губкому партії, в Одесі за ініціативи наукової інтелігенції відкрито

пролетарський університет. У ньому функціонувало 8 факультетів, на яких навчалось 1600 осіб, виключно робітників. «Лекції, – підкреслював Агітпроп, – читатимуться професурою безкоштовно» (ЦДАГО України, ф. 29, оп. 1, од. зб. 1268, арк. 33, 39, 40).

Із часом будинки вчених відкриваються і в інших містах республіки. Так, на засіданні Раднаркому УРСР від 21 жовтня 1925 р. затверджено постанову про відкриття будинку вчених у Києві. Із цією метою виділено на бюджет Всеукраїнського комітету сприяння вченим 11000 руб. на 1925–1926 фінансовий рік (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 209, арк. 2).

Значну культурно-освітню роботу проводили вчені і через бібліотечну мережу. Цьому, до речі, сприяло і кількісне зростання бібліотек. Так, фонди Всеукраїнської бібліотеки при ВУАН виросли з 600–700 томів в 1918 р. до 1131124 на початок 1925 р. До того ж, при СНР функціонували і свої бібліотеки. Бібліотека СНР Києва, наприклад, збільшила свої фонди з 222 томів у 1924 р. до 1150 на початок 1925 р. Показово, що Всеукраїнська бібліотека взяла шефство над бібліотекою Київської СНР (ЦДАГО України, ф. 331, оп. 1, од. зб. 196, арк. 126-зв; ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 179, 657-зв.).

І, як відзначали, доволі самокритично й справедливо, керманічі партійно-радянського режиму в Україні тих часів, поряд із культурно-освітньою роботою інтелігенція хоча і вела, але надто кволо та неохоче і політико-виховну роботу, яка, на їхню думку, була все ще слабо пов'язана з комуністичною політичною тематикою і мала форму культурництва. Це стосувалося і культурно-освітньої діяльності ВУАН, про що теж зазначали владні структури. Про це, зокрема, свідчать і матеріали огляду Наркоматом робітничо-селянської інспекції УРСР діяльності ВУАН за 1923-1924 р. (ЦДАГО України, ф. 539, оп. 1, од. зб. 1425, арк. 143).

Аналіз означених матеріалів надає підстав стверджувати, що основна маса наукової інтелігенції в 1921–1925 р., хоча і змушена була погодитися з фактом Жовтневого перевороту як здійсненим явищем, все ж таки не розуміла політики і практики більшовицького режиму в Україні або не погоджувалася з ним. Вона з різних причин продовжувала ділову, професійну співпрацю з радянською владою, але в основній своїй масі не визнавала марксистських догматів, комуністичної ідеї побудови нового суспільства тощо.

Отже, основна частина наукової інтелігенції в першій половині 20-х рр. ХХ ст. продовжувала свою звичайну культурно-освітню роботу і вимушено, як правило, тою чи іншою мірою, брала участь у суспільно-політичній роботі. До того ж, невіра інтелігенції в довгостроковість радянського режиму з початку 1921 р. доповнилася пожвавленням антирадянських настроїв у зв'язку з новою економічною політикою.

У звіті ЦК Ради профспілок робітників освіти V Всесоюзному з'їзду профспілок (лютий 1925 р.) підкреслювалося, що на початку 20-х рр. XX ст. значна частина наукової інтелігенції була інертною, байдужою масою, а серед найкваліфікованіших спеціалістів владі довелося долати різко виражений ухил аполітичності або навіть ворожнечі щодо радянської влади, її ідеології та її практики. Окрім того, посилення дрібнобуржуазної ідеології у зв'язку з початком НЕПу охопило і значну кількість політично мінливих представників інтелігенції (Професіональний союз работников просвещения СССР, 1925).

Керманічі радянсько-більшовицького режиму в Україні, зі свого боку, приховуючи прикру для них ситуацію політичного неприйняття або показового нейтралітету в ставленні основної маси старої інтелігенції до режиму, декларували, начебто лояльне ставлення інтелігенції до влади. Більше того, влада примушувала представників інтелігенції показово демонструвати «прихильність» або навіть «відданість» новій владі. Про це свідчать численні заяви, начебто, про «вірність» і симпатії інтелігенції до партійно-радянських структур та їх політики практики побудови нового суспільства. Особливо ці процеси активізувалися в середині першої половини 20-х рр. XX ст. Так, наприклад, на I Всеукраїнському з'їзді наукових робітників (лютий 1925 р.) пролунали численні заяви представників наукової інтелігенції щодо симпатії до нової влади (Лобода, 1925).

Слід зауважити, що більшовицький режим в Україні особливе значення надавав залученню наймасовішої верстви старої інтелігенції — учительства. Водночас ставилося завдання її ідеологічного «перевиховання» на основі марксистських догматів та підвищення професійного рівня. І все це мало зумовити те, що вчительство повинно було стати своєрідним провідником радянської влади серед широких мас трудящих. Так, ЦК РКП(б) у листі «Про роботу серед робітників освіти», який було направлено у вересні 1921 р. всім комітетам партії, зокрема й КП(б)У, зазначалося, що перед союзом робітників освіти постає першочергове завдання із залучення широких мас його членів до будівництва справи освіти в республіці. «Необхідною умовою успішності цієї роботи, — наголошував ЦК РКП(б), — є одночасна і паралельна з нею робота серед самих робітників освіти щодо підняття їхньої суспільно-політичної свідомості, професійно-педагогічної підготовки, упорядкування та поліпшення їхньої праці і матеріальних умов, залучення у спілку усіх поголовно робітників освіти. Ці завдання можуть бути здійснені лише за наявності достатньої уваги до нього з боку парторганізацій, лише за умови активної, відповідально-партійної участі в ньому комуністів» (Ленин, 1979).

Зазначимо, що на початку 20-х рр. ХХ ст. основна маса вчителів не визнавала радянський режим, уважала його тимчасовим і вимушена була вести професійну співпрацю як вона це робила з більш як десятком влад-попередниць. Саме тому керівники більшовицького режиму в Україні на початку 20-х рр. ХХ ст. і ставили завдання ідеологічного завоювання вчителів, яке в значній своїй частині не лише не визнавало нову владу, а й часто брало участь в активному противі їй.

Саме тому керівники прагнули вжити дієвих заходів з приборкання і завоювання симпатій учительства. На це, наприклад, спрямовані постанови Наркомосу УРСР «Про мобілізацію професорів і учителів» (травень 1920 р.) (Постанова Народного комісаріату освіти УСРР, 1979), декрет Раднаркому УРСР від 13 лютого 1921 р. «Про шкільну повинність робітників соціального виховання» (Про шкільну повинність робітників соціального виховання, 1921). У декреті, до речі, передбачалися заходи з політичної перепідготовки вчителів. Наркомосу УРСР пропонувалося протягом трьох років здійснити політичну перепідготовку через спеціальну систему всіх робітників соціального виховання. Для цього передбачалося, передусім, створити умови і закріпити матеріальну базу шкільного будівництва. Однак, як підкреслювалося у звіті ЦК Союзу Всеробос V Всесоюзному з'їзду профспілок (за 1922–1924 рр.), умови для вирішення цього завдання склалися лише в другій половині першого п'ятиріччя 20-х рр. ХХ ст. Про це, зокрема, свідчать і матеріали звіту Наркомосу УРСР за 1924–1926 рр.: «... 1920–1923 роки були для освіти УРСР важким періодом боротьби за існування. Наша школа не знала за цей період ніякого бюджету, вона ледь-ледь трималася на пайках і підлягала усім наслідкам громадянської війни, бандитизму і нечуваного неврожаю» (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 2, арк. 7, 8).

У рішенні цього питання більшовицький режим в Україні, як і в інших регіонах, покладався, передусім, на одну зі статей В. І. Леніна — «Сторінки зі щоденника» (січень 1923 р.), у якій містився заклик до підвищення політичного й педагогічного рівня, поліпшення матеріального становища старого учительства, яке повинно було, на його думку, стати опорою радянського ладу, особливо в селі. «Народний учитель, — зазначав В. І. Ленін, — повинен у нас бути поставлений на таку висоту, на якій він ніколи не стояв, і не стоїть, і не може стояти в буржуазному суспільстві» (Ленін, 1974, с. 348). І стаття дійсно позитивно вплинула на роботу партійно-радянського апарату з учительством.

Так, наприклад, 10 січня 1923 р. у радіограмі відділом народної освіти Наркомосу УРСР запропоновано розповсюдити «Сторінки зі щоденника» В. І. Леніна і розробити конкретні заходи з виконання вказівок, які містилися в статті (Культурная жизнь в СССР, 1975). Тоді ж відділ

агітації та пропаганди ЦК більшовицької партії розіслав на місця тези «Партробота серед масового учительства», у яких ставилися завдання з реалізації означених ідей щодо роботи з учительством (Ленін, 1974).

Аналогічні заходи задіяно й в Україні. Уже 12 січня 1923 р. на засіданні Агітпропу ЦК КП(б)У заслухано доповідь Південбюро Всербосу «Найближчі завдання Союзу по поліпшенню комуністичного виховання серед масового учительства». У ній проаналізовано політичну диференціацію вчителів, які за п'ять років революції у своїй більшості дотримували позиції пасивної співпраці з нею. У доповіді, зокрема, підкреслювалося, що на початок 1923 р. вчительство в політичному аспекті поділялося на три групи:

- невелика частина, яка свідомо визнала радянську владу;
- основна маса, що була інертною і готова служити радянській владі, але цьому заважали, на думку доповідача, її політична нетривкість та політична неграмотність;
- і невелика група – явно ворожа радянській владі (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 86, арк. 5).

До того ж, 13 січня 1923 р. цю доповідь заслухали на засіданні Оргбюро ЦК КП(б)У і на її підставі прийняли циркуляр ЦК КП(б)У від 7 лютого 1923 р. «Про підвищення політичного рівня учительства і про посилення Союзу Робосу». Циркуляр розіслано на місця і надруковано в центральній пресі (О поднятти политуровня учительства, 1923).

Як у циркулярі, так і в постанові Агітпропу передбачалися заходи з реалізації вказівок В. І. Леніна про вчительство. У документах зазначалося про значне, начебто, тяжіння широких мас учительства до оволодіння політзнаннями. Водночас відзначалося, що відразу охопити все вчительство курсами навчання не було можливості. Саме тому запланована кампанія з підвищення політичного і професійного рівня учителів мусила здійснюватися навесні-восени 1923 р. ЦК КП(б)У планував виділення коштів для забезпечення кампанії літературою (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 66, арк. 5, 10, 29, 31). До того ж, Агітпром ЦК КП(б)У розробив і розіслав на місця циркуляр з обліку політичних знань після проведення кампанії. Облік передбачалося проводити в так званому «товариському» оточенні, щоб не виникла думка щодо якогось іспиту або «чистки». І все ж таки, на практиці часто мали місце подібні явища. З метою їх ліквідації ЦК КП(б)У і Південбюро Всербосу запланували заходи, які викладено і розіслано на місця у відповідному циркулярі (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 51, 53; од. зб. 66, арк. 43, 49). Для перевірки і підбиття підсумків політперепідготовки учителів у Харкові, наприклад, створювалася центральна комісія. До її складу увійшли представники ЦК КП(б)У, Наркомосу УРСР і Південбюро Всербосу.

З метою допомоги кампанії Південбюро Всеробосу з Агітпропом ЦК КП(б)У розіслало на місця спеціальну літературу — на понад 2000 руб. золотом. Загальний тираж її становив майже 7000 книг політичного спрямування (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 51, 52, 53). Ці ж органи за допомогою Наркомосу УРСР розробили і розіслали на місця єдину програму і рекомендації з підбору політичної літератури для політкампанії серед учителів (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 21-зв.).

З метою підвищення ефективності політкампанії Південбюро Всеробосу здійснило дослідження серед учителів для виявлення відсотка політграмотності, а також партійних кадрів, які могли взяти участь у кампанії (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 61, арк. 37; Курсы политической грамотности, 1923). Зрештою з'ясувалося, що в Київському губвідділі народної освіти, наприклад, на 20 січня 1923 р. налічувалося: політнеграмотних у місті — 80%, селі — 95%; напівграмотних — відповідно 20% і 5%; комуністів, які могли стати лекторами на курсах і в гуртках — у Києві 133 особи, у повітах — 130 осіб. У лютому-березні ці питання обговорені на засіданнях комісій Агітпропу Київського губкому партії, комуністичної фракції Київського губуправління Союзу Робосу разом із заввідділами народної освіти і представниками Агітпропу ЦК КП(б)У. Саме на таких засіданнях і затверджено план політосвітроботи серед учителів (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 66, арк. 37, 43, 44.).

І як наслідок реалізації запропонованих заходів, у Києві почали функціонувати 14 гуртків політграмоти, у повітах — 3-тижневі курси, а у волостях — 3-денні конференції, на яких заслуховувалися звіти про роботу сільських гуртків політграмоти. Для організації і керівництва кампанії створено спеціальну комісію з представників партійних, радянських і профспілкових органів. На курсах і в гуртках політичні дисципліни, зазвичай, читалися представниками партійних організацій. Подібна робота велась і в інших губерніях республіки (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54).

Помітне значення в кампанії, яка розпочалася, мали будинки освіти, яких у 1923 р. налічувалося в республіці 36. Вони поступово ставали центрами, у яких учителі, за задумом влади, через систему курсів, гуртків, лекцій мали оволодіти догматами марксизму-ленінізму та підвищити свій педагогічний рівень. Так, у Київському, Харківському будинках освіти найчисленнішими були гуртки політграмоти, марксизму і педагогіки, провадилася активна лекційна робота. У Харківському будинку освіти, наприклад, лише за листопад-грудень 1923 р. прочитано на суспільно-політичну і педагогічну тематику 36 лекцій (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 22, 57; од. зб. 82 а, арк. 376).

За ініціативи ЦК КП(б)У, Наркомосу і Південбюро Всеробосу, за підтримки освітянських представників кампанія з «перевиховання» учительства дореволюційної школи, як стверджували партійно-радянські керманічі більшовицької влади в Україні, начебто, переросла у всеукраїнську (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82 а, арк. 384, 385). І наприкінці 1923 р. влада надто оптимістично проаналізувала перші підсумки кампанії за губерніями. Так, у Харківській губернії перевірка показала, що політкампанія, яка відбувалась з січня по жовтень 1923 р., охопила, начебто, майже все учительство. Із 3516 учителів, які проходили своєрідну атестацію, 91,8%, за їх даними, успішно оволоділи основами політмінімуму, а 11,3% (368 осіб) могли бути допущеними для подальшої політроботи з учительством. Подібні результати були показовими, за звітами владних структур, для Донецької і других губерній республіки (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82 а, арк. 384, 385; од. зб. 77, арк. 39, 102, 104).

Як відомо, кампанія ідейно-політичного «перевиховання» учительства доповнювалася професійною перепідготовкою. Так, в УРСР з січня по липень 1923 р., наприклад, діяли 38 курсів і шкіл, на яких пройшли підвищення кваліфікації та політграмоти близько 10244 робітники освіти (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60 а, арк. 58, 60, 63). Перепідготовка, до речі, проводилася і за допомогою відрядження вчителів на навчання в середні спеціальні та вищі навчальні заклади. Так, лише Донецька губернія в 1923 р. відрядила у ЗВО 109 учителів, а Харківська — 209 у ЗВО і 48 у технікуми та школу профруху (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 77, т. 3, арк. 99, 102, 104; од. зб. 82 а, арк. 391).

Під час, так званого, ідеологічного перевиховання старого учительства, на думку влади, мали відіграти певну роль і різноманітні конкурси на кращого вчителя. Так, наприклад, подібний конкурс організовано газетою «Правда». Серед тих, хто отримав таку премію, були і представники вчительства України (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60 а, арк. 59).

Певну роль у підготовці і проведенні кампанії щодо залучення радянською владою учительства зіграли рішення XII з'їзду РКП(б), який відбувся в квітні 1923 р. У них, зокрема, підкреслювалася необхідність «неухильно продовжувати і посилювати роботу, яка розпочалася, з покращення матеріального становища учительства, посилення ідейних і організаційних зв'язків його з радянсько-партійною громадськістю» (Дванадцятий з'їзд РКП(б), 1929, с. 438).

Щоправда, означена кампанія мала деякі позитивні результати, особливо щодо підвищення кваліфікації учительства, і помітно відбилася на трансформації свідомості учителів під настирливим тиском

спроб влади ідеологічно їх «перевиховати» на догмах марксизму-ленінізму. Водночас влада в цьому випадку видавала бажане за дійсне, що віддзеркалилося і на вимушених «визнаннях у вірності» партії і уряду окремими представниками старої інтелігенції. Самі ж рішення таких форумів інтелігенції затверджувались, зрозуміло, під тиском і диктатом радянського режиму в Україні. Так було, наприклад, і на Всеукраїнській нараді робітників освіти, яка проходила в жовтні 1923 р., у резолюції якої підкреслювалося, що «проведена кампанія політосвіти на фоні загального укріплення радянських республік безумовно виявила і посилила зсув робітників освіти у бік радянської влади. Цей зсув взагалі і в цілому можна характеризувати, як засвоєння елементів марксизму і безперервне зростання інтересу до марксистського світогляду, а також пробудження політичної активності освітянських мас» (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 69, арк. 78).

З іншого боку, керманічі радянсько-більшовицького режиму в Україні обнадійливо тішили себе думкою, що в їхніх лавах зникла недовіра до вчителів і належним чином, начебто, визнавалась роль учительства в суспільстві. Водночас вони як підтвердження своїх висновків наводили факти того, що населення дедалі активніше віддавало свої голоси на виборах у Ради вчителям, а селянство, начебто, у більшості випадків вважало свого вчителя комуністом (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82 а, арк. 385). Але, по-перше, вибори до Рад відбувались, як відомо, під «пильним оком» більшовицького режиму і за його рознарядкою, а по-друге, учителі, особливо в селі, часто з давніх часів і задовго до радянської влади з повагою ставилися до свого вчителя.

Владні структури прагнули розпочати не лише всеукраїнську кампанію з ідеологічного «перевиховання» учительства, а й зробити її систематичним процесом щодо оволодіння вчителями догмами марксизму-ленінізму та марксистською педагогікою. Водночас важлива роль надавалась зверненню ЦК РКП(б) до усіх обласних бюро, губкомів партії, ЦК національних компартій «Про роботу серед сільського учительства» (березень 1924 р.). У ньому вказувалося на необхідність посилення уваги партійних організацій до сільського учительства з метою систематичного і широкого залучення його до усіх видів соціально-культурної роботи на селі («Известия ЦК РКП(б)», 1924, №4, с. 153). Тоді ж ЦК КП(б)У розіслав парторганізаціям циркулярного листа про важливість продовження роботи з учительством (Бакуменко, Ясницький, 1965). Питання залучення учительства як наймасовішого і найвпливовішого прошарок інтелігенції було настільки важливим, що радянсько-партійна верхівка тримала його постійно у полі зору. Так, на необхідність активізації роботи з учительством і роботи самого учительства з сільським населенням

змушений був акцентувати на своїх засіданнях та в рішеннях і XIII з'їзд РКП(б) (Тринадцятий з'їзд РКП(б), 1979).

І як результат подібної уваги й роботи, у республіці значно розширилася мережа гуртків та курсів з поглибленого вивчення марксистської ідеології і професійної перепідготовки вчителів, особливо на місцях. Так, лише за серпень-вересень 1925 р. в Роменському окрузі Київської губернії пройшли навчання до 300 учителів. Лекції читалися партійними працівниками, професурою київських ЗВО. Навчальний цикл складався із суспільно-політичних і педагогічних дисциплін. Ті, що пройшли навчання, за твердженням місцевих влад, активізували свою участь у громадсько-політичному житті округу (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 162, арк. 10, 11, 18).

Слід визнати, що гуртки і курси так званого поглибленого вивчення марксизму та педагогіки діяли і при Харківському будинку освіти й численних червоних кутках губернії в 1924–1925 рр. У них, якщо вірити архівним документам, вивчалися твори марксистських педагогів, «Капітал» К. Марса. Окрім того, продовжувалася і практика відрядження вчителів у ЗВО і технікуми (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82 а, арк. 352, 400, 411; оп. 3, од. зб. 48, арк. 7, 8).

Усі подібні форми активної роботи з учительством радянсько-більшовицького режиму в Україні з його, так званого, ідеологічного «перевиховання» дозволили за 1924–1925 рр. охопити системою політичного і педагогічного навчання не більше як 50 тис. осіб (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 7, арк. 4).

Водночас у різні роки в кампанії з перепідготовки учительства співвідношення між професійною, методичною і політичною складовою було різним. Так, якщо прийняти всю програму перепідготовки за 100%, то в 1923 р. в ній відведено 80% політичним питанням, 15 — загальнопедагогічним і 5 — методичним, у 1924 р. відповідно — 35%, 50% і 15%, а в 1925 р.: 20% було відведено політперепідготовці, 40 — загальнопедагогічним проблемам і підвищенню прикладних знань і 40% — методиці викладання (*Народний учитель*, 1926, 17 лютого). Тобто владні радянсько-партійні керманічі в центрі й на місцях планували поступове посилення радянзації шкільної справи по мірі, як вони гадали, зростання політичної грамотності і зміщення акценту на підвищення в радянському душі професійного рівня вчителів.

Окрім того, влада під час намагань залучити учительство до співпраці змушена була приділяти увагу і створенню для нього необхідних умов праці й відпочинку. Так, у першій половині 20-х рр. ХХ ст. заробітна плата педагогів постійно зростала. Якщо в 1922–1923 н. р. вона становила на селі 6 руб., а в місті — 14 руб., то в 1925–1926 н. р. — відповідно 32,5 і 40 рублів (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 1, арк. 4).

Отже, на думку більшовицько-радянських керманічів, в Україні їм вдалося зробити певні успішні кроки в ідейно-політичному і професійному, так званому, «перевихованні» старої гвардії учительства, у поліпшенні її правового статусу і матеріального положення. І про це влада означувала у своїх постановах. Так, у постанові ВУЦВК «Про постановку навчально-виховної і культурно-освітньої справи» (жовтень 1924 р.) зазначалося, що «разом із формуванням мережі масової школи, поновленням шкільної роботи визначився масовий зсув учительства в бік радянської влади в процесі перепідготовки» (Про затвердження загального положення про народні комісаріати УСРР, 1924, Відділення 1, ч. 43, Ст. 273; Про постановку навчально-виховної і культурно-освітньої справи, 1924, Відділення 1, ч. 43, Ст. 272). Той же Наркомос УРСР у своєму звіті за 1923–1925 рр. твердив, що «1924–1925 навчальний рік уже був переломним роком як відносно бюджету і навчальної роботи, так і настроїв на освітньому фронті... Цей перелом настав і був закріпленний чередою учительських місцевих з'їздів включно» (ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 1, арк. 3, 4).

Зрозуміло, як уже наголошувалося, що рішення подібних з'їздів готувалися і контролювалися партійно-радянськими органами України і не могли відзеркалювати дійсну картину факторів диверсифікації настроїв старої інтелігенції, її ставлення до цієї влади. Адже ґрунтовний аналіз архівних матеріалів різноманітних з'їздів і конференцій інтелігенції свідчить про складний, неоднозначний і болісний шлях диверсифікації настроїв у ставленні представників старої інтелігенції до радянського режиму в середині 20-х рр. ХХ ст. І йшлося про ступінь і форми професійної співпраці її з новою владою та загалом доволі насторожене, недовірливе і очікувальне ставлення до політики і практики більшовицького режиму в Україні.

Основна маса вчительства, наприклад, тогочас активізувала свою участь у культурно-шефській роботі і роботі з ліквідації неписьменності серед населення, місцевих і громадських організацій тощо (ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82 а, арк. 388–390, 409; од. зб. 174 а, арк. 22). Владні ж прорадянські й радянські керманічі, партійні органи й організації, зі свого боку, зазначали про значні їхні успіхи в ідеологічному «перевихованні» того ж учительства. Так, під їхньою орудою Перший всеукраїнський і Перший всесоюзний з'їзди учителів, які відбулися на початку 1925 р., підбили «свої» підсумки учительських з'їздів, які дійсно пройшли на місцях і в центрі. І, зрозуміло, влада проконтролювала, щоб ці рішення свідчили, начебто, про значні професійні й політичні фактори диверсифікації в середовищі учительства у їхньому ставленні до комуністичної партії і радянської влади в Україні (Підсумки Першого

Всеукраїнського з'їзду вчителів та Першого Всесоюзного з'їзду вчителів, 1925).

Висновки. Таким чином, більшовицько-радянський режим в Україні, розуміючи, що без участі старої інтелігенції він не може а ні існувати, а ні оновити народне господарство, а ні здійснювати будь-які кроки з будівництва нового суспільства і його культури в тих неймовірно складних умовах першої половини 20-х рр. XX ст., змушений був робити все від нього залежне для залучення на свою сторону старої інтелігенції. І це робилося в умовах голоду, епідемій, розрухи, відсутності найнеобхіднішого для населення, нетривкості самої більшовицької влади в боротьбі зі своїми економічними, політичними і військовими ворогами зовнішніми та внутрішніми тощо. Саме тому більшовицький режим змушений імплементувати найдієвіші фактори, які мали вплинути на диверсифікацію настроїв буржуазної інтелігенції щодо влади, поліпшувати матеріальний стан інтелігенції, підвищувати її професійний рівень, дбати про її побут, умови роботи і відпочинку. Більше того, радянський режим, мріючи про ідеологічне «перевиховання» старої інтелігенції, насаджував, як правило, силовими методами серед неї догмати марксизму-ленінізму і прагнув активізувати її культурно-масову і особливо громадсько-політичну роботу. Зрозуміло, що подібні заходи мали певний позитивний результат. Це позначилося, передусім, на певній активізації участі старої інтелігенції в професійній співпраці з новою владою, на активізації її участі в культурно-масовій роботі. Окрім того, нав'язане інтелігенції через систему гуртків, курсів, семінарів вивчення елементів догматів марксизму-ленінізму, більшовицький режим необґрунтовано трактував як початок ідеологічних зрушень у настроях буржуазної інтелігенції, як перші кроки, начебто, ідеологічної її співпраці з радянською владою в першій половині 20-х рр. XX ст.

Отже, більшовицький режим в Україні, з одного боку, змушений був, піклуючись про свою долю, дбати про умови праці й відпочинку старої інтелігенції, з іншого, класова ненависть до інтелігенції партійно-радянського режиму в Україні та його спроба залучити інтелігенцію на свою сторону й ідеологічно «перевиховати» її на основі марксистсько-ленінських догматів, зумовили те, що буржуазну інтелігенцію більшовицький режим в Україні силоміць використав і фактично повністю знищив як складову соціуму.

Список посилань

Бакуменко, П. І., Ясницький, Г. І. (1965). Комуністична партія України в боротьбі за розвиток загальноосвітньої школи і забезпечення її учительськими кадрами (1921–1925 рр.). *Наукові праці з історії КПРС: міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 5, 42. Київ.

- Дванадцятий з'їзд РКП(б), Москва, 17–25 квітня 1923 р. (1979). *Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970)*. (Т. 2, с. 387–465). Київ.
- Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р.* (1921). (Ч. 21, Ст. 607). Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат Юстиції УРСР. Харків: Видавництво Народного Комісаріата Юстиції.
- Известия ЦК КП(б)У.* (1921, №1). С. 24.
- Известия ЦК КП(б)У.* (1922, №12). С. 24–26.
- Известия ЦК РКП(б).* (1924, №4). С. 153.
- Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.* (1976). (Т. 1. 1918-1941). Киев: Политиздат Украины.
- Культурная жизнь в СССР. 1917–1927. Хроника.* (1975). Москва: Наука.
- Курсы политической грамотности. (1923). *Работник просвещения*, 5, с. 32.
- Ленин, В. И. (1979). *КПСС об интеллигенции: сборник*. С. А. Федюкин, И. К. Эльдарова (Ред.). Москва: Политиздат.
- Ленін, В. І. (1974). Сторінки з щоденника. *Повне зібрання творів*. (Т. 45, с. 346–350). Київ.
- Ленін, В. І. (1974). Сторінки з щоденника. *Повне зібрання творів*. (Т. 45, с. 567–568). Київ.
- Литвинова, В. П. (1972). *Борьба за использование буржуазной технической интеллигенции в социалистическом строительстве в годы гражданской войны и восстановления народного хозяйства: (на материалах Украины)*. (Дис. ... канд. ист. наук. (00.02)). Харьковский государственный университет имени А. М. Горького. Харьков.
- Лобода, Н. (1925). І-й Всеукраїнський съезд научных работников. *Работник просвещения*, 5, 9–10.
- Народний учитель.* (1925, 23 січня). С. 4.
- Народний учитель.* (1925, 6 червня). С. 2.
- Народний учитель.* (1926, 17 лютого). С. 2.
- Ніколаєнко, В. Ю. (1965). Жовтнева революція і докорінна перебудова народної освіти на Україні (1917–1921 рр.). *Наукові праці з історії КПРС: міжвідомчий науковий збірник*. Вип. 5, 13–29. Київ.
- О поднятии политуровня учительства и об усилении Союза Робос: циркуляр ЦК КП(б)У от 7 февр. 1923 г. (1923, 10 февраля). *Коммунист*.
- Патон, Б. Є. (Ред.). (1967). *Історія Академії наук Української РСР*. (Кн. 1). Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії.
- Підсумки Першого Всеукраїнського з'їзду вчителів та Першого Всесоюзного з'їзду вчителів. (1925, 5 янв., 9–13 янв.). *Правда*.
- Постанова Народного комісаріату освіти УСРР «Про мобілізацію професорів і вчителів», від 24 травня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: зб. док. і матеріалів*. (С. 141). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Про затвердження загального положення про народні комісаріати УСРР: по-

- станова 3-ої Сесії ВУЦВК 8-го скликання від 12 жовт. 1924 р. (1924). *Збірник законень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 рік*. (Відділення 1, ч. 43, Ст. 273). Народний комісаріат юстиції. Харків.
- Про заходи до підвищення рівня інженерно-технічного знання в країні і до поліпшення умов життя інженерно-технічних працівників: постанова Раднаркому УРСР від 1 листоп. 1921 р. (1921). *Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р.* (Ч. 22, Ст. 633; Ч. 24, Ст. 693). Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат Юстиції УРСР. Харків: Вид. Народ. Комісаріата Юстиції.
- Про надання чинності Кодексу Законів про народну освіту: постанова ВУЦВК від 22 листопада 1922 р. (1922). *Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України.* (Ч. 49, Ст. 729). Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. Харків.
- Про порядок переведення торговельними підприємствами відрахувань на культурно-освітню мету: постанова РНК від 22 верес. 1924 р. (1924). *Збірник законень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 рік.* (Ч. 37/38, Ст. 247). Народний комісаріат юстиції. Харків.
- Про постановку навчально-вихівничої та культурно-освітньої справи. (1924). *Збірник законень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 рік.* (Відділення 1, ч. 43, Ст. 272). Народний комісаріат юстиції. Харків.
- Про шкільну повинність працівників соціального виховання: декрет РНК від 13 лют. 1921 р. (1921). *Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р.* (Ч. 3, Ст. 75). Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат Юстиції УРСР. Харків.
- Професіональная хроника (1925). *Инженерный работник*, 10, 62–63.
- Профессиональный союз работников просвещения СССР в 1922–1924 гг.: отчет Центрального комитета Союза V Всесоюзному съезду.* (1925). Москва: Работник просвещения.
- Резолюції і постанови з'їзду: восьмий з'їзд РКП(б). (1979). *Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970)*. (Т. 2, с. 36–84). Київ.
- СЗ СССР.* (1925, №3). Ст. 32.
- СЗ СССР.* (1926, Отд. 4, №8). Ст. 61.
- Справочник партийного работника.* (1924). Вып. 4, 164. Москва.
- Тринадцятий з'їзд РКП(б), Москва, 23–31 травня 1924 р. (1979). *Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970)*. (Т. 3, с. 36–123). Київ.
- Федюкин, С. А. (1972). *Великий Октябрь и интеллигенция: из истории вовлечения старой интеллигенции в строительство социализма.* АН СССР, Институт истории СССР. Москва: Наука.
- ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), ф. 29, оп. 1, од. зб. 1187, арк. 83.
- ЦДАГО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 937, арк. 197.

- ЦДАГО України*, ф. 166, оп. 7, од. зб. 1, арк. 3, 4.
ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 1, арк. 4.
ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 2, арк. 7, 8.
ЦДАГО України, ф. 166, оп. 7, од. зб. 7, арк. 4.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 162, арк. 10, 11, 18.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 174-а, арк. 22.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 29, арк. 2.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 21-зв.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 22, 57.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 51, 52, 53.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 51, 53.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54, 55, 57.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54, 55.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60, арк. 54.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60-а, арк. 58, 60, 63.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 60-а, арк. 59.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 61, арк. 37.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 66, арк. 37, 43, 44.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 66, арк. 43, 49.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 66, арк. 5, 10, 29, 31.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 69, арк. 78.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 77, арк. 39, 102, 104.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 77, т. 3, арк. 99, 102, 104.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82, арк. 376.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82, арк. 383, 384.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82, арк. 384, 385.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82, арк. 391.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82-а, арк. 352, 400, 411.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82-а, арк. 384, 385.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82-а, арк. 385.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 82-а, арк. 388–390, 409.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 86, арк. 5.
ЦДАГО України, ф. 2717, оп. 3, од. зб. 48, арк. 7, 8.
ЦДАГО України, ф. 29, оп. 1, од. зб. 1268, арк. 33, 39, 40.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 167, арк. 34.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 196, арк. 126-зв.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 197, арк. 23, 33.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 197, арк. 29, 33.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 197, арк. 34, 35-зв.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 197, арк. 41, 42, 45, 51.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 209, арк. 2.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 228, арк. 102, 111.
ЦДАГО України, ф. 311, оп. 1, од. зб. 228, арк. 102.
ЦДАГО України, ф. 539, оп. 1, од. зб. 1425, арк. 13-зв., 119.
ЦДАГО України, ф. 539, оп. 1, од. зб. 1425, арк. 143.

- ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 179, 657-зв.
- ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 71-зв.
- ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 71-зв., 77-зв.
- ЦДАГО України, ф. 539, оп. 3, од. зб. 1425, арк. 73-зв., 77.
- Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 років: персоніфікована історіографія. *Культура України. Серія: Культурологія*. Збірник наукових праць. Вип. 64, 95–114. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків.
- Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: галузева історіографія. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*. Збірник наукових праць. Вип. 55, 26–44. Харків.
- Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: узагальнена історіографія. *Культура України*. Збірник наукових праць. Вип. 66, 9–29. Міністерство культури, молоді та спорту України, Харківська державна академія культури. Харків.
- Шейко, В. М. (2019). Інтелігенція і влада в часи Української революції 1917–1921 рр.: історіографія за окремими сферами культури. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*. Збірник наукових праць. Вип. 54, 135–149. Харків.
- Шейко, В. М. (2019). Українізація та інтелігенція в часи Української революції 1917–1921 рр.: історіографічний аспект. *Культура України*. Збірник наукових праць. Вип. 65, 18–34. Міністерство культури, молоді та спорту України, Харківська державна академія культури. Харків.

References

- Bakumenko, P. I., Yasnytskyi, H. I. (1965). The Communist Party of Ukraine in the struggle for the development of the secondary school and its provision with teaching staff (1921–1925). *Scientific works on the history of the CPSU: interdepartmental scientific collection*. Issue 5, 42. Kyiv. [in Ukrainian].
- The Twelfth Congress of the RCP (B), Moscow, April 17-25, 1923 (1979). *The Communist Party of the Soviet Union in the resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee (1898-1970)*. (Vol. 2, pp. 387–465). Kyiv. [in Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1974). Diary pages. *Complete collection of works*. (Vol. 45, pp. 567–568). Kyiv. [in Ukrainian].
- Collection of laws and orders of the workers' and peasants' government of Ukraine for 1921* (1921). (Part 21, Art. 607). Council of People's Commissars of the USSR, People's Commissariat of Justice of the USSR. Kharkiv: Publishing House of the People's Commissariat of Justice. [in Ukrainian].
- Izvestia TsK RKP (b)*. (1924, №4). P. 153. [in Russian].
- Izvestia TsK RKP (b) U.* (1921, №1). P. 24. [in Russian].
- Izvestia TsK RKP (b) U.* (1922, №12). pp. 24–26. [in Russian].
- Paton, B.Ye. (Ed.). (1967). *History of the Academy of Sciences of the Ukrainian*

- SSR. (Book 1). Kyiv: The Main Editorial Board of the Ukrainian Soviet Encyclopedia. [in Ukrainian].
- The Communist Party of Ukraine in the resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee. (1976). (Vol. 1. 1918–1941). Kyiv: Politizdat of Ukraine. [in Ukrainian].*
- Cultural life in the USSR. 1917–1927. (1975). Chronicle. Moscow: Nauka. [in Russian].*
- Political literacy courses. (1923). *Rabotnik prosveshcheniya*, 5, p. 32. [in Russian].
- Lenin, V.I. (1974). The diary pages. *Complete collection of works. (Vol. 45, pp. 346–350). Kyiv. [in Ukrainian].*
- Litvinova, V.P. (1972). *The struggle for the use of the bourgeois technical intelligentsia in socialist construction during the civil war and the restoration of the national economy: (on the materials of Ukraine). (Dissertation Candidate of Historical Sciences (00.02)). M.Gorky Kharkiv State University. Kharkiv. [in Russian].*
- Loboda, N. (1925). The 1st All-Ukrainian Congress of Scientists. *Rabotnik prosveshcheniya*, 5, 9–10. [in Russian].
- Narodnyi uchytel. (1925, January 23). p. 4. [in Ukrainian].*
- Narodnyi uchytel. (June 6, 1925). p. 2. [in Ukrainian].*
- Narodnyi uchytel. (1926, February 17). P. 2. [in Ukrainian].*
- Nikolaenko, V. Yu. (1965). The October Revolution and the radical restructuring of public education in Ukraine (1917–1921). *Scientific works on the history of the CPSU: interdepartmental scientific collection. Issue 5, 13–29. Kyiv. [in Ukrainian].*
- On raising the political level of teachers and on strengthening Robos Union: The circular letter of the Central Committee of the CP (b) U of February 7. 1923. *Kommunist. (1923, February 10). [in Russian].*
- Results of the First All-Ukrainian Congress of Teachers and the First All-Union Congress of Teachers. (1925, Jan. 5, Jan. 9–13). *Pravda. [in Ukrainian].*
- Resolution of People's Commissariat of Education of the USSR «On the mobilization of professors and teachers» of May 24, 1920 (1979). *Cultural development in the Ukrainian SSR, 1917–1927: collection of documents and materials. (P. 141). Main Archival Department under the Council of Ministers of the USSR. Kyiv. [in Ukrainian].*
- On approval of the general regulations on the People's Commissariats of the USSR: Resolution of the 3rd Session of the All-Ukrainian Central Executive Committee of the 8th convocation of October 12. 1924 (1924). *Collection of laws and orders of the workers' and peasants' government of Ukraine for 1924. (Section 1, Part 43, Article 273). People's Commissariat of Justice. Kharkiv. [in Ukrainian].*
- On measures to increase the level of engineering and technical knowledge in the country and to improve the living conditions of engineering and technical workers: the resolution of the People's Commissar of the USSR of November 1, 1921 (1921). *Collection of laws and orders of the workers' and peasants' government of Ukraine for 1921 (Part 22, Article 633; Part 24, Article 693). Council of People's Commissars of the USSR, People's*

- Commissariat of Justice of the USSR. Kharkiv: “Narod” publishing house of People’s Commissariat of Justice. [in Ukrainian].
- On the enactment of the Code of Laws on Public Education: Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee of November 22, 1922 (1922). *Collection of resolutions and orders of the workers’ and peasants’ government of Ukraine*. (Part 49, Art. 729). Council of People’s Commissars of the USSR, People’s Commissariat of Justice of the USSR. Kharkiv. [in Ukrainian].
- On the procedure for transferring contributions by commercial enterprises for cultural and educational purposes: the decision of the RNC of September 22, 1924 (1924). *Collection of laws and orders of the workers’ and peasants’ government of Ukraine for 1924*. (Part 37/38, Art. 247). People’s Commissariat of Justice. Kharkiv. [in Ukrainian].
- About educational and cultural-educational development. (1924). *Collection of laws and orders of the workers’ and peasants’ government of Ukraine for 1924*. (Section 1, Part 43, Article 272). People’s Commissariat of Justice. Kharkiv. [in Ukrainian].
- About school duty of workers of social education: the decree of RNC from February 13, 1921 (1921). *Collection of laws and orders of the workers’ and peasants’ government of Ukraine for 1921* (Part 3, Article 75). Council of People’s Commissars of the USSR, People’s Commissariat of Justice of the USSR. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Professional Chronicle (1925). *Inzhenernyi rabotnik*, 10, 62–63. [in Russian].
- Trade Union of the Workers in the Field of Education of the USSR in 1922–1924: Report of the Central Committee of the Union to the 5th All-Union Congress*. (1925). Moscow: Rabotnik Prosveshcheniya. [in Russian].
- Congress resolutions: the eighth congress of the RCP (b). (1979). *The Communist Party of the Soviet Union in the resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee (1898-1970)*. (Vol. 2, pp. 36–84). Kyiv. [in Ukrainian].
- Code of Laws of USSR*. (1925, №3). Art. 32. [in Russian].
- Code of Laws of USSR*. (1926, Section 4, №8). Art. 61. [in Russian].
- Reference book of a party worker*. (1924). Issue. 4, 164. Moscow. [in Russian].
- «Pages from the diary» by V.I. Lenin. (1974). *Complete collection of works*. (Vol. 45, pp. 567–568). Kyiv. [in Ukrainian].
- The thirteenth Congress of the RCP (B), Moscow, May 23–31, 1924 (1979). *The Communist Party of the Soviet Union in the resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee (1898-1970)*. (Vol. 3, pp. 36–123). Kyiv. [in Ukrainian].
- Fedyukin, S. A. (1972). *The Great October and the intelligentsia: from the history of the involvement of the old intelligentsia in the construction of socialism*. USSR Academy of Sciences, Institute of USSR History. Moscow: Nauka. [in Russian].
- CSAPA of Ukraine (Central State Archive of Public Associations of Ukraine)*, f. 29, s. 1, archive unit 1187, p. 4, 83.

- CSAPA*, f. 166, s. 1, archive unit 937, p. 197.
CSAPA, f. 166, s. 7, archive unit 1, pp. 3, 4.
CSAPA, f. 166, s. 7, archive unit 1, p. 4.
CSAPA, f. 166, s. 7, archive unit 2, pp. 7, 8.
CSAPA, f. 166, s. 7, archive unit 7, p. 4.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 29, p. 2.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, p. 21 — reverse side.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, pp. 22, 57.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, pp. 51, 52, 53.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, pp. 51, 53.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, p. 54.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, pp. 54, 55.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60, pp. 54, 55, 57.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60-a, pp. 58, 60, 63.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 60-a p. 59.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 61, p. 57.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 66, pp. 5, 10, 29, 31.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 66, pp. 37, 43, 44.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 66, pp. 43, 49.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 69, p. 78.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 77, pp. 39, 102, 104.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 77, t. 3, pp. 99, 102, 104.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82 p. 376.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82, pp.383, 384.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82, pp.384, 385.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82, p. 391.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82 — a, pp. 352, 400, 411.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82 — a, pp. 384, 385.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82 — a, pp. 385.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 82 — a, pp. 388–390, 409.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 86, p. 5.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 162, pp.10, 11, 18.
CSAPA, f. 2717, s. 1, archive unit 174-a p. 22.
CSAPA, f. 2717, s. 3, archive unit 48, pp. 7, 8.
CSAPA, f. 29, s. 1, archive unit 1268, pp. 33, 39, 40.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 167, p. 34.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 196, p. 126 — reverse side.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 197, pp. 23, 33.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 197, pp. 29, 33.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 197, pp. 34, 35 — reverse side.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 197, pp.41, 42, 45, 51.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 209, p. 2.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 228, p.102.
CSAPA, f. 311, s. 1, archive unit 228, pp.102, 111.
CSAPA, f. 539, s. 1, archive unit 1425, p. 143.

- CSAPA, f. 539, s. 3, archive unit 1425, p. 71- reverse side.
- CSAPA, f. 539, s. 3, archive unit 1425, pp. 71- reverse side, 77- reverse side.
- CSAPA, f. 539, s. 3, archive unit 1425, pp.73- reverse side, 77.
- CSAPA, f. 539, s. 3, archive unit 1425, pp. 179, 657- reverse side.
- Sheyko V. M. (2019). The Intelligentsia and the Authorities during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Personified Historiography — *Kultura Ukrainy. Ser. Cultural Studies*. Collection of scientific papers. Issue 64, pp. 95–114. Ministry of Culture of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko V. M. (2019). The Intelligentsia and the Authorities during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Branch Historiography. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Kultury. Series Social Communications*. Collection of scientific papers. Issue 55, pp. 26–44. Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko V. M. (2019). The Intelligentsia and the Authorities during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Generalized Historiography. *Kultura Ukrainy*. Collection of scientific papers. Issue 66, pp. 9–29. Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko V. M. (2019). The Intelligentsia and the Authorities during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Historiography of Definite Fields of Culture. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Kultury. Series Social Communications*. Collection of scientific papers. Issue 54, pp. 135–149. Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].
- Sheyko V. M. (2019). Ukrainization and the Intelligentsia during the Ukrainian Revolution of 1917–1921: a Historiographic Aspect. *Kultura Ukrainy*. Collection of scientific papers. Issue 65, pp. 18–34. Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 19.05.2020 р.

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Bibliography

https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.03

УДК 165.21:82–94(070.19)

Т. О. Скороход, аспірант, кафедра видавничої справи та редагування,
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
Видавничо-поліграфічний інститут, м. Київ

skorokhod.tetiana@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-1585-700X

НАРАТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕДИЧНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ВИДАНЬ¹

Досліджено медичні студентські видання щодо репрезентації наративів студентів, інтернів, лікарів. З'ясовано типові форми наративів, зокрема біографічний; розповідь про захворювання; опис клінічного випадку. Встановлено, що ці наративи відрізняються певним тематичним зрізом, функціоналом та структурними одиницями. Розкрито, що біографічний наратив слугує джерелом поглиблення медичних знань і мотивування до успішної професійної діяльності, наративні розповіді про хворобу в контексті актуальних подій сприяють узагальненню відомостей про досвід лікування певного захворювання. Доведено, що основне призначення історій хвороб — репрезентувати алгоритм дій у випадку подібного професійного досвіду. Фокалізовано позиції інтернів щодо доцільності застосування ними наративної компетентності тощо.

Ключові слова: *наратив, студентська періодика, медичні студентські видання, розповідь про хворобу, історія лікаря, самоідентифікація, цілепокладання, комунікативна технологія.*

Т. А. Скороход, аспірант, кафедра издательского дела и редактирования НТУУ «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», Издательско-полиграфический институт, г. Киев

НАРРАТИВНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ МЕДИЦИНСКИХ СТУДЕНЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ

Исследованы медицинские студенческие издания на предмет репрезентации нарративов студентов, интернов, врачей. Определены типичные формы нарративов, в частности биографический; рассказ о заболевании; описание клинического случая. Установлено, что эти нарративы отличаются определенным тематическим срезом, функционалом и структурными единицами, биографический нарратив служит источником углубления медицинских знаний и мотивации к успешной профессиональной деятельности

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

ности. Установлено, что нарративные рассказы о болезни в контексте актуальных событий содействуют в обобщении сведений об опыте лечения определенного заболевания. Доказано, что основное назначение историй болезней — представить алгоритм действий в случае подобного профессионального опыта. Фокализовано позиции интернов о целесообразности применения ими нарративной компетентности и проч.

Ключевые слова: *нарратив, студенческая периодика, медицинские студенческие издания, рассказ о болезни, история врача, самоидентификация, целеполагания, коммуникативная технология.*

T. O. Skorokhod, postgraduate student of the Department of Publishing and Editing, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv

NARRATIVE REPRESENTATION OF MEDICAL STUDENT PERIODICALS

The relevance of the study is due to the need to research medical student periodicals as a source of narrative medicine.

The aim of the study is to find out the features of the narratives of medical student periodicals.

Research methodology. To achieve the goal of the research the method of narrative analysis was applied, according to the method an analysis was carried out, monitoring of medical student publications for the presence of narratives, classification of their types, and separation of structural units have been done. Using the methods of correlation and synthesis, the thematic section of the available narratives and their correlation with the performed functions have been clarified. Having applied the method of sociological survey, in particular, by conducting the focus group survey of interns of different specialties, the positions of the respondents on the expediency of acquiring and applying the narrative competence by future doctors and creative cooperation with the student periodicals have been focused.

Results. Monitoring and the narrative analysis have shown that student medical publications represent several types of narratives. These narratives are distinguished by the specific thematic sections, functionality and structural units. Not only does biographical narrative tell the story of eminent scientists, doctors, students, and the professional development of a person in the medical field, but also sets a pattern for imitation, serves as a source of deepening medical knowledge and motivation for successful professional activity. The presence of authoritative subjectivism, the incorporation of the quotations of the described people helps to establish an identity between the narrative hero, his author and the reader. Narrative stories about the disease in the context of current events contribute to the generalized knowledge, information, and experience of a particular disease treating, serve as a reminder for patients in preventing such a disease. The main purpose of narratives — case stories — is to represent an algorithm of action for medical students, interns, and other physicians in the case of similar life and professional experience.

Novelty. The narratological potential and functionality of texts of periodicals of medical students have been studied. It has been found out that reading narratives helps the future specialists in the practice of gaining medical education, gaining experience of medical practice, diagnosis, widening their

horizons. The narrators themselves are helped by narrators as a therapeutic process of joint reflection of a problem, a clinical case, constitution of their experience, awareness of themselves as specialists.

The practical significance of the study. The results of the study will complement to the scientific research on general narratology, medical narratives in general, and rethinking the phenomenon of student periodicals in particular.

Keywords: *narrative; student periodicals; medical student publications; a story about the disease; the history of a doctor; self-identification; goal setting; communication technology.*

Постановка проблеми. Періодичні видання студентів-медиків — платформа для поширення студентами й інтернами результатів своїх наукових і професійних пошуків, узагальнення досвіду, апелювання до колег, котрі більше обізнані з клінічними випадками. Першочергове завдання медичних студентських газет та журналів — це інформування про університетське чи інститутське життя, нові досягнення в медико-біологічній та фармацевтичній науках та мотивування студентів-медиків до набуття активної професійної й життєвої позицій. Проте особливу увагу медичні студентські видання привертають, оскільки є джерелом нарративної медицини. Авторі-студенти медичних закладів вищої освіти (далі ЗВО) у форматі історій оповідають про пацієнта, його хворобу, відтворюють власний досвід лікування, емоції під час комунікації з пацієнтом. Водночас така розповідь може слугувати характеристикою їхньої пацієнтоорієнтованості, емпатії, гуманізму, комунікативної толерантності.

Необхідність дослідження наратологічного потенціалу текстів періодичних видань студентів-медиків, а також відсутність комплексних досліджень механізму формування нарративної компетентності в авторів-студентів медичних ЗВО зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо медичних нарративів знаходимо в Л. Газнюк (2011), Ю. Лисанець (2018), Л. Засекіної (2016). Аспектом зацікавлення науковців стала нарація пацієнток у напівавтобіографічних романах (Лисанець, 2018), лінгвокогнітивна специфіка англomовного медичного нарративу (Лисанець, 2018), категорія нарративної компетентності (Засекіна, 2016). Об'єктом розгляду дослідників ще не були медичні студентські видання й типологія медичних нарративів.

Наративна медицина вважається одним із способів поліпшення освіти медиків. Так, у Колумбійському університеті розроблено магістерську програму з нарративної медицини. Як обов'язковий курс у вищій медичній освіті та факультативний курс післядипломної освіти в галузі охорони здоров'я нарративну медицину впроваджено в університеті

Південної Данії. У ЗВО Невади студенти-медики можуть обрати курс із нарративної медицини, аби здобути навички рефлексивного письма на клінічних зустрічах і написання особистих есе. Мета означених вище університетських курсів та програм із нарративної медицини — сформувати в їхніх учасників і слухачів нарративну компетентність. Згідно з проведеним дослідженням (Po-Jui Chen & Chien-Da Huang, 2017), володіння навичками нарративної медицини впливає на показники емпатії в медичних працівників, зокрема підвищує рівень їхньої довіри, взаєморозуміння.

Для студентів-медиків альтернатива програмам і курсам із нарративної медицини — практика дописування, публікування своїх нарративів у студентських періодичних виданнях. Звичайно, що такий творчий досвід не є обов'язковим для всіх студентів-медиків, проте є популярним і поширеним нині.

Мета статті — з'ясувати особливості нарративів медичних студентських видань. Наратив є комунікативною конфігурацією між автором-наратором (студентом-медиком, інтерном, лікарем) і читачем (студентом, інтерном), що дозволяє набути багатьох компетентностей кожному з них. Зокрема прочитання нарративів дозволяє розширити кругозір щодо набутих медичних знань; дізнатися про особливості складних випадків догляду за пацієнтами; написання нарративів дозволяє апелювати до колег із досвідом, історіями хвороб і надає змоги вдосконалювати комунікативні навички.

Завдання дослідження полягають у тому, щоб виокремити й узагальнити типи нарративів, які публікують у медичних студентських виданнях, інтерпретувати їхню тематику та функціонал, означити структурні одиниці.

Для реалізації поставленої мети застосовано метод нарративного аналізу, згідно з методикою якого здійснено аналіз, моніторинг студентських видань (зокрема газети Львівського медичного інституту «Ескулап», газети Львівського національного медичного університету Данила Галицького «AlmaMater», газети Харківського медичного університету «Медичний університет», газети Національного медичного університету імені О. Богомольця «Медичні кадри», газети Одеського національного медичного університету «Пульс», газети Буковинського державного медичного університету «Гіпократик», газети Івано-Франківського національного медичного університету «Ескулап-ІФ», газети Української медичної стоматологічної академії «Трибуна лікаря», журналу Тернопільського державного медичного університету «UNITIME») щодо наявності нарративів, класифікування їхніх типів, виокремлення структурних одиниць. За допомогою методів кореляції, синтезу, узагальнення з'ясовано тематичний зріз наявних нарративів та

їхнього співвіднесення з виконуваними функціями. За допомогою соціологічного опитування, зокрема фокус-групового опитування інтернів різних спеціальностей, фокалізовано позиції респондентів щодо доцільності набуття й застосування наративної компетентності майбутніми лікарями та творчої співпраці зі студентськими періодичними виданнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наратив є універсальним механізмом організації й упорядкування досвіду. Як темпорально організована розповідь про власне життя, діяльність, поведінку наратив дозволяє його оповідачу виокремити в життєвому потоці моменти, що мають найбільший смисл, та визначити життєві завдання (Уніат, 2011, с. 113). Якщо екстраполювати це визначення на медичний дискурс, то поняття медичного наративу можна трактувати як історію, розповідь медика про досвід лікування певного захворювання. Наратив виступає формою узагальнення дій лікаря під час лікування. Водночас він переосмислює феномен хвороби загалом, намагається наче увійти у світ пацієнта й побачити хворобу очима пацієнта (Лисанець, 2018, с. 160), структуровано взаємопов'язати всі факти в послідовну історію хвороби, описати особистісні емоційні аспекти піклування про пацієнтів.

Моніторинг медичних студентських видань засвідчив, що тематичний діапазон наративів значний: про початок захворювання або вже проведене лікування, про обстеження пацієнта або причини (мотиви) звернення до лікаря, про спосіб життя пацієнта, перенесені ним захворювання до цього. Проте яким би не був тематичний різновид, загальною особливістю медичного наративу є те, що він завжди ґрунтується на певному клінічному випадку («події»): виявлення патології, лабораторне дослідження, погіршення стану пацієнта, посилення симптомів, алергічна реакція, хірургічне втручання, реанімаційні заходи тощо.

Типовими формами наративів у студентській періодиці є біографічний; розповідь про хворобу; історія хвороби або клінічний випадок. Розглянемо детальніше особливості структури означених типів наративів.

Найпоширенішим типом наративу в студентських виданнях (газети «Ескулап», «Медичний університет», «Пульс», «Трибуна лікаря», «Ескулап-ІФ», «Медичні кадри») є біографічний. Зазвичай такі наративи знаходимо в рубриках «Ювілеї, традиції, легенди», «Видатні вчені», «Слово випускника», «Наші відомі», «Люди з обкладинки». Біографічний наратив — це розповідь про «тих, з кого хочеться брати приклад» — видатних учених, викладачів, лікарів, які є співробітниками ЗВО. Біографічний наратив має на меті розкрити професійне становлення людини, охарактеризувати специфіку її медичної діяльності, основні досягнення, внесок у розвиток медицини загалом (створен-

ня навчальних і методичних видань, членство в медичних асоціаціях тощо). Читач має змогу сформувати цілісне уявлення про цього вченого завдяки розповіді про галузь досліджень і сферу зацікавлень описуваної особи (тематика наукових публікацій, дисертаційних досліджень), її життєве кредо.

Різновидом біографічного нарративу є розповідь про видатну історичну постать у галузі медицини. Такий нарратив містить не лише виклад певних біографічних фактів, а й історичного контексту життя і діяльності цієї постаті, обґрунтування значимості досягнень, винаходів, розробок для медицини того й цього часу. Крім цього, біографічний нарратив у студентських медичних виданнях представлений такою формою, як оповідь про талановитих, успішних студентів, інтернів. Такий нарратив спрямований на розкриття моделі світу студентів-медиків, їхніх ціннісних орієнтацій, захоплення і покликаний подати взірцеву модель поведінки для наслідування. Розповіді про талановитих, успішних студентів вирізняються тим, що у своїй структурі мають цитати, коментарі, опитування студентів, про те, чому вони обрали професію лікаря, у чому полягає їхній секрет успіху. Автори медичних студентських газет «Медичний університет» і «Гіппократик» презентують читачам нарративи в жанрі есе про обрану професію, свій досвід, студентські роки.

Також поширеним типом нарративу в студентських виданнях (газети «AlmaMater», «Ескулап-ІФ», «Медичний університет», «Медичні кадри») є розповідь лікаря про певну хворобу, захворювання в контексті актуальних подій («лихоманка вже на кордоні», «небезпечні інфекційні захворювання», «профілактика грипу та інших респіраторних інфекцій», «сумна статистика» тощо). Читач отримує максимально інформативну розповідь від фахівця-практика про хворобу, її типові симптоми, безпеку ускладнень, досвід контактування з хворими.

Наративи про певну хворобу, захворювання в контексті актуальних подій можуть мати й іншу схему викладу, зокрема презентувати статистичні відомості, заклик до дії, вихід із ситуації, запропонований шлях вирішення проблеми. Такий тип нарративів виокремлюють у рубрику «Екологія людини» (газета «Медичний університет»). Особливим є те, що увагу приділено не лише традиційним небезпечним вірусним захворюванням, а й хворобам, що спричиняються в умовах розвитку інформаційного суспільства (як інформаційні неврози, дигіталізація) та нечасто обговорюваним темам (нетипова харчова алергія, малоінвазивні процедури тощо).

Класичний формат медичного нарративу — історії хвороби — публікують у студентському журналі «UNITIME», у рубриках «Клінічний випадок», «Невигадані історії». Особливість таких нарративів — інтерактивна форма з читачем. Студент-медик або інтерн мають після оз-

найомлення з клінічним випадком своїх колег (інтернів, лікарів) осягнути проблему описаного пацієнта, знайти, «відгадати» діагноз. Відповідь і коментар щодо діагнозу публікують у наступному випуску журналу.

У студентських медичних виданнях («Ескулап», «Пульс», «UNI-TIME») знаходимо й поєднання двох типів наративів, зокрема історії хвороби, інкорпоровані цитати з розповіді пацієнтів та опису захворювання в контексті актуальних подій. Такий наратив спершу подає вказівку на випадок, описує суть проблеми, далі — розповідь про історію життя пацієнта, що стосується історії хвороби, і на завершення — коментар лікаря про хворобу, її симптоми, спосіб лікування. Опис клінічного випадку, розповідь про історію хвороби, інколи розповідь про порятунок пацієнта — це наратив про незвичайний досвід лікарів. Таким чином, означений тип наративу стає форматом взаємодії з колегами, узагальненням досвіду лікування, поданням прикладу, алгоритму дій молодим колегам.

Отже, зазначені типи наративів мають свої особливості, вирізняються певною структурою, виконуваними функціями. Узагальнимо особливості наративів медичних студентських видань у табл. 1.

Фокус-групове опитування 10 інтернів різних спеціальностей щодо значення наративів у їхній медичній практиці засвідчило, що наративи дозволяють їм «відтворити свою модель світу, визначити власне місце», «самовизначитися, усвідомлюючи себе через розуміння свого місця в суспільстві», «реалізувати своє прагнення до критичної саморефлексії», «комунікувати з іншими колегами в режимі прийняття спільних рішень», «подолати надмірний індивідуалізм і необґрунтованість у діагнозах».

Результати досліджень. Узагальнивши відомості про тип наративу, його тематику, структурні особливості в табл. 1, визначимо залежність, співвідношення між типом наративу та його функцією. Так, наративи про лікарів, педагогів, викладачів допомагають відтворити шлях професійного становлення медичних працівників, розкрити специфіку медичної діяльності. Майбутні лікарі, читаючи біографічні наративи, зможуть отримати нові знання про певні галузі знань, досліджень, ще раз на прикладі успішних особистостей переконатися в правильності обраної професії, особливий місії цієї професії, що сприятиме їхній самоідентифікації, самовизначенню. Наративи про успішних студентів покликані сформувати ідентичність у студентському соціумі. Розповіді про ровесників, їхню модель світу, прагнення узагальнюють портрет студентства певної університетської спільноти. Наративи в жанрі студентських есе про враження від навчання виконують функцію самоідентифікації, свідчать про здатність студентів критично мислити, виокремлювати ситуації, які допомогли в професійному становленні й оцінці себе та своїх

Таблиця 1

Особливості наративів медичних студентських видань

Тип наративу	Тематика	Особливості	Функція
Біографічний	Про вчених, лікарів, педагогів, успішних студентів та інтернів, біографія яких тісно пов'язана з медичним ЗВО	Мета наративу — розкрити професійне становлення людини, охарактеризувати специфіку її медичної діяльності, основні досягнення, внесок у розвиток медицини загалом; автор — студент-медик, інтерн, співробітник ЗВО; наявність авторського суб'єктивізму	Джерело нових знань, подання моделі поведінки для наслідування, формування ідентичності в студентському соціумі
Розповідь лікаря про певну хворобу, захворювання в контексті актуальних подій	Узагальнення відомостей щодо певної хвороби, типових симптомів, небезпеки ускладнень; опис досвіду контактування із хворими	Мета наративу — застерегти від небезпечної хвороби, передати досвід лікування такого захворювання; автор — лікар, фахівець-практик з ученим званням	Узагальнення досвіду, апелювання до колег, привернення уваги до певних захворювань чи проблем, які виникають під час лікування
Історія хвороби	Реальна життєва історія, клінічний випадок, опис досвіду лікування пацієнта	Мета наративу — передати досвід лікування пацієнта, відтворити власні емоції, переживання під час комунікації з пацієнтами; автор — інтерн, лікар	Подання для майбутніх лікарів алгоритму дій під час встановлення діагнозу, розширення джерел нових знань

дій. Також це ще й реалізація функції цілепокладання, що свідчить про уміння студентів знаходити перспективу своїй діяльності, формувати плани на майбутнє.

Наративи у форматі історій хвороби, опису клінічних випадків, опису захворювань допомагають інтернам і лікарям узагальнити свій досвід, привернути увагу до певних захворювань чи проблем, які виникають під час лікування, подати для майбутніх лікарів алгоритм дій у схожих ситуаціях.

Висновки. Проведений моніторинг і наративний аналіз засвідчили, що студентські медичні видання репрезентують декілька типів нарративів, які відрізняються певним тематичним зрізом, функціоналом та структурними одиницями. Біографічний нарратив як розповідь про видатних учених, лікарів, студентів не лише розкриває професійне становлення людини в медичній галузі, а й презентує модель для наслідування, слугує джерелом поглиблення медичних знань і мотивування до успішної професійної діяльності. Наявність авторського суб'єктивізму, інкорпорування цитат описуваних осіб допомагає сформуванню ідентичності між героєм нарративу, його автором і читачем. Наративні розповіді про хворобу в контексті актуальних подій сприяють узагальненню знань, відомостей, досвіду лікування певного захворювання, слугують пам'яткою для пацієнтів, яка покликана внеможливити подібне захворювання. Основне призначення нарративів — історій хвороб — репрезентувати алгоритм дій для студентів-медиків, інтернів, інших лікарів у випадку подібного професійного досвіду.

Прочитання нарративів допомагає майбутнім фахівцям у практиці здобуття медичної освіти, набуття досвіду діагностування, розширення кругозору. Самим нараторам, оповідачам нарратив допомагає як терапевтичний процес спільного обдумування проблеми, клінічного випадку, конституювання свого досвіду. Лікарі, маючи розвинену наративну компетентність, зможуть осмислювати власний професійний досвід, усвідомлювати свою професійну ідентичність і формувати стосунки зі своєю професійною групою. Читачам-пацієнтам наративи допомагають як заклик до дії та наочний приклад, що має допомогти уникнути помилок у веденні здорового способу життя.

Перспективою подальших досліджень є моніторинг впливу нарративів на читачів-пацієнтів, тобто з'ясування комунікативної ефективності нарративів медичних студентських видань.

Список посилань

- Газнюк, Л. М. (2011). Медичні нарративні практики в біоетиці. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 2, 93–101.
- Засєкіна, Л. В. (2016). Наративна компетентність лікаря на перетині досліджень психолінгвістики і наративної медицини. *Психолінгвістика*, 19 (1), 47–61.
- Лисанець, Ю. В. (2018). Медичний нарратив як лінгвістична категорія. *Львівський філологічний часопис*, 3, 145–148.
- Лисанець, Ю. В. (2018). По той бік стетоскопа: дихотомія «лікар — пацієнт» і її деконструкція в сучасному літературно-медичному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*, 29 (68), 158–162.

Уніат, Н. М. (2011). Наратив як метод дослідження особливостей постановки життєвих завдань. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 25, 112–121.

Po-Jui Chen, Chien-Da Huang (2017). Impact of a narrative medicine programme on health care providers' empathy scores overtime. *BMC Medical Education*, 17 (108), 2–8.

References

Gazniuk, L. M. (2011). Medical Narrative Practices in Bioethics. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 2, 93–101. [in Ukrainian].

Zasekina, L. V. (2016). Doctor's Narrative Competence at the Intersection of Psycholinguistics and Narrative Medicine Research. *Psykholinhvistyka*, 19 (1), 47–61. [in Ukrainian].

Lysanets, Yu. V. (2018). Medical Narrative as a Linguistic Category. *Lviv Lvivskyi filolohichnyi chasopys*, 3, 145–148. [in Ukrainian].

Lysanets, Yu. V. (2018). Beyond the Stethoscope: The Doctor-Patient Dichotomy and its Deconstruction in Contemporary Literary and Medical Discourse. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 29 (68), 158–162. [in Ukrainian].

Uniat, N. M. (2011). Narrative as a Method of Researching the Peculiarities of Setting Life Tasks. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 25, 112–121. [in Ukrainian].

Po-Jui Chen & Chien-Da Huang (2017). Impact of a narrative medicine program on healthcare providers' empathy scores over time. *BMC Medical Education*, 17 (108), 2–8. [in English].

Надійшла до редколегії 17.02.2020 р.

Розділ 3. Журналістика та засоби масової інформації

Part 3. Journalism and Mass Communication

https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.04

УДК 007.304.659.3

Н. В. Драган-Іванець, кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач кафедри журналістики, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

dragan_ivanets@ukr.net

https://orcid.org/0000-0001-7679-8221

В. В. Чуревич, студентка 5 курсу факультету журналістики, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

vikachurevych@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-3099-0258

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПРО МОДУ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ¹

Проаналізовано соціокультурні, композиційні та семантично-стилістичні особливості текстів про моду на прикладі публікацій в інтернет-виданнях «ВВС Україна» і «ТСН». Досліджено лексичні особливості української фешн-журналістики. Проілюстровано перенасичення іншомовною лексикою, англіцизмами та іноземними неологізмами в публікаціях про моду. Розглянуто українські відповідники до окремих іншомовних слів на позначення одягу в індустрії моди та краси.

Ключові слова: *тексти про моду, фешн-журналістика, іншомовні слова; окаяніалізм, соціокультурні особливості.*

Н. В. Драган-Іванець, кандидат наук по социальным коммуникациям, преподаватель кафедры журналистики, Тернопольский национальный университет имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь

В. В. Чуревич, студентка 5 курса факультета журналистики, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТОВ О МОДЕ В УКРАИНСКИХ СМИ

Проанализированы социокультурные, композиционные и семантически стилистические особенности текстов о моде на примере публикаций в интернет-изданиях «ВВС Украина» и «ТСН». Исследованы лексические особенности украинской фешн-журналистики. Проиллюстрировано перенасыщение иноязычной лексикой, англицизмами и иностранными неологизмами в публикациях о моде. Рассмотрены украинские соответствия к отдельным иностранным словам для обозначения одежды в индустрии моды и красоты.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Ключевые слова: *тексты о моде, фэшн-журналистика, иноязычные слова, окказионализмы, социокультурные особенности.*

N. V. Dragan-Ivanets, PhD of Science in Social Communications, Lecturer in Journalism, Volodymyr Hnatyur National University of Ternopil, Ternopil

V. V. Churevich, 5th year student of journalism faculty, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

SOCIOCULTURAL PECULIARITIES OF TEXTS ABOUT FASHION IN UKRAINIAN MASS MEDIA

In the article sociocultural, compositional and semantic-stylistic peculiarities of texts about fashion in the internet-editions «BBC Ukraine» and «TSN» are analyzed. The lexical peculiarities of Ukrainian feng journalism are investigated. In the publications on fashion the exaggeration with foreign language vocabulary, anglicisms, foreign neologisms is illustrated. We have reviewed the Ukrainian counterparts to separate foreign words on clothing design in the fashion and beauty industry.

The aim of the article is to analyze sociocultural, compositional, lexical and semantic-stylistic peculiarities of texts about fashion in Ukrainian mass media.

Research methodology. During the research we applied the following scientific methods: analysis, synthesis and synthesis of scientific sources, specialized literature and fashion publications.

Results. We analyzed the sociocultural peculiarities of texts on fashion in two Ukrainian internet editions: «BBC Ukraine» and «TSN», and highlighted the following trends: 1) Ukrainian texts about fashion were overwhelmed by alien tokens, moreover, often with the presence of Ukrainian correspondents; 2) fashion journalism in Ukraine is developing rapidly, and the fashion texts themselves now belong not only to the aesthetically entertaining content in the media, but also to informational and cognitive; 3) fashion texts as a phenomenon of sociocultural communication have the ability to intellectually develop readers, in particular in the knowledge of Ukrainian and world culture in the field of fashion, traditions and customs of different peoples; 4) we present a number of Ukrainian correspondents, which can replace the popular anglicisms and neologisms in the texts on the fashion of the designation of clothing, footwear, accessories and fashion trends.

In Ukraine, through fashion and fashion journalism, you can portray the whole picture of the society, given the historical context and consciousness of the nation, the style of clothing changes, and the fashion itself, which reflects the state of our state. So, for example, after the Revolution of Dignity, Ukrainian designers began to actively introduce clothing with Ukrainian symbols (T-shirts with trident), embroidered vests, after which society immediately picked up this wave of «national trend» of the Ukrainian style.

Keywords: *texts on fashion; fashion journalism; foreign language words; occasional; sociocultural features.*

Постановка проблеми. У процесі глобалізації тему моди почали активно висвітлювати не лише в спеціалізованих глянцевиx журналах, а й на сторінках інтернет-видань. Інформація про модні тенденції та цікаві

факти зі світу фешн-індустрії щодня з'являються на стрічці новин багатьох інформаційних сайтів. З активним розвитком соціальних мереж тема моди виходить за межі показів чи закритих вечірок знаменитостей і поширюється в медіаплощину. Відтак, з'являється так звана «фешн-журналістика», завданням якої є компетентне висвітлення новинок світу краси, аналіз трендів й особливостей стилю селебритіс, дизайнерів та моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості фешн-журналістики в Україні аналізували у своїх працях дослідники: М. Мамич, О. Давидова та Е. Хадирова. М. Мамич, вивчаючи специфіку медіа-текстів у розділі «Мода» українського журналу «Жінка», стверджує, що «основна інтенція медіатексту жанрово-стильового різновиду «огляд моди» — мотиваційна та маніпулятивна» (Мамич, 2016). До подібного висновку в спільній праці «Лінгвістичні особливості фешн-текстів» доходять О. Давидова та Е. Хадирова, акцентуючи на лінгвістичних засобах у фешн-текстах, які «мають на меті атрактивну функцію, допомагають залишити в підсвідомості людини більш сприятливе враження про модні тенденції і, у результаті, вплинути на її бажання й дії. Лінгвістичні засоби модних текстів зацікавлюють і заохочують своїх потенційних покупців товарів, які ці модні журнали просувають, та виконують функцію непрямой реклами» (Давидова, 2013). Цікаво, що актуальність та соціокультурну особливість публікацій про моду відзначає у своїй статті «Фешн-журналістика в епоху інтернет-медій» М. Мельник (2017). На його думку, фешн-журналістика в Інтернеті орієнтується на «лайкабельність» (від англ. «like» — «вподобати») та «шерабельність» (від англ. «share» — «поділитися») матеріалів, тобто на їхню здатність викликати в аудиторії активну реакцію, публічні обговорення тощо. М. Мельник уважає: аналіз найпопулярніших блогів і сайтів про моду засвідчує, що ці властивості притаманні не лише «розважалівці», а й серйозним текстам, особливо якісним візуальним матеріалам.

Мета статті — проаналізувати соціокультурні, композиційні, лексичні та семантично-стилістичні особливості текстів про моду в українських інтернет-виданнях «BBC Україна» і «ТСН».

Методологічна основа дослідження. Під час дослідження застосовано такі наукові методи: аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел, спеціалізованої літератури і публікацій про моду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тексти про моду за своєю специфікою не можна назвати лише публікаціями естетично-розважального спрямування, вони є ще й частиною соціокультурної комунікації. У сучасному світі мода є тим механізмом, що організує життя соціуму та регулює поведінку людей у ньому. Тепер це явище підкорило

не лише побутову царину життя людини (вибір одягу чи інтер'єру), а й ментальну (образ думок чи самоідентифікація). Відтак, моду можна беззаперечно назвати потужним соціальним регулятором, а отже, значущим культурним феноменом. Зважаючи на це, маємо підстави вважати дослідження цієї теми актуальним.

Напрямок фешн-журналістики в медійному просторі вважається новим, утім перший спеціалізований веб-сайт, присвячений моді, з'явився ще в 1995 р. У сучасному світі фешн-журналістика вже вийшла за межі спеціалізованих глянцевих видань для жінок на масову аудиторію. Тепер новини зі світу модної індустрії можна знайти чи не на кожному інформаційному ресурсі. Для того, аби краще розуміти напрям роботи в цьому аспекті дослідження, слід пояснити значення конкретних термінів. До прикладу, слово «мода» (від лат. «modus» — міра, образ, спосіб, правило) означає нетривале панування певного смаку в будь-якій сфері життя чи культури. У масмедійному просторі можна помітити активне використання журналістами англіцизму — «фешн», який в українській мові вживається саме в значенні «мода». Звідси з'являється такий напрям діяльності як «фешн-журналістика» — робота журналістів у ЗМІ з інформацією про світ моди, висвітлення актуальних тем, які присвячені індустрії краси. Під час аналізу можна відзначити суттєвий мотиваційний вплив подібних публікацій на аудиторію. Дослідник М. Мельник акцентує на «репрезентантно-оцінній інтенції» та поєднанні словесних й візуальних образів у публікаціях на цю тематику. «Будь-який блогер чи користувач соціальних мереж може бути генератором інформації про моду» (Мельник, 2017). Йдеться про те, що фешн-тексти є явищем соціокультурним, вони здобули популярність серед читачів, відтак про моду почали писати не лише спеціалісти, дизайнери чи модельєри, а й звичайні люди. З'являється такий різновид ЗМІ як «фешн-блог» — це веб-сайт, головний зміст якого — записи, зображення чи мультимедіа про моду.

Публікації на тему моди в спеціалізованих глянцевих чи інтернет-виданнях, у фешн-блогах та в інформаційних медіа частково відрізняються за стилем викладу, контентом й візуальним наповненням. Такі популярні глянцеві журнали, як «Vogue» та «Elle» належать до професійних видань із високим рівнем якості візуального контенту, широким використанням специфічної лексики, зокрема фешн-неологізмів та англіцизмів на позначення окремих деталей одягу, прикрас тощо. Такі видання за своєю структурою вміщують не лише короткі інформаційні замітки, а й повноцінні інтерв'ю, фоторепортажі та навіть аналітичні статті чи історичні дискурси. Тема моди просочилася також в інформаційні медіаресурси, тому більшість українських інтернет-ЗМІ, зокрема таких,

як «Новини 24», «ТСН», «ВВС Україна», публікують тексти про моду в окремих рубриках: «Культура», «Гламур», «Мода», «Жінка».

Деякі дослідники модної журналістики помітили цікаву тенденцію розвитку таких текстів в умовах глобалізації. Якщо раніше відповідні публікації мали лише естетичне призначення, то тепер їх можна назвати інформативно-впливовим продуктом та навіть засобом міжкультурної комунікації. Тексти про моду активно визначають не тільки смаки суспільства, а й перебіг якісного міжкультурного діалогу крізь призму модної індустрії. Журналістка Тетяна Соловей в інтерв'ю виданню «Vogue» (2018) зазначила, що фешн-медіа має писати не лише про одяг, оскільки це швидко набридне читачеві. Будь-яка публікація про моду має містити особливий погляд, який пояснив би, навіщо мода «живе» у світі. Тексти про моду ознайомлюють читачів не лише з культурою та особливостями стилю інших народів, а й допомагають пізнати власні традиції, розумітися на українських модних тенденціях. Відтак, фешн-журналістка в журналі «Vogue Ukraine» публікує тематичний фоторепортаж про зимові обряди та специфіку етнічного одягу в українських Карпатах.

Тексти про моду як соціокультурний феномен виконують не тільки естетично-розважальну, а й пізнавальну та навіть націєтворчу функції. Фешн-текст як явище відіграє важливу роль у діалозі культур різних держав, а також допомагає популяризувати національну культуру в межах однієї з них, зокрема української, формуючи естетичні вподобання та смаки аудиторії. У сучасному світі фешн-журналістика ненав'язливо та доступно сприяє міжкультурній комунікації, мотивує читачів обирати ті чи інші модні речі або послуги, є тим механізмом, що організовує життя соціуму та регулює поведінку людей. Українська фешн-журналістка Зоя Звиняцьківська в інтерв'ю для «Радіо Свобода» пояснила, що всі види мистецтва зазнають впливу, але мода — найшвидше, оскільки пошив сукні потребує значно менше часу, ніж спорудження нової архітектури. Вона переконана, що мода найпершою відображає зміни у свідомості та є маркером соціальних процесів.

Набір жанрів, що використовуються у фешн-журналістиці, обмежений: кореспонденція, коментар, інтерв'ю. Іноді трапляються аналітичні статті, огляди, репортажі. Практично відсутній художньо-публіцистичний блок — замальовка, нарис, есе. Різноманітність жанрів фешн-текстів можна помітити переважно в спеціалізованих глянцевих журналах, таких як «Vogue», «Elle», «Harper's Bazaar» та «L'officiel». В україномовній версії журналу «Vogue» слід виокремити такі жанри, як фоторепортаж, огляд та розширена замітка. Тетяна Соловей як головний редактор популярного глянцево про моду «Vogue Ukraine» у своїй статті «Як писати тексти для Fashion-медіа» (2018) зазначила, що кожен журналіст,

який намагається донести до читача тему моди, зобов'язаний мислити нестандартно, творчо. За її словами, ідеальний текст про моду повинен діяти як авангардний наряд — привертати увагу, викликати емоції та запам'ятовуватися читачеві.

Ми проаналізували кілька публікацій на тему моди в інтернет-виданні «BBC Україна» та дійшли висновку, що жанрова палітра фешн-текстів доволі обмежена, журналісти надають перевагу фоторепортажу, огляду та статті. Найвні також короткі замітки з фотографіями. Наприклад, у матеріалі «У Києві показали екоодяг з уживаних речей» майже немає тексту. Фешн-тексти вирізняються оригінальними та яскравими заголовками: «Це кінець високих підборів?», «Сукня, що змусила світ задихнутись», «Жінки з іконкою «Dior»».

Стиль викладу текстів про моду в «ТСН» має немало особливостей, адже це видання спеціалізується на інформаційних замітках і репортажах, тому більшість публікацій про моду — це короткі інформативні замітки із невибагливими заголовками: «У столиці триває 44-й тиждень моди», «Мода без хутра: Жан Готьє відмовився від натурального хутра в колекціях», «Бюстгальтер на мільйон: компанія Victoria Secret виготовила спідне з кристалами Сваровські» тощо. Такі замітки не вирізняються особливостями, що притаманні фешн-текстам, у них практично відсутні неологізми та okazіоналізми. Журналісти «ТСН» часто використовують вже відому інформацію зі світу моди та вдало її презентують, проте фактично не продукують аналітичні статті, коментарі та авторські колонки на тему моди, як це роблять у «BBC».

Щодо лексичних особливостей публікацій про моду, то можна спостерегти активне вживання англіцизмів, неологізмів та okazіоналізмів. Редактори модних журналів часто не знаходять слів для опису чудернацьких творінь модельєрів та самі вигадують нові слова. Так виникло слово «roots» (від «pants» (штани) і «boots» (черевики)) — для речі з жіночої колекції Hermes, що означає шкіряні брюки, з'єднані з чобітками (Косенко, 2012). У статті «Оверсайз, унісекс і краще без ліфчика: як працює нова мода» («BBC») авторка К. Архарова пише: «Спасибі нормкору — ніжки жінок різного віку замиготіли в туфлях-балетках, які тепер витісняють кросівки, лофери, броги та інше взуття на пласкому ході або з невисокими підборами, тому що зручність понад усе». Журналістка вживає декілька англіцизмів на позначення різних видів взуття. До прикладу, слово «броги» (з англ. «brogues») — це туфлі, у яких верх складається з декількох елементів, може бути декорований. Характерною особливістю такого взуття є відрізний носок різних форм. «Лофери» (з англ. «loafer» — нероба) — це чоловічі або жіночі туфлі без застібок та шнурків, з довгим язичком, круглим носком і перемичкою на

підйомі стопи. «Оверсайз» (з англ. «oversize» — понад розмір) — вбрання вільного крою, що є значно більшим за стандартний розмір власника гардеробу. Це слово можна легко замінити українським відповідником «мішкуватість» або «надрозмірність». Авторка також використала в статті фешн-неологізм «нормкор», що є словосполученням англійських слів «normal» (нормальний) та «hardcore» (хардкор). Нормкор — це унісекс-тенденція в моді, якій притаманні непретензійність та посередність одягу.

Публікація «Шість модних трендів 2018 року» — зразок тексту про моду, перенасиченого англіцизмами. До прикладу, слово «лук» (означає «вигляд» або вживається як «модний образ»), слово «топ» (від англ. «top» — верх) — вид легкого одягу, переважно жіночого, що закриває верхню частину тіла, слово «тренч» на позначення особливої моделі дощового плаща з незмінними атрибутами: двобортний, з погонами і відкладним коміром, манжетами, кокеткою, поясом і розрізом ззаду. Виокремимо слово «тренч» (від англ. «trench coat» — траншейні пальта) та зазначимо, що авторка також використовує синонім «плащ» у наступному реченні для позначення цього ж елементу одягу. Пропонуємо замінити на український діалектизм «гупанча» — плащ для захисту від непогоди.

У публікації «Джинси: актуальні моделі» («ТСН») читаємо: «Ці джинси варто або носити з коротким верхом, або заправляти в них сорочку чи пуловер». Англіцизм на позначення верхньої частини одягу «пуловер» (від англ. «pull-over» — «одягати через голову»), що позначає светр без коміра та застібок, ми пропонуємо замінити на український діалектизм «кацабая» — полотняна тепла кофта без застібок, поширена на Гуцульщині (взято зі збірника «Українська діалектна лексика»). Оскільки на позначення різних видів верхньої частини одягу в текстах про моду використовують багато англіцизмів, таких як: джемпер, світшот, бомбер та інші, вважаємо доцільним деякі з них замінити на українські діалектизми. Наприклад, до слова «бомбер» (від англ. «bomber» — бомбардувальник) ми дібрали термін подібного звучання: «байбарак» — означає «спортивна куртка».

Багато іншомовних слів у текстах про моду журналісти використовують і на позначення взуття. У публікації «Модні тенденції сезону весна-літо 2019» («ТСН») читаємо: «Світлі джинси добре поєднуються з еспадріями або короткими ковбойськими чобітьми». У тексті використано два терміни на позначення взуття. Слово чоботи походить від давньоруської мови («чоботь»), а французьке слово «еспадрілі» більшість читачів може не зрозуміти. «Еспадрілі» (від франц. «espadrilles» — волокна, мотузки) — літнє взуття, підошва якого сплетена з мотузочок або

тканинних волокон. В українській мові існує відповідник — «личаки» — взуття, плетене з кори дерев, складалося з плетеної підошви та петель обабіч ступні, на носі трималися за допомогою мотузка з лика або конопель, що протягувався крізь петлі.

У матеріалі «Остання колекція Карла Лагерфельда» («ВВС») журналісти активно вживають англiцизм «слінгбеки» (англ. «slingback shoes») — літнє взуття із відкритим носком, український відповідник — «босоніжки». Слово «мокасини» (від англ. «moccasins») — м'яке взуття з оленьої шкіри, яке носили північноамериканські індіанці) сьгодні позначає черевики з еластичної шкіри з утепленими, ушитими вставками. В українській етнічній культурі, зокрема на Гуцульщині, такий тип шкіряного стягнутого взуття, виготовленого з одного шматка товстої шкіри, називали «постоли».

У публікації «Рюкзак, барило і коробка: наймодніші сумки сезону весна-літо 2019» популярну модель сумки від дизайнера Christian Dior «Saddle Bag», яка нагадує за формою кінське сідло, журналісти «ТСН» називають просто: сумка-сідло. До порівняння можемо взяти публікацію в інтернет-виданні «ВВС» на тему «П'ять цікавинок Лондонського тижня моди у фото», де вжито назву цієї моделі сумки в оригіналі — «Saddle Bag».

Проаналізувавши лексичні особливості фешн-текстів в інтернет-виданні «ВВС Україна», можемо виокремити деякі з них: англiцизми та неологізми журналісти активно впроваджують у текст разом з українськими літературними та розмовними термінами на позначення тих чи інших елементів одягу. Цікаво, що в жодному з проаналізованих текстів ми не знайшли коротких словничків або ж вставок з перекладом та поясненням деяких незрозумілих слів. Очевидно, такі тексти написані для вузької аудиторії.

Для порівняння ми проаналізували кілька публікацій про моду в інтернет-виданні «ТСН» за період від вересня 2018 р. до лютого 2019 р. та виявили немало цікавих особливостей висвітлення новинок світу моди журналістами цього ЗМІ. На відміну від інтернет-видання «ВВС Україна», журналісти «ТСН» використовують велику кількість українських відповідників на позначення елементів одягу та аксесуарів. Зокрема, в одній із публікацій «ТСН» на тему «Модні тенденції сезону весна-літо 2019» журналістка Ганна Гоголева наводить українські відповідники до англiцизмів, зокрема трендові брюки «кюлоти» вона називає «штани-морквина з високою талією», а «tom jeans» дослівно перекладає як «маміні джинси», що їй дістали таку назву через особливий стиль крою, внаслідок чого цей елемент гардеробу виглядає завеликим на декілька розмірів. Журналістка замінила «брючний костюм» на «штанний костюм», а стильну куртку «бомбер» назвала «просторою курткою в

стилі 80-х». Зрештою, у тексті можна знайти такі англіцизми: тренч, топ, casual (що означає «повсякденний» стиль одягу), athleisure (стиль одягу, в якому переважають спортивні елементи).

Георгій Почепцов у статті «Гламурна журналістика: логіка візуальної війни» (2013) умовно назвав фешн-текст частиною журналістики гламуру. За словами професора, гламур доволі чітко орієнтований на зовнішнє, а не на внутрішнє. Науковець вважає, що гламурний текст є візуальною вітриною моделі щастя, яка прийшла зі споживацькою моделлю світу.

Результати і перспективи подальших досліджень. Ми розуміємо, що мода дзеркально відображає ситуацію в державі, є частиною соціокультурної комунікації, глобального діалогу між запитом соціуму та історичним, культурним контекстом. Так в Україні через моду та, зокрема, фешн-журналістику можна змалювати цілу картину суспільства. Можемо спостерігати, як зараз в українській моді змінюються тенденції в контексті історичних та політичних подій. Відтак, підсумуємо: українська мода і соціально-політичний аспект — взаємозалежні, впливають один з одного, а самі тексти про моду як явище — відображення світогляду людей, які живуть у тих чи інших соціальних обставинах. Популяризація української моди в ЗМІ за допомогою українських слів, навіть діалектизмів чи власних модних неологізмів — це виклик та «голос» українського суспільства, яке навіть у культурній площині ствердно заявляє про свою національну позицію.

Висновки. Ми проаналізували соціокультурні, композиційно-стилістичні, лексичні та жанрові особливості текстів про моду у двох українських інтернет-виданнях: «ВВС Україна» і «ТСН» і виокремили певні тенденції. Дослідники відзначають переваження української мови чужими лексемами, до того ж часто за наявності українських відповідників. Відтак, ми подаємо кілька українських відповідників, якими можна замінити популярні в текстах про моду англіцизми й неологізми на позначення елементів одягу, взуття, аксесуарів і модних напрямів. На основі аналізу можемо підсумувати: фешн-журналістика в Україні стрімко розвивається, а самі тексти про моду тепер належать не лише до естетично-розважального контенту в медіа, а й до інформаційного та пізнавального. Фешн-текст як феномен соціокультурної комунікації має здатність інтелектуально розвивати читачів, зокрема в пізнаннях про українську та світову культуру у сфері моди, традиції та звичаї різних народів.

Перспективи подальших досліджень Плануємо і надалі аналізували соціокультурні, композиційно-стилістичні, лексичні та жанрові особливості текстів про моду в спеціалізованих українських інтернет-виданнях.

Список посилань

- Мамич, М. В. (2016). Мотиваційна та маніпулятивна інтенція медіатекстів під-контенту «огляд моди» в журналі «Жінка». *Записки з українського мовознавства*, вип. 23, 228–238. Київ.
- Давидова, О. П., Харидова, Е. (2013). Лінгвістичні особливості фешн-текстів. *Наукові записки. Серія Філологічна*. Вип. 37, 102–103. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія».
- Мельник, М. (2017). Фешн-журналістика в епоху інтернет-медій. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, вип. 42, 261–266.
- Соловей, Т. (2018). *Как писать тексты для Fashion-медиа*. Відновлено з <http://fw-daily.com/tanya-solovey-vogue-ukraina-kak-pisat-teksty-dlya-fashion-media/>.
- Косенко, О. П. (2012). *Неологізми у фешн-індустрії*: Монографія. РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет». Сімферополь.
- Почепцов, Г. (2011). *Гламурна журналістика: логіка візуальної війни*. Відновлено з https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/glamurna_zhurnalistika_logika_vizualnoi_viyini/.
- Нечволод, Л. І. (2014). *Сучасний словник інішомовних слів*. Харків: Торсінг плус. *Українська діалектна лексика* (1987). Збірник наукових праць. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка.

References

- Mamich, M. V. (2016). Motivational and manipulative intention of media texts of the sub-content «review of fashion» in the magazine «Woman». *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, vol. 23, pp. 228–238. Kyiv. [in Ukrainian].
- Davidova, A. P., Kharidova, E. P. (2013). Linguistic features of fashion texts. *Naukovi zapysky. Serii Filolohichna*, vol. 37, pp. 102–103. Ostroh: Ydavnnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii». [in Ukrainian].
- Melnyk, M. (2017). Fashion journalism in the age of Internet media. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka*, vol. 42, pp. 261–266. [in Ukrainian].
- Solovei, T. (2018). *How to write texts for Fashion Media*. Retrieved from <http://fw-daily.com/tanya-solovey-vogue-ukraina-kak-pisat-teksty-dlya-fashion-media/>. [in Ukrainian].
- Kosenko, O.P. (2012). *Neologisms in the Fashion Industry: A Monograph*. Regional higher education institution «Crimean Engineering and Pedagogical University». Simferopol. [in Ukrainian].
- Pocheptsov, G. (2011). *Glamorous Journalism: The Logic of Visual War*. Retrieved from https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/glamorna_zhurnalistika_logika_vizualnoi_viyini/. [in Ukrainian].
- Nechvolod, L. I. (2014). *Modern Dictionary of Foreign Language Words*. Kharkiv: Torsinh plius. [in Ukrainian].
- Ukrainian Dialectal Vocabulary* (1987). Collection of scientific works. Institute of Linguistics named after O. O. Potebnia. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.05

UDC 32.019.51+316.776

O. I. Romanyuk, Doctor of Political Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

olexromanyuk@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-8756-9018

I. P. Kovalenko, Candidate of Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

irinapavlovna236@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-6205-263X

POLITICAL JOURNALISM AS A DIRECTION OF INFORMATION ACTIVITY¹

The features of political journalism due to its subject field are analyzed. The authors focus on three issues: defining the essence of political journalism, revealing the specific features of journalism in politics, highlighting the relationship between political science and political journalism. The main conclusions of the study are as follows: political journalism includes only those publications in the media, the subject of which is directly the political sphere of public relations. Political journalism is determined by the following factors: political regime, the priority of the function of social control and the cyclical nature of activity. Political journalism, although related to political science, is at the same time significantly different from it.

Keywords: *journalism, information, mass media, politics, political journalism.*

О. І. Романюк, доктор політичних наук, професор, Харківська державна академія культури, Харків

І. П. Коваленко, кандидат із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ПОЛІТИЧНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК НАПРЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим впливом журналістики на політичні відносини. У сучасних умовах політична журналістика стала важливим засобом регулювання соціальної поведінки. Хоча існує немало наукових публікацій, що присвячені питанням політичної журналістики, багато важливих аспектів її проблемної галузі потребують розгляду.

Метою статті — розглянути три питання, які ще не були чітко висвітлені в літературі: як політична журналістика виокремлюється із загального контексту журналістики; які особливості політичної журналістики; чим політичні медіаспостерігачі відрізняються від політологів.

Методологія дослідження базується на системних, структурних, функціональних та порівняльних методах аналізу політичної журналістики.

Результати дослідження — удосконалена концепція політичної журналістики; виявлення найважливіших факторів, що визначають особливості

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

журналістської діяльності у сфері політики; знаходження найзначущіших відмінностей між політичною журналістикою та політологією.

Новизна цієї роботи полягає в тому, що особливості політичної журналістики аналізуються, по-перше, у контексті її предметного поля (політичної сфери суспільних відносин); по-друге, у межах порівняння її з політологією, яка має ту саму предметну сферу.

Висновки дослідження можна узагальнити наступним чином. Розвиток політичної журналістики зумовлений двома основними факторами: політичним та професійним. Політичний фактор пов'язаний з утвердженням демократії, що забезпечує надійну гарантію свободи вираження поглядів та інформації, незалежності політичних спостерігачів від тиску власників ЗМІ та влади. Професійний фактор зумовлений удосконаленням журналістської підготовки в галузі політології.

Ключові слова: *журналістика, інформація, засоби масової інформації, політика, політична журналістика.*

А. И. Романюк, доктор политических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

И. П. Коваленко, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЖУРНАЛИСТИКА КАК НАПРАВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Задачей статьи является анализ особенностей политической журналистики как специфического направления информационной деятельности. Авторы сосредоточивают внимание на трех проблемах: определении сущности политической журналистики, раскрытии специфических особенностей журналистской деятельности в сфере политики, освещении отношений между политической наукой и политической журналистикой. Основные выводы исследования заключаются в следующем. К политической журналистики относятся только те публикации средств массовой информации, предметом которых непосредственно является политическая сфера общественных отношений. Политическую журналистику детерминируют такие факторы: характер политического режима, приоритет функции социального контроля и цикличность активности. Политическая журналистика, хотя и связана с политической наукой предметным полем, но в то же время существенно отличается от нее.

Ключевые слова: *журналистика, информация, средства массовой информации, политика, политическая журналистика.*

Problem statement. Nowadays, the role of journalism in public life is growing significantly. The information becomes not only a major result of social production, but also a leading regulator of social relations in the context of the transition to post-industrial society. This fact leads to increased attention of scientists to journalism — a social institution that deals with the collection and interpretation of information, as well as the further dissemination of interpreted information to a mass audience. The political

journalism – a field of information activity that specializes in coverage of political events, production and dissemination of political information – has been established and greatly developed. Jesper Strömbäck and Adam Shehata (2018: 1) from the Department of Journalism, Media, and Communication of the University of Gothenburg notice: “Political journalism constitutes one of the most prominent domains of journalism, and is essential for the functioning of democracy”.

Previous research. Various aspects of political journalism are analyzed in the writings of foreign researchers (Albæk and al., 2014; Mishanin & Frolova, 2013; Nyhan & Sides, 2011; Pechota, 2011; Strömbäck & Shehata, 2018; and etc.) and domestic ones (Войтович 2007; Воронова, 2013 a,b; Громадська Н. А. & Висоцька К. О., 2016; Дуцик 2005; Коваленко, 2012, 2013, Kovalenko 2019; Романюк & Коваленко 2016; Romanyuk & Kovalenko, 2017a,b, 2019; and etc.). Although political journalism is explored from both the science of social communication and political science, social communication publications are prevalent. This leads to a focus on the technological aspects of the creation and dissemination of political information, while the essential aspects are largely ignored.

The aim of this paper is to answer three questions that have not yet been clearly lighting in the literature.

First, how is political journalism stand out from the general context of journalism?

Second, what are the features of political journalism?

Third, how are political media-observers different from political scientists?

What is political journalism? Political journalism must be defined as a field of information activity of mass media, which is aimed at covering political problems of social development. In works on social communications, political journalism is often defined as a *genre* of journalistic activity. However, this definition is quite narrow. Certainly, political journalism has its own genre characteristics, because it is carried out by the same means (print media, television and radio broadcasts or online reports) as other directions of journalistic activity. However, its specificity determines not so much the genre features, but the subject of information activities. Its specificity lies in the fact that the subject of information activities is political relations, political events, and political processes. The task of political journalism is to cover issues of public governance, relations between the state and civil society, ensuring political rights and civil liberties, and political activity of citizens.

There is an opinion that the subject environment of political journalism can become “any sphere of social life: science, sport, international life”(Мишанин & Фролова 2013). However, such an opinion does not

seem right, since the subject of political journalism is politics, and other spheres of public life fall into its “subject environment” insofar as they are *directly* involved in the field of political relations. Unless in the journalistic paper the link between politics and a particular non-political sphere is not straightforward, it cannot be defined as political journalism. For example, if a journalist casually notes in an article that focuses on national culture that the government pays insufficient attention to cultural development, such can hardly be considered as political journalism.

Specific features of political journalism. The specificity of politics as a sphere of public relations determines the most important features of political journalism. These include:

Firstly, the conditionality of the political journalism quality in a particular country by its political regime. In conditions of totalitarian regimes, where a freedom of speech and a media independence are abolished and the journalists become fighters of the ideological front, to talk about journalism in general is a very problematic thing. Although under totalitarianism, the information field is completely politicized, however, journalists are deprived of their freedom of creativity and become broadcasters or, as a last resort, interpreters of official opinion. Journalism in authoritarian regimes is different from totalitarian ones. Although free media may exist under authoritarian regimes, the distribution of political information is tightly controlled by the government. There is political censorship, the purpose of which is to prevent the spread of anti-government information. The best conditions for the functioning and development of political journalism are created by a democratic regime that guarantees freedom of speech, pluralism of thought, independence of creative activity and no political censorship. However, the degree of realization of these foundation stones of political democracy is conditioned by the level of its maturity (Ronanyuk & Kovalenko 2017a).

Secondly, the functional features. A political journalism performs the same social functions as journalism in general – informational, communicative, socializing, cultural, educational, critical, etc. However, a leading function of political journalism is a control over public governance. All other functions are subordinated to it in one way or another (КОВАЛЕНКО 2013: 242–244; Romanyuk & Kovalenko 2017b). In a democracy, independent media, along with elections, parties, and pressure groups, is an effective means of preventing the government from transgressing the powers that civil society agrees to. The control function of journalistic activity on the functioning of the government is so large that the mass-media has been dubbed the “fourth power”.

Thirdly, the cyclicity of information activity. The cyclical nature of political journalism is determined by the fact that the content of politics (its subject) is the struggle for the seizure and retention of governmental

power. This struggle tends to exacerbate and soften. The exacerbation of political struggle occurs in the face of social crises and political elections. Accordingly, media attention to political developments is increasing and the political direction of journalistic activity is intensifying. In a democracy, the elections are a *leading form of political action*, since the universal criterion for political democracy is the formation of governmental authority on the basis of free, competitive and general elections (Diamond 1996: 21). As the mass-media always pay a lot of attention to election campaigns, political journalism has become a sub-type of electoral journalism. Today, election journalism has become the main stream of political journalism characterized by problematic diversity. As noted by Grazyna Piechota (2011) from Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, the plebiscitization of power through elections is nowadays based on activity of a great deal of mass media.

Features	Substance
Conditionality of the political regime	Free in democracies, not free in autocracies
Functional features	Priority for the function of public control over the over public governance
Information activity	Significant increase in activity during election campaigns, as well as political and economic crises

Figure 1. Specific features of political journalism

Political journalism and political science. Because political journalism and political science share a common problematic field, it is important for our study to find out how political media-observers differ from political scientists. In our view, the differences between them are as follows.

Firstly, political scientists have a substantial theoretical knowledge and systemic understanding of politics, but many journalists have no such knowledge or understanding. Brendan Nyhan and John Sides (2011: 1) from the University of Michigan assert: “Journalists who report on politics are frequently unfamiliar with political science research or question its relevance to their work”. However, we agree with Matthew Iglesias (2009), who emphasizes that “it’s just incredibly foolish to go about doing the work of journalism about politics devoid of any broader theoretical or empirical foundations provided by political science”.

Secondly, political scientists are pointed on the objective coverage of political events. Although there is no some absolute objectivity (Kovalenko 2019: 104), scientists are trying to use the real facts in their research. Another matter is the interpretation of these facts, which is not freely influenced by their belonging to particular nations, ethnic, denominational and other social

groups, their social background, their political views and social values, and so on. In return, the journalists treat facts fairly freely. This is not least about politics. Journalists are keen to create of sensations. To create sensational news, the journalists often use unverified information of questionable origin. Many journalists are inherent in the creation of conspiracy theories that explain complex social phenomena (economic and politic crises, protest actions, revolutions, etc.), caused by a number of objective causes of social development, only by collusion of internal or external enemies. It is not uncommon when journalists to come up with sensational news themselves. Such false fictitious information was called “media duck”.

Thirdly, political scientists tend to be much more free-spirited in their creative activities than political media observers, because scientists are less dependent on their employers. Political scientists work predominantly at universities, which are considered the centers of free thought. Instead, journalists work predominantly in mass-media owned by private owners, who in many cases are connected through business or other relationships with certain political forces. The political positions of mass-media owners and their guidelines, as evidenced by practice, can significantly influence the information production of journalists (Romanyuk & Kovalenko 2019: 188). However, this distinction between political scientists and journalists does not apply to totalitarian and rigid authoritarian regimes. Under totalitarianism, it is not necessary to talk about political scientists at all, because they, like journalists of the not free media, turn into fighters of the “ideological front”. Under rigid authoritarian regimes, both political scientists and journalists who criticize government are subject to political repression.

	Political scientists	Political media-observers
Political knowledge	Substantial, systemic	Mostly weak and extra-systemic
Professional aspirations	Objective coverage of political events and processes	Create informational sensations
Freedom of creativity	Unlimited	Limited by media owners

Figure 2. Comparative characteristics of the typical qualities of political scientists and political media observers in democracies

It should be noted that there is no “Great Wall of China” between political scientists and political journalism. Many reputable political scientists collaborate with the mass-media, constantly covering current issues of national and international politics in them. Journalism becomes their second profession in fact. A striking example of the combination of science and

journalism was demonstrated by French political scientist Raymond Aron. He left the teaching position at the University of Toulouse at the beginning of World War II and edited the newspaper of the French resistance movement “France Libre” in emigration. Returning from emigration after the war, Aron became an influential columnist for the “Le Figaro” newspaper, and then, having already become a professor in the Sorbonne, he kept a political column in the “L’Express” magazine for the rest of his life. On the other hand, there are examples where conscientious journalists who specialize in politics become true political scientists as a result of mastering political knowledge and methodology of scientific analysis. They publish articles and books on political topics that are recognized by political scientists. There are cases when individuals who started their political activities as journalists and then they were received academic degrees in political science. But there are very few.

Conclusion: The development of political journalism is driven by two major factors: political and professional. The political factor is related to the strengthening of democracy, which provides for a reliable guarantee of freedom of expression and information, independence of political-observers from the pressure of media owners and government. The professional factor is due to the improvement of professional training of journalists. Unfortunately, the level of political knowledge of journalists is still quite low. As political journalism today emerges as a leading field of journalistic activity, political science must become a normative discipline in the journalism faculties of universities and colleges.

In this paper we have only tried to outline the main aspects of political journalism that are related to its problematic field. The lines of research that we have identified need further development and deepening.

References

- Albæk, E., van Dalen, A., Jebriil, N. & de Vreese, Ch. H. (2014). *Political Journalism in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press. [in English].
- Diamond, L. (1996). Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, Vol. 7, No 3, pp. 20–37. [in English].
- Dutsyk, D. (2005). *Political journalism*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian].
- Hromadska, N. A., Vysotska, K. O. (2016). Theoretical foundations of the study of political journalism. *Naukovi pratsi [Chornomorskooho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*, series: Politolohiia, Vol. 284, Issue 272, pp. 17–20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_284_272_5. [in Ukrainian].

- Kovalenko, I. P. (2012). The role of television journalism in the electoral process. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, Issue 37, pp. 211–215. [in Ukrainian].
- Kovalenko, I. P. (2013). Independent journalism as a means of civil society control over the exercise of political power (functional aspect). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, Issue 41, pp. 241–246. [in Ukrainian].
- Kovalenko, I. P. (2019). Journalistic Objectivity in the Process of Political Elections in the Conditions of Democracy. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, Serii: Sotsialni komunikatsii*, Issue 54, pp. 101–107. [in English].
- Mishanin, V. V., Frolova, N. M. (2013). Political journalism in the system of professional coordinates. *Ogarev-online*, № 9. Retrieved from <http://journal.mrsu.ru/arts/politicheskaya-zhurnalistika-v-sisteme-professionalnykh-koordinat>. [in Russian].
- Nyhan, B. & Sides, J. (2011). How Political Science Can Help Journalism (and Still Let Journalists Be Journalists). *The Forum*, Vol. 9, Issue 1, Article 2, 13 p. Retrieved from <http://www.bepress.com/forum/vol9/iss1/art2>. [in English].
- Piechota, G (2011). Media in Election Process. *Communication Today (Scientific journal of the Faculty of Mass Media Communication at the University SS. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia)*. Vol. 2, No 2, pp. 44–51. Retrieved from <https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/528/Media%20in%20Election%20Processes.pdf?sequence=1>. [in English].
- Romaniuk, O. I., Kovalenko, I. P. (2016). Formation of electoral image through TV journalism. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, Issue 48, pp. 170–180. [in Ukrainian].
- Romanyuk, O. I. & Kovalenko I. P. (2017b) The Communication Function of Journalism. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, Serii: Sotsialni komunikatsii*, Issue 52, pp. 149–153. [in English].
- Romanyuk, O. I. & Kovalenko, I. P. (2019). Social Responsibility of the Mass-Media: an Attempt at Conceptual Justification. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, Serii: Sotsialni komunikatsii*, Issue 56, pp. 183–191. [in English].
- Romanyuk, O. I. & Kovalenko, I. P. (2017a). The Mass-Media and Political Regimes (The Problem of Mass-Media Determination by Political Regimes). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, Serii: Sotsialni komunikatsii*, Issue 50, pp. 245–251. [in English].
- Strömbäck, J & Shehata, A. (2018). Political Journalism. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Oxford University Press, pp. 1–27. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/330579241_Political_Journalism. [in English].
- Voitovych, N. O. (2007). Ethical norms of political advertising and their features in the media. *Kultura narodov Prychernomia*, № 101, pp. 128–130. [in Ukrainian].
- Voronova, M. (2013b). Functions, principles and forms of political journalism. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva*, Issue 3, pp. 300–307. [in Ukrainian].

- Voronova, M. Yu. (2013a). Political journalism as a special kind of professional activity. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, vol. 50, pp. 197–201. [in Ukrainian].
- Yglesias, M. (2009). Political Science and Political Journalism. *Thinkprogress.org*, March 12. Retrieved from <https://archive.thinkprogress.org/political-science-and-political-journalism-331b198c64c6/>. [in English].

Статтю надруковано в авторській редакції.
Надійшла до редколегії 15.02.2020 р.

Розділ 4. Прикладні соціокомунікаційні технології

Part 4. Applied Communication Technologies

https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.06

УДК 7.012:7.03'06

І. А. Гардабхадзе, доцент, кафедра дизайну і технологій, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

irene.gard@meta.ua

https://orcid.org/0000-0002-8899-3267

ІМІДЖ ОСОБИСТОСТІ В ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В ЦИФРОВІЙ ТА ПОСТЦИФРОВІЙ ФАЗАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА¹

Проаналізовано ролі іміджу особистості в соціальній адаптації й генерації нових форм меседжів соціальних комунікацій у цифровій та постцифровій фазах розвитку інформаційного суспільства. Використано елементи історіографічного, контент-аналізу та аналізу функціональності процесів цифровізації, які об'єднані на загальній платформі системного аналізу. Визначено ролі позитивного іміджу особистості в цифровій і постцифровій фазах цифровізації. Показано, що цифрова фаза моделювання стилю та іміджу особистості характеризується розвитком віртуального іміджу особистості і формуванням у молодих поколінь кліпового типу мислення, що пояснюється зменшенням часового порогу сприйняття інформації. Сформульовано та обґрунтовано припущення, що на стартовому етапі постцифрової фази розвитку інформаційного суспільства для досягнення лояльності людству штучного інтелекту йому необхідно задати соціальні установки і людські цілі, для чого в ролі прототипу доцільно використати імідж культурних особистостей сучасності.

Ключові слова: *імідж особистості, цифровізація, постцифрова фаза, соціальна адаптація, штучний інтелект, управління лояльністю.*

І. А. Гардабхадзе, доцент, кафедра дизайну і технологій, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

ИМИДЖ ЛИЧНОСТИ В ДИСКУРСЕ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ В ЦИФРОВОЙ И ПОСТЦИФРОВОЙ ФАЗАХ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Проанализирована роль имиджа личности в социальной адаптации и генерации новых форм сообщений социальных коммуникаций в цифровой и постцифровой фазах развития информационного общества. Использованы элементы историографического, контент-анализа и анализа функциональности процессов цифровизации, которые объединены на общей платформе системного анализа. Определены роли положительного

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

имиджа личности в цифровой и постцифровой фазах цифровизации. Показано, что цифровая фаза моделирования стиля и имиджа личности характеризуется развитием виртуального имиджа личности и формированием у молодых поколений клипового типа мышления, что объясняется уменьшением временного порога восприятия информации. Сформулированы и обоснованы предположения, что на стартовом этапе постцифровой фазы развития информационного общества для достижения лояльности человечеству искусственного интеллекта ему необходимо задать социальные установки и человеческие цели, для чего в качестве прототипа целесообразно использовать имидж культовых личностей современности.

Ключевые слова: *имидж личности, цифровизация, постцифровая фаза, социальная адаптация, искусственный интеллект, управление лояльностью.*

I. A. Hardabkhadze, Associate Professor, Kyiv National University of Arts and Culture, Kyiv

PERSONALITY IMAGE IN THE DISCOURSE OF SOCIAL ADAPTATION IN THE POST-DIGITAL PHASE OF INFORMATION SOCIETY

The aim of the article. The study is devoted to the analysis the role of personality image in social adaptation and to analysis features of new forms messages generation for social communications in digital and post-digital phases of the information society development.

Research methodology. The elements of historiographical, content analysis and analysis of digitalization processes functionality, combined on a common system analysis platform, were used to characterize the role of a person image in the social adaptation.

Results. It is shown that the digital phase of modeling a personal style and image is characterized by the appearance of a twain, real and virtual image of a person, which is consistent with the split of a human's living space into real and virtual. The "clip thinking" that arises in the new realities of informatization among young generations is explained by a decrease in the time threshold of information perceiving. The post-digital phase of information society development creates the new role of human image-making acting as a source of educational information in the process of managing the loyalty of artificial intelligence to humanity.

The scientific novelty consists of determining the roles of a human's positive image and digital image-making process in the digital and post-digital phases of digitalization. During the research, the assumptions were formulated and substantiated that in order to achieve the loyalty of artificial intellect to humankind, at the start of the post-digital phase to inculcate to artificial intelligence social attitudes and human goals are needed according to the human scenario.

The practical significance of the research. The results can be used to enhance the effectiveness of social communications in the digital environment and to achieve the loyalty of artificial intellect to humankind by using the image of cult personalities of our time as a prototype.

Keywords: *personality image, digitalization, post-digital phase, social adaptation, artificial intelligence, loyalty management.*

Постановка проблеми. Особливості соціокультурної трансформації початку нового тисячоліття полягають у становленні нового стилю життя, у цифровому середовищі якого соціальні комунікації є ключовим фактором розвитку. Відповідно до висновків засновника кібернетики Н. Вінера, що датуються серединою минулого століття, але актуальні і в наші дні, з усіх антигомеостатичних суспільних факторів доступ до управління комунікаціями є найдивнішим і найважливішим. Відмінність сьогодення полягає лише в тому, що акселерація розвитку телекомунікаційних систем зумовила глобальне охоплення людської спільноти соціальними мережами, у яких новітні способи спілкування і трансферу меседжів з'являються з такою швидкістю, що стають загальнодоступними й слугують надійним фундаментом для функціонування каналів незалежних електронних соціальних комунікацій.

В умовах цифрового середовища феномен іміджу в дискурсі сучасних соціальних комунікацій розглядається як генератор меседжів, за допомогою яких інформація про людину кодується і передається людям з оточення. З позиції значення іміджу особистості в системі цінностей сучасного суспільства це означає, що його формування, з урахуванням аксіологічних критеріїв сучасності, є необхідною умовою становлення успішної соціально адаптованої людини.

Наведені аргументи засвідчують актуальність дослідження ролі і місця іміджу особистості в сучасному суспільстві, актуальність аналізу особливостей соціальної адаптації індивіду в результаті формування власного іміджу в середовищі новітніх технологій, а також дослідження трансформаційних факторів іміджу як генератора меседжів соціальних комунікацій у цифровій і постцифровій фазах розвитку інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз технологічної платформи формування іміджу підтверджує успішність розвитку та застосування цифрових технологій і мережевих транзакцій для створення імідж-образів сучасної людини у фешн-індустрії (McKinsey&Co and Business of Fashion, 2019).

У дослідженні «Моделювання сучасного одягу в середовищі аугментованої реальності з використанням магічного дзеркала» (Kim, CheeYong, 2015) описані нові можливості самоадаптації і самостворення особистого імідж-образу в середовищі аугментованої реальності на основі «магічного дзеркала», що дозволяє виробляти «віртуальні примірки» костюма і аксесуарів з практично необмеженим вибором елементів із бази даних ритейл-платформи. У матеріалах дослідження «Фешн-моделювання у мережевому середовищі: нейронний трансфер стилю у дизайні одягу» (Date, Ganesan, Oate, 2017) описано алгоритм визначення

кращого стилю конкретної людини на основі аналізу його гардеробу з перенесенням екстраганового стилю в процес моделювання сучасного одягу для цього індивіда.

Однак у матеріалах результатів досліджень методів моделювання стилю та іміджу людини у високотехнологічному середовищі імідж не розглядається як генератор нового типу меседжів для кодування та відтворення смислів у процесі соціальних комунікацій, не описані підходи до іміджу як до ключового інструменту соціальної адаптації особистості в умовах цифрової та постцифрової фаз інформаційного суспільства, не виявляються тенденції розвитку методів формування іміджу особистості і не ставляться питання про зародження нової функціональності імідж-образів у тандемі «штучний інтелект – творчий індивід».

Мета статті – проаналізувати імідж як генератор меседжів соціальних комунікацій та його роль у соціальній адаптації особистості в умовах цифровізації з визначенням особливостей моделювання іміджу в цифровій та постцифровій фазах суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з необхідних умов досягнення статусу успішної сучасної людини є формування в неї позитивного іміджу з прив'язкою як до актуальних аксіологічних соціокультурних критеріїв суспільства, так і до психологічних характеристик і особливостей зовнішності носія.

Оскільки людина є і центральним об'єктом, і центральним суб'єктом соціальних комунікацій, образ індивіда є основним джерелом інформації, яка по невербальних іконічному і символічному каналах комунікацій презентує іншим членам суспільства особистість з її унікальністю та індивідуальністю, зокрема відображаючи її соціальний статус. Ігнорування впливу позитивного іміджу на соціальну позицію індивіда є причиною нереалізованих можливостей. Цифровізація забезпечує нові можливості для візуалізації креативних дизайнерських ідей, тому сприйнятливість і чутливість людини до досягнень цифрових технологій починає відігравати роль ключового фактора впливу на можливості самореалізації та самопрезентації людини. Для того щоб уникнути втрати конкурентоспроможності і гальмування кар'єрного зростання, члену сучасного суспільства доцільно дотримувати проактивну позицію стосовно власного іміджу, ефективно формування якого слід сприймати як ключовий фактор життєвого успіху.

Формування позитивного іміджу для досягнення соціальної адаптації є найочевиднішою спонукальною причиною пошуку шляхів оптимізації іміджу і стилю конкретного члена суспільства. Особливостями формування іміджу особистості під час цифрової фази інформаційного суспільства є вплив можливостей цифрової обробки, передачі, пред-

ставлення та утилізації інформації, зокрема зображень зовнішності людини, на методику створення іміджу.

Оскільки діяльність із проектування іміджу особистості, або іміджмейкінг, базується на розробках сучасного дизайну, а саме дизайну людського образу і стилю, для аналізу тенденцій розвитку процесів проектування іміджу доцільно використати тенденції дизайну, який активно завоює цифрові методи проектування та перебуває на стадії, що передуює переходу в постцифровий період.

Методологічною платформою дизайну є проектна культура, на базі якої сформувався проектна стратегія створення дизайн-артефактів — так зване дизайн-мислення, яке перебуває на передній межі прогресу і в цифровій фазі розвитку суспільства перетворилося на «цифрове дизайн-мислення». У результаті цифровізації іміджмейкінг збагатився системами і методами цифрової обробки та генерації зображень, відеокompresії та комп'ютерного зору. Ці технології зробили вирішальний внесок в удосконалення прийомів та формування інструментарію візуалізації та матеріалізації дизайнерських ідей у художніх образах людини, нові прийоми представлення образу людини, що стало каталізатором появи нового напрямку моделювання іміджу — цифрового фешн-стайлінгу, а разом з ним — нових понять і термінології. Цифровий фешн-стайлінг — це сукупність технологій та процесів моделювання стилю та іміджу особистості на базі автоматизованих систем підбору одягу і аксесуарів, підбору і виконання зачісок, макіяжу, манікюру та різновидів мистецтва «боді-арт» під час віртуального примірювання.

Ще одним фактором впливу на особливості формування іміджу в умовах цифрової фази інформаційного суспільства, простір якого перенасичений інформацією, є прискорення темпу життя, що зумовлює скорочення часу на всі професійні і побутові транзакції. В умовах інформаційного шуму знакові образи, культові коди, символічні системи сприймаються значно швидше в результаті екстракції з потоків неструктурованих даних стисло представленої цільової корисної інформації.

Інформатизація зумовлює виникнення принципово нових видів розумової діяльності, адаптованих до потоків інформації, що зростають експоненційно. Інформаційний тиск стимулює трансформацію когнітивних стратегій її сприйняття, стимулюючи виникнення кліпової свідомості (Докука, 2013).

Феномен «кліпової свідомості» як принципово нового культурного явища інформаційної епохи є об'єктом досліджень соціологів, починаючи з другої половини ХХ ст. У роботі «Соціодинаміка культури» (Моль, 1967) описані характерні елементи «мозаїчної» культури постіндустріального суспільства, в умовах якої система пізнання і когнітивний

стиль індивіда формувалися під впливом безперервних потоків розрізнених й ієрархічно неупорядкованих повідомлень. У результаті впливу «кліповості» різнорідних інформаційних потоків на свідомість порушується структурованість мислення і виникає розрив між образом та концептуальною схемою сприйняття дійсності.

У роботі «Третя хвиля» феномен «кліпової культури» представлений як породження інформатизації, а кліпове мислення — як основна форма сприйняття дійсності і як захисна реакція психіки в умовах характерного для постіндустріальної фази розвитку суспільства інформаційного тиску (Тоффлер, 2010, с. 356).

Оскільки нове покоління розвивається синфазно з новими реаліями, на протигагу системному сприйняттю дійсності, його свідомість набуває кліпових характеристик. «У принципі виникає новий тип мислення, який дістав назву кліпового» (Колобаев, Воробйова, 2019).

Таким чином, в умовах цифрової фази розвитку суспільства під тиском прискорення життєвого темпу, надлишкових інформаційних потоків і роздвоєння життєвого простору на реальну і віртуальну складові традиційне мислення поколінь X у суб'єктів нової генерації трансформується в кліпове. Характерними ознаками кліпового мислення є висока швидкість сприйняття інформації на рівні стереотипів підсвідомості, оперативна обробка даних завдяки високому ступеню «стиснення» інформації під час співвіднесення її зі стереотипом, і оперативне прийняття на основі цих даних простих рішень.

Завдяки образно-символьному сприйняттю інформації кліпового мислення візуальний ряд зображень постів у соціальних мережах сприймається реципієнтом за лічені миті. Трагування процесу сприйняття образу особистості на рівні візуально-символьної інформації дозволяє сформулювати спрощене уявлення про імідж як про генерацію узагальненого образу, який формується як наслідок зіставлення сукупності візуальних меседжів про образ об'єкта спостереження з бібліотекою стереотипів у свідомості спостерігача з подальшим співвіднесенням цього об'єкта з найподібнішим йому стереотипом.

Носями кліпового типу мислення вважаються представники покоління Z, які ніби народилися зі смартфонами в руках. Оскільки в сучасному суспільстві у людини надзвичайно низький часовий поріг сприйняття інформації, представникам поколінь X і Y доводиться пристосовуватися до акселерації життєвих процесів, і кожне покоління робить це різними методами. Але для представників покоління Z низький часовий поріг сприйняття є нормою, оскільки вони з народження занурені в цифрове середовище і методи добування та сприйняття інформації, в основі яких — кліпове мислення. Відмінності в стилі адаптації до сучасності

представників поколінь X, Y, Z помітно впливають на ставлення до одягу, моди, пріоритетів персонального іміджу і методів його формування. І оскільки в людей все менше часу на опанування об'ємного контенту, кліпове мислення сприяє обміну інформацією за допомогою візуальних рядів зображень, а публікація коротких меседжів, постів (повідомлень на форумах або блогах в Інтернеті), кліпів і зображень власної зовнішності в соціальних мережах стає характерним прийомом комунікацій у форматі кліпового стилю

Результатом розвитку мережевих комунікацій та цифровізації є поява в члена інформаційного суспільства другого, «віртуального», іміджу, який «живе і розвивається» на сторінках та в тематичних групах соціальних мереж і без якого вже неможливе життя публічної особистості, бізнесмена і просто сучасного громадянина.

Реальний і віртуальний іміджі людини формуються та презентуються різними засобами, інформація про них розподіляється різними каналами, і оцінюються вони за різними критеріями. Головною складовою реального іміджу є стиль, який формується засобами костюма. Пряма іміджформуюча інформація реального іміджу — зовнішність (одяг, зачіска, аксесуари, взуття, фізичні дані — зріст, повнота, тип статури) та особливості психіки (темперамент, інтелект, характер). Непряма іміджформуюча інформація реального іміджу — думки оточуючих про людину (тлумачення, розповіді, легенди, плітки). Проектна стратегія — дизайн-мислення, основні засоби формування — одяг, аксесуари, зачіска, макіяж, манікюр, парфуми, тату-арт.

Віртуальний імідж формується на основі візуального ряду зображень носія образу в різноманітних життєвих ситуаціях. Інформація про віртуальний імідж розподіляється за допомогою соціальних мереж. Обмін інформацією реалізується дистанційно шляхом широковіщання в режимі офлайн та інтерактивним засобом у режимі онлайн. Пряма іміджформуюча інформація віртуального іміджу — зовнішність індивіда та особливості його інтересів, стилю життя, професійні інтереси. Непряма іміджформуюча інформація віртуального іміджу — «лайки», стислі коментарі (коменти). Проектна стратегія — кліпове мислення, основні засоби формування — графічні редактори, веб-технології, фото-, відеопублікації, кліпи, меми, технології віртуальної / аугментованої реальності, дипфейк-технології.

Віртуальна природа соціально-мережевого іміджу робить його більш комунікативним, територіально незалежним, більш «озброєним» цифровим інструментарієм обробки і генерації зображень, гнучкішим до постійно змінюваних умов нового стилю життя і швидкоплинної моди, більш чутливим до інновацій і сприйнятливішим до технологічних досягнень.

Отже, сучасний дизайн перебуває на стадії, що передує постцифровій фазі розвитку. Відповідь на питання, коли настане ця постцифрова фаза, міститься в аналізі динаміки цифровізації базових напрямів діяльності. Судячи з темпів розвитку і конкретних досягнень інформаційних технологій, друге десятиліття XXI ст. вже надало умови для старту вступу суспільства в постцифрову фазу. У таких чутливих до інновацій галузях як дизайн вже проявляється вплив постцифрових тенденцій на традиційні процеси. Висновки історіографічного аналізу динаміки цифровізації дизайн-творчості дозволяють асоціювати перехід дизайну в постцифровий період із конвергенцією штучного та людського інтелекту на фоні зростання домінуючої ролі креативного таланту дизайнера. Передбачається, що модель постцифрового дизайну ґрунтуватиметься на гармонійному міждисциплінарному синтезі інституційних знань предметної сфери з досягненнями цифровізації в сполученні з тенденціями екологічного дизайну, синтезом технологій і мистецтв та адресною індивідуалізацією дизайн-проекування (Гардабхадзе, 2019).

Постцифрова фаза розвитку інформаційного суспільства зумовлює ще один стимул-фактор пошуку ефективних методів моделювання стилю та іміджу індивіда. В умовах дизруптивного впливу інноваційних технологій методика моделювання позитивного іміджу, як і сам позитивний імідж успішної особистості, набувають стабілізуючого впливу на стійкість суспільного розвитку, зокрема в результаті управління лояльністю комп'ютерного супер-розуму до людини. Ця тенденція актуалізує трансфер досягнень теорії і практики моделювання іміджу в процесі гармонізації функціонування тандему «людина — штучний інтелект».

Конвергенція природного і штучного інтелекту, яка дедалі більше трансформує традиційні технології і процеси, крім надзвичайних можливостей моделювання людських образів має певні ризики. У книзі «Суперінтелект. Етапи. Загрози. Стратегії» (Bostrom, 2014) автор ставить загрозу розвитку штучного інтелекту на перше місце з-поміж інших екзистенціальних техногенних загроз. Повертаючись до теми цього дослідження, потрібно надати відповідь на питання, яке відношення має моделювання іміджу сучасної людини до протидії загрозі антропої катастрофи. На перший погляд зв'язок між феноменом глобальної техногенної катастрофи через конкуренцію штучного та людського інтелекту і моделюванням позитивного іміджу особистості не існує або не є очевидним. Однак такий зв'язок може виникнути як наслідок пошуку шляхів зменшення ризику домінування штучного інтелекту над людським.

У культурі для позначення гіпотетичного майбутнього, коли обчислювальні можливості комп'ютера перевищать можливості людського мозку, набув поширення вираз «технологічна сингулярність» — критичний

момент розвитку людської цивілізації, після якого передбачення історії втрачає сенс, тому що прогрес визначатиметься не діяльністю людини, а штучним супер-розумом. Ідея наближення моменту технологічної сингулярності у сучасному суспільстві стала настільки популярною, що сприймається як тривіальна. Професор Лондонської школи економіки Нік Бостром вважає, що такий інтелект буде створений, якщо знайдеться спосіб гарантувати, що надлюдський ШІ буде підкорятися людям. Однак він ймовірно може бути створений навіть у тому випадку, якщо немає такої гарантії. Тому пошук шляхів зменшення ймовірності цієї загрози становить актуальну проблему сучасності. (Bostrom, 2014).

Експертами у сфері інформаційної безпеки і штучного інтелекту вже запропоновані різні підходи протидії небажаному використанню технологій, зокрема виникнення недружнього до людської еволюції супер-розуму (Müller, Bostrom, 2016). Серед можливих підходів найефективнішими постають шляхи безконфліктної адаптації сторін, від багатофункціональних біоінтерфейсів, зовнішніх методів управління лояльністю машинного розуму — до симбіозу штучного і людського інтелектів. Інтерфейс «Людина-машина» може стати настільки тісним, що такий інтелект користувача конвергентної системи, який за фактом є людським, можна буде обґрунтовано вважати надлюдським. Біологія може забезпечити суспільство засобами поліпшення природного людського інтелекту. У сфері креативної діяльності роль посередника в діалозі штучного інтелекту і людей може зіграти «цифрове мистецтво» (digital art). У цьому випадку можна вважати, що в конвергентному світі саме культура стане каталізатором зародження нової мови та нової етики та може сприяти людині не перетворитися в людиноробота.

Підхід, який оснований на емуляції аксіологічних, моральних і функціональних критеріїв комбінованого інтелекту за типом людської самосвідомості, встановлює зв'язок між управлінням загрозою домінування штучного інтелекту і моделюванням позитивного іміджу людини.

Для досягнення лояльності штучного інтелекту людству першому необхідно встановити соціальні установки та людські цілі, зокрема прагнення до самовдосконалення та самореалізації за людським сценарієм. Вибір реалізації сценарію з різноманіття ситуацій залежатиме від головного призначення конвергентної системи, проте в будь-якому випадку імідж-образ прототипу, який виконує роль носія аксіологічних, моральних і функціональних критеріїв сучасного суспільства, повинен бути позитивним.

Для індукції креативного потенціалу іміджу типізованого об'єкта, який здатний зробити внесок у соціально-культурну адаптацію штучного інтелекту, обраний прототип повинен бути носієм соціальних

установок і актуальних аксіологічних орієнтирів сучасного суспільства, а також відповідати тенденціям моди. Це означає, що в ролі прототипу доцільно використовувати культові образи, які є носіями естетичних орієнтирів, тенденцій моди, виразниками стилю життя і типізованих імідж-образів героїв свого часу, з числа яких можна вибрати той, який найкращим чином гармоніюватиме з цільовим призначенням конвергентної системи.

Використання в ролі прототипу культових образів актуалізує завдання оцінки відповідності їхньому іміджу цілям і завданням конвергентної системи. Оцінка позитивності сформованого іміджу суб'єкта становить окрему проблему, але загалом можна вважати, що характеристики іміджу культового образу повинні бути збалансованими за соціальними, функціонально-утилітарними і художньо-естетичними групами факторів.

У такому підході культові образи та «ікони стилю» можуть стати джерелом навчання та прототипами для соціальної адаптації штучного інтелекту в дискурсі лояльності до людства.

Висновки. В умовах цифрового оточення сучасності особистість «живе» паралельно в реальному і мережевому просторі, що відкриває доступ до нових можливостей самореалізації, самопрезентації та адаптації людини в соціальній ієрархії. Дуальність комбінованого середовища аугментованої реальності стає катализатором зародження нових каналів та інструментів соціальних комунікацій, за допомогою яких вони здатні в реальному масштабі часу перетворити будь-яку людину на публічну особу, лідера соціальних мереж або позбавити особистість мережевого авторитету і знищити рейтинг у субкультурному співтоваристві. Цифрова фаза моделювання стилю та іміджу особистості характеризується розвитком віртуального іміджу особистості, який представлений у соціальних мережах. Завдяки зменшенню часового порогу сприйняття інформації в умовах цифрового оточення в представників молодих поколінь формується «кліпове» мислення, яке ґрунтується на образному сприйнятті візуальної та символічної інформації. На стартовому етапі постцифрової фази розвитку інформаційного суспільства для досягнення лояльності людству штучного інтелекту останньому необхідно задати соціальні установки і людські цілі, для чого в ролі прототипу доцільно використати імідж культових особистостей сучасності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні факторів впливу на тенденції зародження нових форм комунікацій під час функціонування тандемів «людина – штучний інтелект» для організації гармонічного спілкування між дизайнером і системами штучного інтелекту з домінуванням людського інтелекту.

Список посилань

- Гардабхадзе, І. А. (2019). Дизайн постцифрового періоду: тенденції і перспективи. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 4, 7–14. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.33625/2409-2347-2019-4-7-14>.
- Докука, С. В. (2013). Клиповое мышление как феномен информационного общества. *Общественные Науки И Современность*, 2. С. 169–176.
- Колобаев, В. К., Воробьева К. В. (2019). Клиповое мышление и преподавание иностранных языков в неязыковом вузе: психолого-педагогический аспект. *Международный научно-исследовательский журнал*, 9 (87). Часть 2. Екатеринбург, 2019. С. 14–17. Retrieved from <https://doi.org/10.23670/IRJ.2019.87.9.027>.
- Моль, А. (1967). *Социодинамика культуры*. Retrieved from http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-a.htm.
- Тоффлер Э. (2010). *Третья волна*. А. Мирер (Пер.) Центр гуманитарных технологий. Retrieved from <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4821>.
- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press.
- Date, P., Ganesan, A. and Oate, T. (2017). Fashioning with Networks: Neural Style Transfer to Design Clothes. *ML4Fashion '17*. August 14. Canada: Nova Scotia. Retrieved from <https://kopernio.com/viewer?doi=arXiv:1707.09899&route=6>.
- Kim, M. and Cheepong, K. (2015). Augmented Reality Fashion Apparel Simulation using a Magic Mirror. *International Journal of Smart Home*, Vol. 9, No. 2. 169–178. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.14257/ijsh.2015.9.2.16>.
- Müller, V.C. and Bostrom, N. (2016). Future progress in artificial intelligence: A survey of expert opinion. In Vincent Müller (ed.), *Fundamental Issues of Artificial Intelligence*. Springer. pp. 553–571. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/MLLFPI>.
- The state of fashion 2019: A year for awakening. (2019). *McKinsey&Co & Business of Fashion*. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/the-state-of-fashion-2019-a-year-of-awakening>.

References

- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
- Date, P., Ganesan, A. and Oate, T. (2017). Fashioning with Networks: Neural Style Transfer to Design Clothes. *ML4Fashion '17*. August 14. Canada: Nova Scotia. Retrieved from <https://kopernio.com/viewer?doi=arXiv:1707.09899&route=6>. [in English].
- Dokuka, S. V. (2013). Clip thinking as a phenomenon of the information society. *Obshchestvennye Nauki I Sovremennost' № 2*. P.169–176. [in Russian].
- Gardabkhadze, I. A. (2019). Design of post-digital period: trends and prospects. *Tradysii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti*, 4, 7–14. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.33625/2409-2347-2019-4-7-14>. [in Ukrainian].

- Kim, M. and Cheeyong, K. (2015). Augmented Reality Fashion Apparel Simulation using a Magic Mirror. *International Journal of Smart Home*, Vol. 9, No. 2. 169–178 pp. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.14257/ijsh.2015.9.2.16>. [in English].
- Kolobaev, V. K., Vorob'eva K. V. (2019). Clip thinking and teaching foreign languages in a non-linguistic university: psychological and pedagogical aspect. *Mezhdunarodnyj Nauchno-Issledovatel'skij Zhurnal*. № 9 (87). Part 2. Yekaterinburg 2019. C. 14–17. Retrieved from <https://doi.org/10.23670/IRJ.2019.87.9.027>. [in Russian].
- Mol', A. (1967). *Sociodinamika kul'tury*. Retrieved from http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-a.htm. [in Russian].
- Müller, V. C. and Bostrom, N. (2016). Future progress in artificial intelligence: A survey of expert opinion. In Vincent Müller (ed.), *Fundamental Issues of Artificial Intelligence*. Springer. pp. 553-571. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/MLLFPI>. [in English].
- The state of fashion 2019: A year for awakening. (2019). *McKinsey&Co & Business of Fashion*. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/the-state-of-fashion-2019-a-year-of-awakening>. [in English].
- Toffler, E. (2010). *Third wave*. A. Mirer (Trans.). Center for Humanitarian Technologies. Retrieved from <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4821>. [in Russian].

Надійшла до редколегії 29.01.2020 р.

Розділ 5. Рецензії

Part 5. Reriewes

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5333.057.07>

УДК 002.2(470)(092)Рубакін(049.32)

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

nataliyankush@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

А. А. Соляник, доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

allasolyanik164@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7167-6695>

НОВІ ГРАНИ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ОЛЕКСАНДРОВИЧА РУБАКІНА¹

Рецензія на монографію: Столяров Ю. Н. Возвращенный Рубакін / Ю. Н. Столяров. — Москва : РШБА, 2019. — 416 с.

N. M. Kushnarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

A. A. Solianyik, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

NEW DISCOVERIES IN THE WORKS OF MYKOLA OLEKSANDROVYCH RUBAKIN

The review of the monograph: Stolyarov Yu. N. Newfound Rubakin / Yu. N. Stolyarov. — Moscow: RSLA (Russian School Library Association), 2019. — 416 p.

У вітчизняному бібліотекознавстві є блискучі особистості, з ім'ям яких пов'язують епохальні періоди в розвитку бібліотечної науки. Серед них особливе місце посідає постаць Миколи Олександровича Рубакіна — видатного вченого-енциклопедиста, відомого просвітителя, активного громадського діяча. Тривалий час його вагомий науковий доробок замовчувався, недооцінювався. Лише у 2019 р., завдяки багаторічним плідним архівним студіям знаного російського бібліотекознавця, доктора педагогічних наук, професора, головного наукового співробітника Наукового центру досліджень книжкової культури Російської академії наук Ю. М. Столярова вийшла друком фундаментальна монографія «Возвращенный Рубакін», у якій уперше відтворено всі аспекти багатогранної творчої і громадської діяльності класика бібліотечної

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

науки. Головна заслуга Ю. М. Столярова полягає у всесторонньому аналізові, скрупульозній розшифровці, ґрунтовній науковій інтерпретації рукописів і значного епістолярного творчого спадку М. О. Рубакіна. Тут уперше об'єктивно подано квінтесенцію істинної моральної позиції відомого вченого, повно розкрито різносторонність наукової і практичної діяльності, опубліковано авторські бібліопсихологічні методика та їхні результати, підкреслено вагомий вплив діяча на формування багатьох видатних особистостей «рубакінської епохи».

Про масштабність підходу Юрія Миколайовича до висвітлення життєвого і творчого шляху цього геніального мислителя, зятятого пропагандиста книги та читання, талановитого письменника й організатора самоосвіти широких мас свідчать п'ять розділів книги, які послідовно й глибоко розкривають основні біографічні дані Миколи Олександровича, сутність та особливості формування його світоглядного кредо, коло творчих інтересів, головний підсумок життєвих пошуків мислителя — досвід створення ним інтегральної філософії Всесвіту.

Уже у «Вступі» до монографії автор презентує М. О. Рубакіна не лише як видатного бібліотекознавця, засновника бібліологічної психології, а й як бібліотекаря-практика, котрий сформував дві власні великі бібліотеки, що обслуговували тисячі читачів з різних країн світу. Крім цього Миколу Олександровича представлено як відомого бібліографа, бібліографознавця, соціолога книги, автора науково-популярної і художньої літератури, кіносценариста, діяча народної освіти, історика і політичного діяча, блискучого портретиста і мемуариста. Юрій Миколайович наводить значну кількість документальних і фактологічних підтверджень беззаперечного прижиттєвого міжнародного визнання авторитету М. О. Рубакіна, постаті якого ще на початку ХХ ст. була присвячена стаття у всесвітньвідомому «Словаре Брокгауза и Эфрона».

Зміст першого розділу книги розкриває основні віхи життєвого шляху М. О. Рубакіна. Автор доволі вдало структурував матеріал таким чином, щоб ёмно і яскраво охарактеризувати два основні етапи життя вченого: на Батьківщині (1862–1907 рр.) і на чужині (1907–1946 рр.). Письменницький талант Ю. М. Столярова дозволив у захоплюючій манері висвітлити дитинство та революційну студентську юність Миколи Рубакіна, джерела його літературної творчості і теорії керування читанням, початок активної публікаційної діяльності. Про її грандіозні масштаби свідчать наведені автором статистичні дані: у загальній сукупності для масового читача в Росії лише в період з 1888 по 1907 рр. видано 233 книги і брошури М. О. Рубакіна загальним накладом 20 млн прим. Він не лише писав книги, а й листувався зі своїми читачами, вивчав їхні

бібліологічні психотипи, водночас у деякі роки кількість його адресатів перевищувала 5 тисяч.

Зарубіжний швейцарський період життя видатного просвітника розкрито в книзі детальніше, оскільки, з одного боку, він є маловідомим для співвітчизників, а з іншого, є часом найбільшого розквіту творчості вченого. Ю. М. Столяров виявив, що саме в цей період відбувалися статування бібліопсихології як окремого наукового напрямку, його інституціоналізація в структурі Міжнародного інституту бібліологічної психології, активна діяльність якого під керівництвом М. О. Рубакіна сприяла поширенню теорії і методики бібліопсихології в Швейцарії, Бельгії, Нідерландах, Польщі, Чехословаччині, Франції, Італії, Америці та інших країнах світу.

Справжньою родзинкою цього розділу стало розкриття Ю. М. Столяровим майже детективного сюжету з біографії емігранта М. О. Рубакіна — про призначення йому радянським урядом у 1930 р. персональної пенсії союзного значення. Цінно, що в тексті розділу опубліковано унікальний історичний документ — лист М. О. Рубакіна до Ради Народних Комісарів РРФСР з проханням встановити йому підвищену пенсію за заслуги в справі просвітництва робітничо-селянських мас. Лист написано з великою гідністю, однак у кожному його рядку відчуваються біль і незаслужена образа за той принизливий стан просителя, у якому опинився автор через недооцінку чи свідоме викривлення його істинного внеску в культурне будівництво своєї Батьківщини, яку він палко любив, але яка відмовилася від нього.

У підрозділі монографії «Розробка бібліопсихології» Юрій Миколайович уперше вводить до наукового обігу невідомі раніше факти про діяльність створеного М. О. Рубакіним Інституту бібліологічної психології та його бібліотеки. Підкреслено, що створенням теорії бібліопсихології М. О. Рубакін поглиблено почав займатися з 1910 р., написавши за все життя з цієї проблематики декілька тисяч сторінок. Оригінальною знахідкою Ю. М. Столярова слід визнати виокремлення в самостійний підрозділ монографії нариса «Святкування ювілеїв», де простежено реакцію міжнародної і радянської громадськості на ювілейні дати альтруїстичного служіння М. О. Рубакіна справі просвітництва народу. Почуття глибокого співпереживання викликають наведені Ю. М. Столяровим архівні дані про те, як гірко реагував учений на нещадну критику радянською пропагандою 1930-х рр. його «Психології читателя и книги» (1929), образливе ігнорування керівництвом СРСР 50-річчя (1936) його самовідданої наукової і просвітницької діяльності.

Чудовою ідеєю Юрія Миколайовича є завершення цього розділу статтею «Пам'ять про М. О. Рубакіна», де ґрунтовно і послідовно

відтворено маловідомі факти про передавання в Москву з Лозанни величезного архіву і бібліотеки М. О. Рубакіна, поступове відновлення в СРСР його доброго імені, значне зростання потоку публікацій про нього у зв'язку з 100-літнім і наступними ювілеями, появу перших дисертаційних і монографічних досліджень, присвячених різноаспектному студюванню основних напрямів діяльності цієї унікальної і багатогранної особистості.

У другому розділі монографії, що присвячена розкриттю світоглядного кредо М. О. Рубакіна, його охарактеризовано як цільну особистість, котра відкрито репрезентувала й твердо обстоювала впродовж усього життя свої моральні принципи. Як видатний учений і громадянин, він був поза партіями і поза політикою, заперечував усі форми насилля, не був прийнятий ні більшовиками, ні антикомуністами. Замість лозунгу В. І. Леніна: «Хто не з нами, той проти нас», він проповідував інший: «Хто не проти нас, той з нами», уважаючи, що лише сама людина має право панувати над самою собою, «здійснювати пошук й оцінювати правду самостійно, а не за чужими рецептами чи узаконеними шаблонами».

Істинною прикрасою цього розділу є нарис про життя та діяльність одного з яскравих послідовників рубакінського світогляду — М. А. Макаровського, котрий ще в гімназичні роки підпав під вплив бібліопсихологічних ідей і методик М. О. Рубакіна. Нам як харків'янкам було особливо слушно ознайомитися з життєписом просвітницької діяльності М. А. Макаровського в період його навчання в Харківському університеті, дізнатися про його тісні зв'язки з членами правління Харківської громадської бібліотеки, про знайомство з Л. Б. Хавкіною на бібліотечних курсах університету Шанявського, про участь в установчих зборах Російського бібліотечного товариства (1915). Уважаємо надзвичайно вдалим те, що достатньо активна культуротворча діяльність М. А. Макаровського подана автором через призму бурхливого соціо-політичного і бібліотечного життя передреволюційної Росії. Виняткову цінність мають також численні посилання в цьому розділі і книзі загалом, що розкривають роль окремих історичних персоналій у долі країни.

Цілком закономірно, що третій розділ монографії «Коло творчих інтересів М. О. Рубакіна» — найоб'ємніший (187 сторінок), оскільки в ньому на солідному методологічному рівні доведена життєздатність головного наукового дітища вченого — теорії бібліопсихології. Юрій Миколайович переконливо доводить, що ця теорія базується на об'єктивній науковій основі, а розроблена М. О. Рубакіним методика поєднання книги і читача випередила свій час на ціле століття. Нині, завдяки сучасним комп'ютерним технологіям, створено ефективний

інструментарій миттєвого опрацювання величезних обсягів соціологічної інформації, що дозволяє встановити істинні інформаційні або емоційні потреби і надати кожному читачеві найадекватнішу інформацію. Ю. М. Столяров характеризує бібліопсихологію як синтез психології, соціології, бібліотекознавства, книгознавства та основ природознавства. Визначаючи перспективи розвитку цього якісно нового напрямку в бібліотекознавстві, він зазначає, що все ще очікує на опублікування фундаментальна рукописна праця М. О. Рубакіна «Основи і завдання бібліологічної психології», яка, безсумнівно, надасть нового імпульсу розвитку і книгознавству, і читачезнавству.

Особливий науковий інтерес викликає матеріал, присвячений попередникам і вчителям М. О. Рубакіна, серед яких — Христина Данилівна Алчевська, Семен Акимович Анський, Олександра Михайлівна Калмикова, Лев Миколайович Толстой, Павло Іванович Бірюков, Павло Миколайович Мілюков. Нам як представникам харківської бібліотечної наукової школи було цікаво дізнатися про те, що публікації і діяльність Х. Д. Алчевської з вивчення позакласного читання у створеній нею жіночій недільній школі наскільки вразили М. О. Рубакіна, що він спеціально приїздив до Харкова, щоб особисто познайомитися з Христиною Данилівною.

На переконання Ю. М. Столярова, від кожного зі своїх учителів і сподвижників М. О. Рубакін сприйняв щось особливо важливе, що згодом увійшло в його цілісну концепцію бібліопсихології: від Х. Д. Алчевської — необхідність глибоко вивчати своїх читачів, від С. А. Анського — необхідність створювати спеціальну літературу для кожного читацького типу, від Л. М. Толстого — вчитися в народі і відмовитися від нав'язування йому власних пристрастей, від П. М. Мілюкова — уміння створювати списки рекомендованої літератури і програми читання. Унаслідок спілкування з переконаним пацифістом й антимілітаристом П. І. Бірюковим М. О. Рубакін утвердився в думці, що робить правильно, займаючись просвітництвом народу, навчає його самоосвіті, оскільки, як свідчить досвід, невидима і копітка просвітницька робота, спрямована на виховання найвищих моральних якостей, стає зрештою результативнішою, ніж політика насильства і примусу.

Методологічно бездоганно Ю. М. Столяров розкрив суть бібліопсихологічної концепції М. О. Рубакіна, окреслив її переваги та недоліки, правоту і логічні протиріччя, обґрунтував, чим вона нам корисна і про що змушує задуматися, і водночас надав гідну відповідь усім противникам рубакінського вчення. Головне, що Юрій Миколайович зміг прояснити для сучасних і майбутніх дослідників наукового доробку М. О. Рубакіна

про логічний збій у процесі міркувань ученого про співвідношення змісту і сприйняття книги, яке зводилося до такого: «у всякої книги стільки змістів більш або менш різних, скільки в неї є читачів». Ю. М. Столяров блискуче застосував до закону М. О. Рубакіна діалектичний підхід і скорегував його таким чином: «зміст у книзі незмінний, він зберігається в тому вигляді, який вклав у нього автор і редактор. А сприйняття одного і того ж змісту може бути безконечна множина залежно від впливу на сприйняття читача певних чинників».

Далі Юрій Миколайович характеризує окремі часткові питання рубакінської бібліопсихологічної теорії, що мають важливе практичне значення, однак до цього часу обійдені увагою бібліотекознавців. До таких питань він відносить рекомендації діяча з проблем самоосвіти і популяризації науки, відбору книг для дітей і керівництва дитячим читанням, його ставлення до релігійної літератури. Особливо детально автор характеризує бібліографічний покажчик М. О. Рубакіна «Среди книг» як бібліопсихологічний інструмент і знакове явище у світовій бібліографії, створене на основі опрацювання 60 тис. книг з усіх галузей знань. Ємно розкриваючи авторський задум і методику укладання покажчика, Ю. М. Столяров наголошує на маловідомому факті підготовки М. О. Рубакіном третього видання покажчика, зміст якого становили описи видань виключно радянського походження. Унікальним є факт подання автором оцінки рубакінського покажчика В. І. Леніним, а також висвітлення ставлення до ленінської оцінки самого М. О. Рубакіна, яке вперше вводиться до наукового обігу на основі виявлених Юрієм Миколайовичем архівних документів.

Як скрупульозний дослідник, Ю. М. Столяров надає можливість зануритися у творчу лабораторію М. О. Рубакіна, прослідкувати основні етапи формування концепції бібліопсихології як науки. Принципово важливою є виявлена Юрієм Миколаєвичем відмінність першого видання покажчика «Среди книг» від другого: якщо в першому виданні автор ставить на перше місце книгу, то в другому — читача, а також рівень його підготовки і психологічні характеристики. Нарис про проєкт третього видання покажчика «Среди книг» вводить до наукового обігу безліч унікальної фактологічної інформації про грандіозні задуми геніального просвітника, масштабність зробленої під його керівництвом і за безпосередньої участі роботи з відбору й оцінки понад 250 тис. творів різними мовами з метою створення інструменту, здатного «швидко вказувати читачеві найбільш відповідну для нього книгу з будь-якої проблеми, яка його цікавить, з найменшою витратою часу й зусиль як бібліотекаря, так і самого читача». Не менш важливо, що виявлено приховані справжні причини неможливості опублікування третього видання покажчика «Среди книг» ні в СРСР, ні в інших країнах світу, а

також чинники, що прирекли бібліографічний підхід М. О. Рубакіна на несприйняття ні радянським, ні зарубіжним бібліотекознавством. Водночас Юрій Миколайович підкреслює, що багато праць, підібраних М. О. Рубакіним для третього видання покажчика «Среди книг», безсумнівно входять до золотого фонду світової літератури і могли б скласти цінну частину ядра фонду сучасних публічних бібліотек.

У нарисі «М. О. Рубакін про популяризацію науки» розкрито подвижницькі зусилля невтомного просвітника, котрий готовий віддати всі свої знання і талант на реалізацію широких ініціатив у справі народної освіти в молодій державі робітників і селян. До кінця 1920-х рр. М. О. Рубакін написав понад 200 науково-популярних книг, які поширювалися по світу 28-ма мовами, зібрали загалом двадцятимільйонний тираж. Водночас Микола Олександрович глибоко переживав те, що з 1929 р. його книги перестали видавати в СРСР, а ретельно продуманий ним план просвітницької діяльності серед найменш освічених верств населення не був затребуваний радянськими керівниками культурного будівництва навіть після його особистого листа Н. К. Крупській. У кінці нарису Ю. М. Столяров достатньо влучно резюмує основну причину нездійснених прагнень М. О. Рубакіна бути корисним рідній країні: радянська влада розуміла, що «діяльність М. О. Рубакіна — це непримирима продовжувана полеміка з теорією та практикою комуністичного виховання мас, з пропагандою комунізму», а «рубакінщина — смертельний ворог марксистко-ленінського світогляду».

Жодного бібліотечного фахівця і бібліотекознавця не залишить байдужим підрозділ монографії, присвячений висвітленню діяльності бібліотек М. О. Рубакіна в Санкт-Петербурзі і Лозанні. Організовані за законами бібліопсихології, ці бібліотеки були зорієнтовані на активну творчу роботу з читачами. Бібліотекар у цьому разі діяв «як сіяч ідей, збудник емоцій і прагнень», як активний, палко вболіваючий за справу порадник, котрий прагне всесторонньо допомогти читачеві зрозуміти оточуюче життя, навчитися мислити самостійно. Цікаво, що завершальним акордом третього розділу став нарис «М. О. Рубакін — ініціатор ідеї «бібліотека — третє місце»», в якому Юрій Миколайович у жанрі художньої розповіді описує історію реалізації чудових ідей М. О. Рубакіна про створення при його бібліотеці зусиллями в'язнів Шліссельбурзької фортеці пересувного музею наочних навчальних посібників. Не менш вражаючим є сюжет про організацію М. О. Рубакіним на базі його швейцарської бібліотеки коворкінгу для російських політичних емігрантів.

Четвертий розділ монографії присвячено опублікуванню створених за методиками М. О. Рубакіна бібліопсихологічних портретів таких відомих особистостей своєї епохи, як В. І. Ленін, Л. Б. Хавкіна,

І. Дуйчев. Ефективність розроблених М. О. Рубакінім бібліопсихологічних методів підтверджує, зокрема, той факт, що означені ним головні ознаки психологічного типу В. І. Леніна стали пророчими: вольовий тип ідейного деспота і фанатика, котрий не визнає за людьми права мислити інакше, ніж він, тому що істина лише в нього в руках. Не менш пізнавальним було ознайомлення з розробленою М. О. Рубакінім анкетною для читачів, заповненою самою Л. Б. Хавкіною в Лозанні 19 липня 1929 р. Основним висновком, який витікає зі знайомства зі створеними М. О. Рубакінім психологічними портретами, є підтвердження вірності його авторської методики, яка, як влучно підкреслює Ю. М. Столяров, «приводить до нетривіальних результатів і реально дозволяє поєднати психотип читача з психотипом відповідної йому літератури».

Непропорційно малим за обсягом, але інноваційним за змістом є п'ятий розділ монографії під назвою «Творець інтегральної філософії». У ньому Ю. М. Столяров розкриває сутність філософської концепції М. О. Рубакіна, викладену в рукописах «Правила життя, їх творці і пошукувачі» і «Перший начерк мого світоспоглядання...». Методологічно емно й емоційно зворушливо написані висновки до монографій, у яких Юрій Миколайович віддає належне видатному подвижнику і просвітнику, особистості світового масштабу й значення. Він цілком об'єктивно відносить М. О. Рубакіна до вибраного типу людей з космічним розумом, котрий добровільно взяв на себе місію безкорисного служіння своєму народові, і зрештою усьому людству.

Окрім чудового поліграфічного виконання книга доповнена багатьма пізнавальними додатками, серед яких: анкета для дорослих щодо складання бібліопсихологічного портрета читача; бібліопсихологічний портрет самого М. О. Рубакіна, «змальований» його вірною помічницею М. А. Бетмак; бібліопсихологічна анкета щодо дитячого читання; понад 50 унікальних фото М. О. Рубакіна, членів його сім'ї і найближчих соратників, а також цінних архівних документів. Монографія оснащена покажчиком імен, який забезпечує додаткову наукову і практичну цінність видання, свідчить про найвищу видавничу культуру монографії.

Монографія Юрія Миколайовича Столярова — не лише гідна данина поваги і захоплення одним із найвеличніших корифеїв нашої науки, а й заклик сприйняти все найцінніше із залишеного ним багатого творчого спадку, який і нині, у 20-х рр. ХХІ ст., усе ще виглядає сучасно, як і при житті М. О. Рубакіна. Хочеться вірити, що цей заклик відгукнеться в розумах і серцях молодих поколінь бібліотекознавців, котрі прагнуть переосмислити відкриття своїх попередників з позицій нових цивілізаційних реалій. Використання ідей попередників, продуктивна творча діяльність нового покоління молодих бібліотекознавців — гарантія

життєздатності вітчизняних наукових бібліотекознавчих шкіл, якісними ознаками яких є збереження і розвиток кращих традицій їхніх фундаторів, спадкоємність наукових ідей, постійне прагнення до осмислення та ефективного вирішення сучасних проблем бібліотекознавства.

Надійшла до редколегії 26.05.2020 р.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Статті, які подаються до публікації в збірнику, приймаються українською та англійською мовами, готуються автором у двох форматах: надрукований на принтері текст і текстовий файл у форматі «.doc», «.rtf» на електронному носіїві (USB-накопичувач «флешка») або надсилаються електронною поштою.

Зміст має відповідати профілю збірника.

Рукопис подається в 1 примірнику, надрукованому на папері з однієї сторони аркуша (формат А4).

Обсяг статті зі списком літератури має становити 0,5 друк. арк., тобто 12 стор. тексту, надрукованого через 1,5 інтервали. Розмір шрифту — 14. Шрифт «Times». Береги по 20 мм.

У текстовому файлі таблиці та формули виконуються інструментами MS Word. Схеми, графіки, ілюстрації тощо — у форматі сторінки А5. Ілюстрації подаються також окремими файлами у форматах «.jpg» або «.tif», з роздільною здатністю не нижче 300 dpi. У збірнику публікуються монохромні ілюстрації, кольорові рисунки — на сайті.

На першій сторінці статті зазначають **індекс УДК**, **e-mail-адресу**, обов'язково **номер ORCID** (по лівому краю), **ініціали та прізвище автора** в називному відмінку (з нового рядка по правому краю), **науковий ступінь, учене звання, посаду, повну назву організації**, де працює автор, **місто**. Для статей, написаних **українською мовою**, на наступних рядках — назву статті, анотацію, ключові слова *цією мовою*. Далі надають відомості про автора, назву статті, анотацію й ключові слова *російською та англійською мовами*. **Анотації українською та російською мовами** обсягом по 800–900 знаків за змістом мають бути ідентичними. **Анотація англійською мовою** обсягом **1800–2300** знаків надається згідно з вимогами наукометричних систем як структурований реферат, містить такі елементи: актуальність теми, мету, методологію, результати, новизну, практичне значення, висновки. До **англомовних статей** надається **анотація українською мовою** обсягом **1800–2300** знаків разом з ключовими словами.

Основний текст статті повинен мати такі необхідні елементи: постановку проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій, мету статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки, перспективи подальших досліджень. Заголовки підрозділів статті виділяються жирним шрифтом.

Прикінцевий список посилань має бути оформлений відповідно до міжнародного стандарту **APA Style**. Список може містити тільки назви

праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення. Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою. Блок **references** наводиться після списку посилань для введення публікацій до наукового обігу та їх коректного індексування наукометричними системами. З цією метою список посилань перекладається англійською мовою, цитування також слід оформити за міжнародними стандартами. Якщо наукова публікація, на яку посилається автор, має ідентифікатор DOI, його треба зазначити в кінці опису праці.

Статті підлягають редагуванню.

Подані до редколегії збірника статті обов'язково рецензуються редакційною колегією або зовнішніми незалежними експертами.

Рукопис авторові не повертається. Умови опублікування платні. Якщо автор не дотримуватиме хоча б одного правила оформлення, стаття не публікуватиметься.

Додаткова інформація розміщена на веб-сайті збірника:

<http://v-khsac.in.ua>

ISSN 2410-5333

Наукове видання
Scientific edition

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Збірник наукових праць
Scientific Journal

Випуск 57
Issue 57

Редактори:
А. А. Троян
Г. С. Положий

Дизайн обкладинки
І. Р. Акмен

Комп'ютерна верстка
І. Г. Колесник

Підписано до друку 19.06.2020 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 5,9. Обл.-вид. арк. 6,8. Наклад 500 пр. Зам. №

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
Віддруковано у ТОВ «Друкарня МАДРИД»
м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11
через ФОП Гобельовська Л. П.